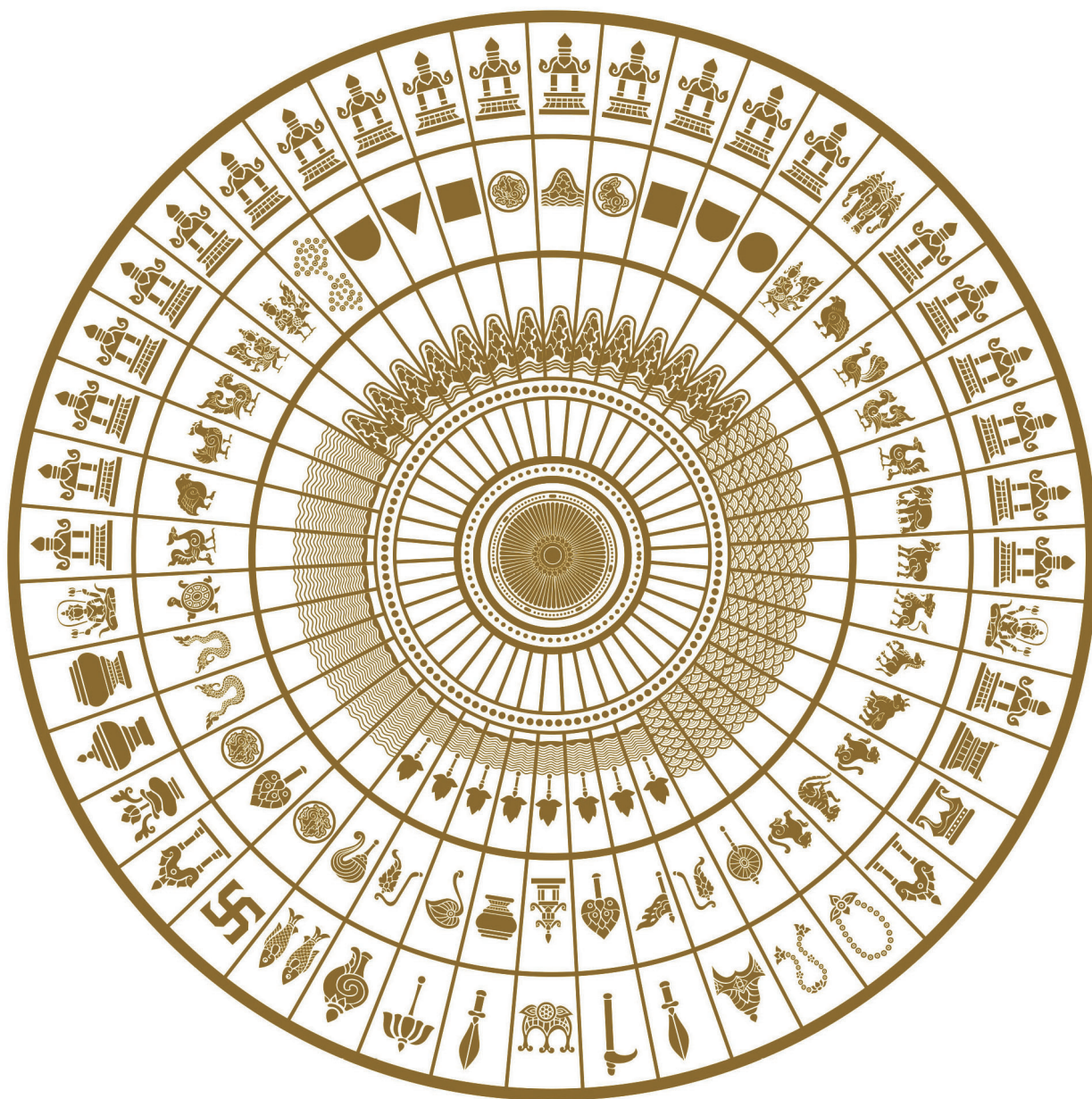

วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา

ปีที่ 17 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2569

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ 139 ถนนสุเทพ
ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200 053 - 270451 ต่อ 311

ISSN : 1905-534x (Print)

ISSN : 2697-3995 (Online)

วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา (Journal of Buddhist Studies)

เป็นวารสารวิชาการราย 6 เดือน

(ปีละ 2 ฉบับ ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน, ฉบับที่ 2 กรกฎาคม – ธันวาคม)

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า และเพื่อเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการ ในมิติทางด้าน

1. พระพุทธศาสนากับคัมภีร์โบราณ
2. พระพุทธศาสนากับปรัชญา
3. พระพุทธศาสนากับศิลปวัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่น
4. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
5. พุทธศาสตร์กับการศึกษา และการวิจัย
6. พุทธนวัตกรรม
7. พระพุทธศาสนากับศาสตร์อื่น ๆ

ทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องจำนวน 3 ท่าน
ในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blind peer-review)

ประเภทของบทความที่ได้รับการตีพิมพ์

- 1) บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่นำเสนอการค้นคว้าวิจัย เกี่ยวกับด้านพระพุทธศาสนา ปรัชญา สังคมวิทยา พัฒนาสังคม เศรษฐศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ศิลปกรรม ครุศาสตร์ และรัฐศาสตร์
- 2) บทความวิชาการ (Academic Article) เป็นบทความวิเคราะห์ วิจัยหรือเสนอแนวคิดใหม่
- 3) บทความวิจารณ์หนังสือ (Book Review) เป็นบทความในลักษณะวิจารณ์หรืออธิบายเหตุผลสนับสนุนในประเด็นที่เห็นด้วย และ มีความเห็นแตกต่างในมุมมองวิชาการ

๑ กำหนดออกเผยแพร่ ปีละ 2 ฉบับ (ราย 6 เดือน) ดังนี้

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม

๑ บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

139 ถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200 โทรศัพท์ 053 - 278967 ต่อ 311

๑ บรรณาธิการบริหาร

ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์

วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑ กองบรรณาธิการ

พระครูวินัยธรสฤษดิ์ ญาณวีโร, ผศ.ดร

พระครูปริยัติเจตยานุรักษ์, ผศ, ดร

พระอธิวัฒน์ ธรรมวัฒน์ศิริ, ดร.

พระวิฑูรย์ โกฏินกรรจ, ดร.

ศ.ดร. ฉลองเดช คุณานูมาต

รศ.ดร.อภิรมย์ สีตาคำ

รศ.ดร.ปรุฑม บัญศรีตัน

รศ.ดร.พูนชัย ปันธิยะ

รศ. ดร. สัญญา สะสอง

รศ.ดร.ทิพวรรณ ทังมั่งมี

รศ.ดร.วินิจ ผาเจริญ

รศ. ลิปิกร มาแก้ว

รศ.ดร. ปาริชาติ บัวเจริญ

ผศ.ดร.ประทีป พิษทองกลาง

ผศ. ดร. อุเทน ลาพิงค์

ผศ.ดร.สมชาย คำเนิน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยแม่โจ้

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตล้านนา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพายัพ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตล้านนา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

สมาคมนักวิจัยแห่งประเทศไทย

๑ ผู้ช่วยบรรณาธิการ

บุญมี แก้วตา

อำนาจ ใจยาว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๑ ฝ่ายประสานงานและจัดการ

อำนาจ ใจยาว

จิตตกร จันทร์ศิลป์

๑ ฝ่ายพิสูจน์อักษร

ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม

๑ ออกแบบปก (Cover Designed)

พระอธิวัฒน์ รตนวณโณ, ดร.

๑ จัดรูปเล่ม (Content Designed)

พระนิติพัฒน์ อุชจาโร, ดร.

๑ กำหนดออกเผยแพร่

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม

๑ Website : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JBS>

๑ Email: jbs@mcu.ac.th

๑ หมายเลข ISSN : 1905-534x (Print) ISSN : 2697-3995 (Online)

บทความวิจัย

01

P. 1-11

ศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดมนุษย์ ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กับชาร์ลส์ ดาร์วิน

พระสมบุรณ์ สมพงษ์, พระครูประวิตรวรานุกฤต, เอื้อง ปั่นเหง่งเพ็ชร, สมหวัง แก้วสุฟอง

02

P. 12 – 24

แนวทางการปฏิบัติงานที่ดีสู่ความเป็นเลิศรูปแบบการบริหารจัดการงานทอด ผ้าพระกฐินพระราชทานที่มี
ประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

พิพัฒน์ วิถี, พีรวัส อินทวิ, ทองพูล ชุมคำ, ศรีนทิพย์ สุทธิการปรกรณ์

03

P. 25-35

วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระครูถาวรพัฒนานุกฤต จีระจุโธ

04

P. 36 - 45

แนวทางการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการ

พองจันทร์ สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา, พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์, เทพประวิณ จันทร์แรง
ปรุทม์ บุญศรีตัน

05

P. 46-57

บูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย

พระราชรัฐพงศ์ อาจิณณธมโม (ทองแปง), โผน นามณี

06

P. 58-72

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐานเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และทักษะการคำนวณของ
นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

จักรกริช ถ้าแก้ว, ปวีณา ถ้าแก้ว, ชยานนท์ มะทะ

07

P. 73-81

An Analysis of the Concepts of Vegetarianism and Non-killing as Found in the Śūraṅgama Sūtra

ZHENZHEN Su, Yueng Pannengpetch

บทความวิชาการ

08

P. 82-92

บทบาทและแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน

พระฐานี จอเจน, ธนกร สิริสุคันธา, นิตยา วงศ์ยศ, พิมาย วงศ์ทา

09

P. 93-106

ความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการ

ชุตีพงศ์ สมทรัพย์

เปรียบเทียบแนวคิดมนุษย์ ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กับชาร์ลส์ ดาร์วิน
A Comparative Study on Concepts of Man between Somdet Phra Buddhaghosacariya
(P.A. Payutto) And Charles Darwin

พระสมบุรณ์ ฐานวีโร (สมพงษ์)¹, พระครูประวิตรวรานุกูต¹, เยื้อง ปั่นเหง่งเพช¹,
สมหวัง แก้วสุฟอง²

Phrasomboon Thānavīro (Sompong)¹, Phrakrupavitravaranuyut¹, Yueng Pannengpetch¹,
Somwang Kaewsufong²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่¹, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่²
Mahachulalongkornrajavidyalaya, Chiang Mai Campus¹, Chiang Mai University²
Corresponding Author, Email: Vi.viriya.inboo@gamil.com

Article Info

Research Article

Received: 01/12/2025

Revised: 25/01/2025

Accepted: 27/01/2026

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) 2) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์ของชาร์ลส์ ดาร์วิน และ 3) เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมนุษย์ของทั้งสองฝ่าย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเอกสาร โดยรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น พระไตรปิฎก ผลงานของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ และของชาร์ลส์ ดาร์วิน

ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดมนุษย์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ตั้งอยู่บนกรอบพุทธจักรวาลวิทยาและพุทธปรัชญา สามารถสรุปได้ 4 ประเด็น คือ (1) การเกิดขึ้น (2) ธรรมชาติ (3) การดำรงอยู่ (4) เป้าหมายของมนุษย์ ในด้านการเกิดขึ้น มนุษย์ยุคแรกกำเนิดจากภพอากาศสรรพทรมในฐานะโอปปาติกะสัตว์ มีร่างกายละเอียดและรัศมีในตน ต่อมาเมื่อเงื่อนไขเปลี่ยนแปลง ร่างกายหยาบขึ้น สูญเสียรัศมี เกิดการแบ่งเพศและสังคมมนุษย์ ในด้านธรรมชาติ มนุษย์ประกอบด้วยชั้น 5 อยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ ไม่มีตัวตนถาวร แต่มีศักยภาพพัฒนาตนผ่านศีล สมาธิ และปัญญา

2) ด้านแนวคิดของดาร์วินตั้งอยู่บนกรอบชีววิทยาวิวัฒนาการ มนุษย์มีต้นกำเนิดจากสิ่งมีชีวิตดึกดำบรรพ์ ผ่านการคัดเลือกโดยธรรมชาติและ การปรับตัว มนุษย์เป็น โฮโม เซเปียนส์ ที่มีสมองใหญ่ มีภาษา และการคิดอย่าง มีเหตุผล แต่ยังมีสัญชาตญาณพื้นฐานเพื่อความอยู่รอด โดยการดำรงของมนุษย์นั้นต้องมีการแข่งขันและปรับตัวเพื่อให้ได้ทรัพยากรมาเพื่อดำรงชีพ โดย

คำสำคัญ: สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, ชาร์ลส์ ดาร์วิน, เปรียบเทียบแนวคิด มนุษย์

มีเป้าหมายพื้นฐานคือการอยู่รอดและการสืบพันธุ์

3) ผลการเปรียบเทียบชี้ว่า ทั้งสองแนวคิดปฏิเสธการสร้างแบบฉบับและมองมนุษย์เป็นผลของกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง แต่แตกต่างกันที่มีมติการอธิบาย กล่าวคือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์เน้นมิติทางจิตวิญญาณและการพ้นทุกข์ ขณะที่ดาร์วินเน้นมิติทางชีววิทยาและความอยู่รอดของเผ่าพันธุ์

Abstract

This study aimed to 1) examine the concept of man in the thought of Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto), 2) analyze the concept of humanity proposed by Charles Darwin, and 3) compare these two perspectives. Employing a qualitative research approach based on documentary analysis, the study draws on Buddhist canonical texts, particularly the Tipitaka, as well as the scholarly works of Somdet Phra Buddhaghosacariya and Charles Darwin.

The findings indicate that 1) Somdet Phra Buddhaghosacariya's concept of man is grounded in Buddhist cosmology and philosophy and can be understood through four aspects: human origin, nature, existence, and goal. Humans are described as originating as spontaneously arisen beings from a higher realm and later undergoing transformation in accordance with changing conditions. Human nature is characterized by the five aggregates and the three characteristics of existence, with the potential for ethical and spiritual development through moral conduct, concentration, and wisdom.

2) In contrast, Darwin's concept of man is rooted in evolutionary biology, explaining human origins through natural selection and adaptation. Humans, as Homo sapiens, possess advanced cognitive abilities while retaining basic survival instincts, with existence shaped by competition, adaptation, survival, and reproduction.

3) The comparative analysis reveals that both perspectives reject the idea of sudden creation and view man as a process of continuous change, though they differ fundamentally in their explanatory frameworks spiritual liberation versus biological survival.

Keywords: Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto), Charles Darwin, Comparative concept of man

บทนำ

ในยุคโลกาภิวัตน์ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และวิทยาศาสตร์ ได้ส่งผลให้คำถามเกี่ยวกับ “ความเป็นมนุษย์” กลับมาได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางอีกครั้ง ทั้งในแวดวงปรัชญา ศาสนา และวิทยาศาสตร์ เนื่องจากความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการกำหนดทิศทางการศึกษา จริยธรรม และการอยู่ร่วมกันในสังคม คำถามพื้นฐานเชิงปรัชญา เช่น “มนุษย์คืออะไร” “มนุษย์มีจุดกำเนิดอย่างไร” และ “เป้าหมายของชีวิตมนุษย์คืออะไร” ยังคงเป็นประเด็นถกเถียงอย่างต่อเนื่อง มิได้จำกัดอยู่เพียงในกรอบความคิดแบบคลาสสิก หากแต่ได้รับ

การขยายความและตีความใหม่ในบริบทสมัยใหม่ อาทิ การถกเถียงเรื่องมนุษย์ในฐานะสิ่งมีชีวิตเชิงชีววิทยากับมนุษย์ในฐานะผู้มีศักยภาพทางจิตใจและศีลธรรม (Taylor, 1989: 29; Martha Nussbaum, 2011: 18–22)

งานวิชาการร่วมสมัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า ความเป็นมนุษย์ไม่อาจอธิบายได้ด้วยกรอบเดียว เช่น งานของ ยูวาล โนอาห์ ฮาราร์ (Yuval Noah Harari, 2015: 35–41) ที่มองมนุษย์ผ่านวิวัฒนาการทางชีวภาพและวัฒนธรรม งานของ ไมเคิล โทมัสเซลโล (Michael Tomasello, 2014: 67–73) ที่เน้นบทบาทของความร่วมมือและศีลธรรมทางสังคม ในพัฒนาการมนุษย์ และงานของ ฟรานส์ เดอ วาล (Frans de Waal, 2009: 85–92) ที่เสนอว่าความเห็นอกเห็นใจเป็นรากฐานเชิงวิวัฒนาการของคุณธรรมมนุษย์ ขณะเดียวกัน งานวิจัยด้านพุทธปรัชญาและจิตวิทยาร่วมสมัยชี้ว่า มนุษย์มิใช่เพียงผลผลิตของเงื่อนไขภายนอก หากแต่เป็นผู้สามารถฝึกฝนและพัฒนาจิตใจได้อย่างมีทิศทาง (Gethin, 2015: 112–118; Wallace, 2018: 54–60)

นอกจากนี้ การถกเถียงร่วมสมัยยังขยายไปสู่ประเด็นจริยธรรม เทคโนโลยี และชีววิทยาสมัยใหม่ เช่น ปัญญาประดิษฐ์ พันธุวิศวกรรม และความหมายของชีวิตมนุษย์ในโลกหลังมนุษย์นิยม (Posthumanism) ซึ่งสะท้อนว่าคำถามเรื่องความเป็นมนุษย์ยังคงเป็นประเด็นแกนกลางของการแสวงหาความรู้ในสังคมปัจจุบัน (Bostrom, 2014: 1–7; Habermas, 2003: 23–27)

อย่างไรก็ตาม การอธิบายความเป็นมนุษย์ในโลกปัจจุบันมักตั้งอยู่บนกรอบความคิดที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน ระหว่างกรอบที่เน้นมิติทางจิตวิญญาณ คุณค่า และความหมายของชีวิต กับกรอบที่เน้นการอธิบายเชิงวัตถุ ชีววิทยา และกลไกทางธรรมชาติ ความแตกต่างดังกล่าวไม่เพียงก่อให้เกิดความหลากหลายทางความคิด แต่ยังนำไปสู่ความท้าทายในการสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับธรรมชาติและคุณค่าของการดำรงอยู่ของมนุษย์

ในบริบทของพุทธปรัชญา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่อธิบายแนวคิดเรื่องมนุษย์อย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทสมัยใหม่ โดยเสนอว่ามนุษย์มิใช่เพียงสิ่งมีชีวิตทางชีววิทยา หากแต่เป็นกระบวนการแห่งเหตุและปัจจัยที่อยู่ภายใต้กฎแห่งกรรมและหลักปฏิจจสมุปบาท มนุษย์ประกอบด้วยกายและจิตที่สามารถพัฒนาได้ผ่านการฝึกศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อมุ่งสู่การลดทุกข์และบรรลุนิพพาน (ปยุตโต, 2555: 46–48)

ในทางตรงกันข้าม ชาร์ลส์ ดาร์วิน นักธรรมชาติวิทยาชาวอังกฤษ อธิบายกำเนิดและธรรมชาติของมนุษย์ผ่านทฤษฎีวิวัฒนาการ โดยเสนอว่ามนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายมีบรรพบุรุษร่วมกัน และพัฒนามาอย่างค่อยเป็นค่อยไปผ่านกระบวนการคัดเลือกโดยธรรมชาติ การปรับตัว และการแข่งขันเพื่อความอยู่รอดและการสืบพันธุ์ (Darwin, 1871: 33–34) แนวคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ทางชีววิทยา เช่น ซากดึกดำบรรพ์และพันธุกรรม

ความแตกต่างระหว่างแนวคิดพุทธปรัชญาและทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน ได้นำไปสู่ข้อถกเถียงสำคัญในสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะในประเด็นด้านศีลธรรมและจริยธรรม เช่น การแพทย์สมัยใหม่ การตัดต่อพันธุกรรม และการทำแท้ง ซึ่งจำเป็นต้องพิจารณาทั้งข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์และคุณค่าทางจริยธรรมควบคู่กัน อย่างไรก็ตาม งานศึกษาจำนวนไม่น้อยมักนำเสนอแนวคิดทั้งสองแยกจากกัน โดยยังขาดการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบในประเด็น “แนวคิดเรื่องมนุษย์” โดยตรง

จากปัญหาดังกล่าว การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมนุษย์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) และชาร์ลส์ ดาร์วิน จึงมีความสำคัญในฐานะการเปิดพื้นที่ทางวิชาการเพื่อทำความเข้าใจมนุษย์อย่างรอบด้าน ทั้งในมิติทางจิตวิญญาณและมิติทางชีววิทยา อันจะช่วยสร้างสะพานเชื่อมระหว่างกรอบคิดทางศาสนาและวิทยาศาสตร์ และนำ

ไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้ที่สมดุลและเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน

ดังนั้น การวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาและเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมนุษย์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และชาร์ลส์ ดาร์วิน โดยเน้นการวิเคราะห์ 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ (1) การเกิดขึ้นของมนุษย์ (2) ธรรมชาติของมนุษย์ (3) การดำรงอยู่ของมนุษย์ และ (4) เป้าหมายของมนุษย์ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในการศึกษา จิตวิทยา และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา แนวคิดมนุษย์ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
2. เพื่อศึกษา แนวคิดมนุษย์ของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน
3. เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดมนุษย์ ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กับ ชาร์ลส์ ดาร์วิน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นหลัก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมนุษย์ในกรอบพุทธปรัชญาและชีววิทยา วิวัฒนาการ โดยอาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่มีความน่าเชื่อถือทางวิชาการ มิได้ใช้การเก็บข้อมูลภาคสนามหรือ การทดลอง

งานวิจัยนี้ใช้แนวทาง การวิจัยเชิงเปรียบเทียบเชิงเหตุผลสมัยใหม่ (New Causal-Comparative Research) เพื่อวิเคราะห์ความเหมือนและความแตกต่างของแนวคิดเรื่องมนุษย์ภายใต้กรอบวิธีคิดที่แตกต่างกัน โดยเน้นการอธิบายเชิงความหมาย เหตุปัจจัย และเป้าหมายของแนวคิด มากกว่าการพิสูจน์เชิงปริมาณ

การวิเคราะห์ดำเนินไปใน 3 ระดับ ได้แก่

- 1) การศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)
- 2) การศึกษาแนวคิดเรื่องมนุษย์ของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน
- 3) การเปรียบเทียบและวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมนุษย์ของทั้งสองแนวคิดในประเด็นเดียวกันอย่างเป็นระบบ ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ เอกสารต้นฉบับที่เป็นแหล่งแนวคิดโดยตรงของนักคิดทั้งสองฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยนำมาใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมนุษย์ ประกอบด้วย

(1) พระไตรปิฎก พร้อมทั้งอรรถกถาและฎีกาที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะพระสูตรที่กล่าวถึงกำเนิดมนุษย์ ธรรมชาติของชีวิต ชั้น 5 ไตรลักษณ์ กรรม และเป้าหมายของการดำรงอยู่ ซึ่งใช้เป็นฐานคัมภีร์ในการอธิบายกรอบพุทธจักรวาลวิทยาและพุทธปรัชญา

(2) งานเขียน หนังสือ และบทความทางวิชาการของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่อธิบาย และตีความหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับมนุษย์ ชีวิต และการพัฒนาตนเองอย่างเป็นระบบและร่วมสมัย เช่น *พุทธธรรม มนุษย์ กับอารยธรรม คู่มือชีวิต* และงานเขียนที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกาย จิต สังคม และสิ่งแวดล้อมในมิติพุทธปรัชญา

(3) ผลงานต้นฉบับของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน ที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีวิวัฒนาการและการอธิบายกำเนิดและ ธรรมชาติของมนุษย์ ได้แก่ *On the Origin of Species* และ *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* ซึ่งเป็นผลงานหลักที่แสดงกรอบความคิดเชิงชีววิทยาเกี่ยวกับมนุษย์ ความอยู่รอด และการสืบพันธุ์

ข้อมูลทฤษฎีภูมิ ได้แก่ เอกสารที่นำแนวคิดจากแหล่งข้อมูลปฐมภูมามาอธิบาย วิเคราะห์ ตีความ หรือวิพากษ์ เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเชิงลึกและใช้ประกอบการเปรียบเทียบแนวคิด ประกอบด้วย

1. งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความทางวิชาการที่ศึกษาแนวคิดพุทธปรัชญา แนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน
2. หนังสือและบทความด้านปรัชญา ศาสนา ชีววิทยา และจริยธรรมร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องมนุษย์
3. งานวิเคราะห์พระพุทธศาสนาเชิงปรัชญาและเชิงเปรียบเทียบกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่
4. งานวิพากษ์และอภิปรายทฤษฎีวิวัฒนาการในบริบททางจริยธรรม สังคม และมนุษยศาสตร์

ผลการวิจัย

1) แนวคิดมนุษย์ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)

จากการศึกษาแนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า แนวคิดเรื่องมนุษย์ตั้งอยู่บนกรอบพุทธปรัชญาและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยมองมนุษย์ในฐานะกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย มิใช่สิ่งที่ถูกสร้างขึ้นอย่างฉับพลันหรือดำรงอยู่อย่างคงที่

ในด้านการกำเนิด มนุษย์มิได้วิวัฒนาการมาจากสัตว์ แต่เกิดจากสัตว์โอปปาติกะที่เสื่อมจากภพภูมิอันละเอียดด้วยอำนาจแห่งกรรม เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง ร่างกายจึงหยาบขึ้น เกิดเพศ การสืบพันธุ์ และโครงสร้างทางสังคม

ในด้านธรรมชาติ มนุษย์ประกอบด้วยชั้น 5 และอยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มนุษย์มิได้ดีหรือชั่วโดยกำเนิด หากแต่มีศักยภาพในการพัฒนาและขัดเกลาภิเลสผ่านการฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา

ในด้านการดำรงอยู่ การมีชีวิตของมนุษย์มิใช่เพียงการรักษาความอยู่รอดทางกาย แต่เป็นกระบวนการฝึกจิตและพัฒนาปัญญาเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างไม่เบียดเบียน ลดทุกข์ และนำไปสู่ความเจริญทางจิตวิญญาณ โดยการปฏิบัติตามหลัก ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

ในด้านเป้าหมาย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เสนอว่าเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์ คือการดับทุกข์และบรรลุนิพพาน การเกิดเป็นมนุษย์จึงเป็นโอกาสอันประเสริฐในการพัฒนาจิตใจและหลุดพ้นจากกิเลสและวัฏสงสาร

2) แนวคิดมนุษย์ของ ชาร์ลส์ ดาร์วิน

แนวคิดเรื่องมนุษย์ของชาร์ลส์ ดาร์วิน ตั้งอยู่บนกรอบวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ โดยเฉพาะทฤษฎีวิวัฒนาการ ซึ่งอธิบายมนุษย์ในฐานะสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่พัฒนามาจากสิ่งมีชีวิตก่อนหน้านี้

ในด้านการกำเนิด ดาร์วินเสนอว่ามนุษย์เกิดจากกระบวนการวิวัฒนาการทางชีววิทยา เริ่มจากสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียวผ่านการคัดเลือกโดยธรรมชาติ การดิ้นรนต่อสู้ และการปรับตัวเป็นระยะเวลายาวนาน จนพัฒนามาเป็น โฮโม เซเปียนส์

ในด้านธรรมชาติ มนุษย์ถูกมองว่าเป็นสัตว์เลื้อยคลานด้วยนมที่มีสมองขนาดใหญ่ มีความสามารถด้านเหตุผล ภาษา และการสร้างสังคม แต่ยังคงมีสัญชาตญาณพื้นฐานเพื่อการอยู่รอด เช่น ความกลัว ความต้องการอาหาร และการสืบพันธุ์ ซึ่งเป็นผลจากพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม

ในด้านการดำรงอยู่ การมีชีวิตของมนุษย์อธิบายผ่านกลไกการแข่งขัน การปรับตัว และความร่วมมือในสังคม ซึ่งช่วยเพิ่มโอกาสในการอยู่รอดและสืบทอดเผ่าพันธุ์

ในด้านเป้าหมาย เป้าหมายพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต รวมถึงมนุษย์ คือการอยู่รอดและการสืบพันธุ์ เพื่อส่งต่อพันธุกรรมให้เผ่าพันธุ์ดำรงอยู่ต่อไป

3) การเปรียบเทียบแนวคิดมนุษย์ ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กับ ชาร์ลส์ ดาร์วิน

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทั้งสองมาเปรียบเทียบกันใน 4 ประเด็นตามกรอบแนวคิดในการวิจัยคือกำเนิดมนุษย์ ธรรมชาติมนุษย์ การดำรงอยู่ของมนุษย์ และเป้าหมายของมนุษย์ เพื่อให้เห็นความเหมือนและความต่างของทั้งสองแนวคิด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมนุษย์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และ ชาร์ลส์ ดาร์วิน

ประเด็นการเปรียบเทียบ	แนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต)	แนวคิดของชาร์ลส์ ดาร์วิน
1. การกำเนิดของมนุษย์	มนุษย์กำเนิดจากสัตว์โอปาติกะที่เสื่อมจากภพภูมิอันละเอียด เช่น อากัสสรพรหมมิได้วิวัฒนาการมาจากสัตว์โลก การเกิดขึ้นสัมพันธ์กับกฎแห่งกรรมและเหตุปัจจัยทางจิต	มนุษย์กำเนิดจากกระบวนการวิวัฒนาการทางชีววิทยา จากสิ่งมีชีวิตดึกดำบรรพ์ผ่านการคัดเลือกโดยธรรมชาติ การปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรม
2. ธรรมชาติของมนุษย์	มนุษย์ประกอบด้วยชั้น 5 อยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ ไม่มีตัวตนถาวร มีทั้งศักยภาพในการพัฒนาและกิเลส สามารถฝึกฝนและเปลี่ยนแปลงได้ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา	มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตสายพันธุ์ Homo sapiens มีสมองขนาดใหญ่ มีเหตุผล ภาษา และสังคม แต่ยังคงมีสัญชาตญาณพื้นฐานเพื่อความอยู่รอดและการสืบพันธุ์
3. การดำรงอยู่ของมนุษย์	การดำรงชีวิตที่ดีควรตั้งอยู่บนหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อยู่ร่วมกันด้วยเมตตา ความไม่เบียดเบียน และความพอเพียง เพื่อความสมดุลของตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม	การดำรงอยู่ขึ้นกับความสามารถในการแข่งขัน การปรับตัว และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ความร่วมมือในสังคมเป็นกลยุทธ์เพื่อเพิ่มโอกาสอยู่รอด
4. เป้าหมายของมนุษย์	เป้าหมายสูงสุดคือการดับทุกข์และบรรลุนิพพาน การเกิดเป็นมนุษย์เป็นโอกาสอันประเสริฐในการพัฒนาจิตใจและหลุดพ้นจากวิภวสังสาร	เป้าหมายพื้นฐานของสิ่งมีชีวิตคือการอยู่รอดและการสืบเผ่าพันธุ์ เพื่อส่งต่อพันธุกรรมให้ดำรงอยู่ต่อไป

การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมนุษย์ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และชาร์ลส์ ดาร์วินพบว่า ทั้งสองแนวคิดมีทั้งความคล้ายคลึงและความแตกต่างกันอย่างชัดเจน ภายใต้กรอบการวิเคราะห์ 4 ประเด็น (1) การกำเนิดของมนุษย์ (2) ธรรมชาติของมนุษย์ (3) การดำรงอยู่ของมนุษย์ และ (4) เป้าหมายของมนุษย์ ดังนี้

1. การกำเนิดของมนุษย์

แนวคิดเรื่องการกำเนิดของมนุษย์ทั้งสองแนวคิดมีจุดร่วมที่เหมือนกันคือ ต่างปฏิเสธแนวคิดเรื่อง “การสร้างมนุษย์โดยพระเจ้าผู้ทรงอำนาจครั้งเดียว” และเห็นว่ามนุษย์เกิดจาก กระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง มิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หากแต่มีพัฒนาการตามเหตุปัจจัย

จุดที่แตกต่างกัน ในทัศนะของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มองว่ามนุษย์มิได้วิวัฒนาการมาจากสัตว์โลก หากแต่กำเนิดจากสัตว์โอปปาติกะที่เสื่อมจากภพภูมิอันละเอียด เช่น อาภัสสรพรหม มาปรากฏในโลกมนุษย์ด้วยอำนาจแห่งกรรม มนุษย์ยุคแรกไม่มีเพศ มีร่างกายละเอียดและแสงสว่างในตัว ต่อมาเมื่อสภาวะแวดล้อมเปลี่ยนแปลงร่างกายหยาบขึ้น แสงสว่างหมดไป จึงเกิดการแบ่งเพศ การสืบพันธุ์ และการก่อรูปสังคม

ในทางตรงกันข้าม ดาร์วินอธิบายว่ามนุษย์ถือกำเนิดจากกระบวนการวิวัฒนาการทางชีววิทยา โดยเริ่มจากสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียว และค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงผ่านการคัดเลือกโดยธรรมชาติ การดิ้นรนต่อสู้ และการปรับตัวเป็นเวลากหลายล้านปี จนพัฒนามาเป็น Homo sapiens ในปัจจุบัน แนวคิดนี้อธิบายการกำเนิดของมนุษย์ในกรอบธรรมชาติวิทยาและวิวัฒนิยม

2. ธรรมชาติของมนุษย์

ประเด็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ทั้งสองแนวคิดเห็นตรงกันว่า มนุษย์มิใช่สิ่งที่หยุดนิ่ง หากแต่เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้ภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มองว่าธรรมชาติของมนุษย์ประกอบด้วยชั้น 5 อยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา มนุษย์มิได้ดีหรือชั่วโดยเนื้อแท้ หากแต่มีทั้งด้านบวก คือศักยภาพในการพัฒนา และด้านลบ คือกิเลส เช่น โลภ โกรธ หลง ซึ่งสามารถฝึกฝนอบรมให้ลดละและพัฒนาได้ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา

ขณะที่ดาร์วินมองธรรมชาติของมนุษย์ในเชิงชีววิทยา โดยเห็นว่ามนุษย์เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีสมองขนาดใหญ่และซับซ้อน มีความสามารถด้านเหตุผล ภาษา และการสร้างสังคม แต่ยังคงมีสัญชาตญาณพื้นฐานเพื่อการอยู่รอด เช่น ความกลัว ความต้องการอาหาร และการสืบพันธุ์ ซึ่งเป็นผลจากพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม

3. การดำรงอยู่ของมนุษย์

ทั้งสองแนวคิดเห็นว่า การดำรงอยู่ของมนุษย์ต้องอาศัยการปรับตัวและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การรวมกลุ่มและความร่วมมือช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคงยิ่งขึ้น

ในมุมมองพุทธศาสนา การดำรงอยู่ของมนุษย์ควรตั้งอยู่บนหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่ออยู่ร่วมกันด้วยเมตตา ความไม่เบียดเบียน และความพอเพียง การดำรงชีวิตจึงมิใช่เพียงการรักษาชีวิตทางกาย แต่เป็นกระบวนการฝึกฝนจิตใจเพื่อลดทุกข์

ขณะที่ดาร์วินอธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์ผ่านกลไกการแข่งขันและการปรับตัว ความสามารถในการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและความร่วมมือในสังคมเป็นกลยุทธ์สำคัญที่เพิ่มโอกาสรอดของเผ่าพันธุ์

4. เป้าหมายของมนุษย์

ส่วนเป้าหมายของมนุษย์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เสนอว่าเป้าหมายสูงสุดของมนุษย์คือการดับทุกข์และบรรลุนิพพาน การเกิดเป็นมนุษย์จึงเป็นโอกาสอันประเสริฐในการพัฒนาจิตใจและหลุดพ้นจากกิเลสและวิภวสังสาร

ในขณะที่ดาร์วินมองว่าเป้าหมายพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต รวมถึงมนุษย์ คือการอยู่รอดและการสืบพันธุ์ เพื่อส่งต่อพันธุกรรมให้เผ่าพันธุ์ดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งเป็นเป้าหมายในเชิงชีววิทยาและวิวัฒนาการ

จากการเปรียบเทียบ พบว่า ทั้งสองแนวคิดมีจุดร่วมสำคัญ คือ ปฏิเสธแนวคิดการสร้างมนุษย์โดยอำนาจเหนือธรรมชาติในลักษณะครั้งเดียวจบ และเห็นพ้องว่ามนุษย์เป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้ภายใต้เงื่อนไขและ

เหตุปัจจัย อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างสำคัญอยู่ที่กรอบการอธิบาย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบาย มนุษย์ในกรอบพุทธปรัชญา โดยเน้นกรรม จิตใจ และการพัฒนาทางจริยธรรม ขณะที่ดาร์วินอธิบายในกรอบชีววิทยาและ วัตถุวิสัย โดยเน้นพันธุกรรม การปรับตัว และการคัดเลือกโดยธรรมชาติ แนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์มุ่งอธิบาย “ความหมายและเป้าหมายของการเป็นมนุษย์” ในเชิงจิตวิญญาณและการดับทุกข์ ส่วนแนวคิดของดาร์วินมุ่งอธิบาย “กลไกการเกิดและการดำรงอยู่ของมนุษย์” ในเชิงวิทยาศาสตร์ ทั้งสองแนวคิดจึงมิได้ขัดแย้งกันโดยสิ้นเชิง หากแต่สะท้อน มุมมองที่ต่างระดับและสามารถเกื้อกูลกันในการทำความเข้าใจมนุษย์อย่างรอบด้าน

อภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดเรื่องมนุษย์ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ตั้งอยู่บนกรอบพุทธปรัชญา โดยมองมนุษย์ในฐานะ “กระบวนการแห่งเหตุปัจจัย” มิใช่สิ่งที่มีตัวตนถาวร มนุษย์ประกอบด้วยชั้น 5 อยู่ภายใต้ไตรลักษณ์ และมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองผ่านการฝึกสติ สมาธิ และปัญญา แนวคิดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มิได้เป็นเพียง ผลผลิตของปัจจัยทางวัตถุ หากแต่เป็นผู้มีมิติทางจิตและจิตวิญญาณที่สามารถนำไปสู่การดับทุกข์และความหลุดพ้นได้ (ปยุตฺโต, 2555: 46–48)

ผลการวิจัยในประเด็นนี้สามารถอธิบายได้ว่า เนื่องจากพุทธศาสนามุ่งแก้ปัญหาความทุกข์ของมนุษย์เป็นแก่นหลัก การอธิบายความเป็นมนุษย์จึงเน้นความหมายของชีวิต ความรับผิดชอบทางศีลธรรม และการฝึกตน ผลดังกล่าว สอดคล้องกับงานของแสลง จันทรงาม และคณะ ที่ชี้ว่าการถอดความพระไตรปิฎกสู่การเรียนรู้ของประชาชนสะท้อนภาพ มนุษย์ในฐานะผู้เรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ (แสลง จันทรงาม, 2553: 44–47) รวมถึงงานของพระมหาสุทิตย์ อาภากรโ ที่เสนอแนวคิด “สุขที่ได้ธรรม” ซึ่งเน้นว่ามนุษย์สามารถเข้าถึงความสุขที่ลึกซึ้งได้ผ่านการพัฒนาจิตและปัญญา มิใช่เพียง ความสุขทางวัตถุ (พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ, 2559: 29–31)

แนวคิดของดาร์วินอธิบายมนุษย์ในกรอบชีววิทยาวิวัฒนาการ โดยมองว่ามนุษย์เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการ คัดเลือกโดยธรรมชาติ การปรับตัว และการเปลี่ยนแปลงทางพันธุกรรม มนุษย์มีธรรมชาติพื้นฐานเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิต อื่น ๆ คือ การอยู่รอดและการสืบเผ่าพันธุ์ แต่มีความโดดเด่นด้านสมอง ความสามารถทางภาษา เหตุผล และการจัด ระเบียบทางสังคม (Darwin, 1871: 40–41)

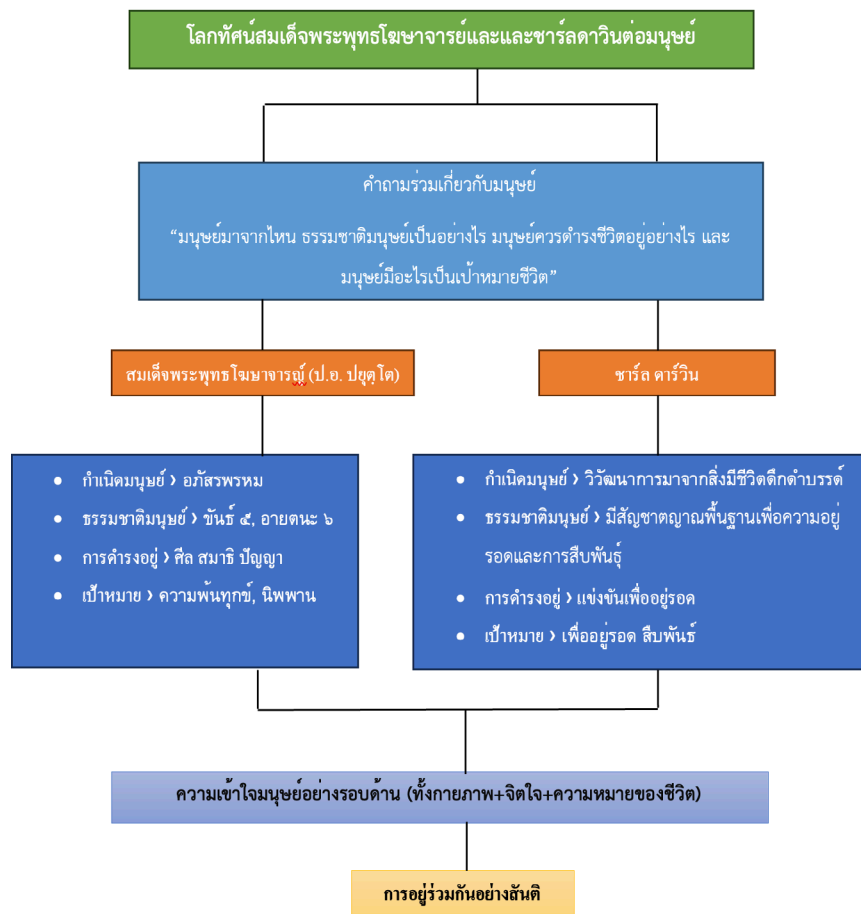
ผลการวิจัยนี้สะท้อนว่า ดาร์วินมิได้ลดทอนมนุษย์ให้เป็นเพียงสัตว์เชิงชีววิทยาทั่วไป หากแต่ชี้ให้เห็นกลไก ตามธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์พัฒนาความสามารถทางสังคมเพื่อเพิ่มโอกาสอยู่รอด แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ เฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์ ที่มองวิวัฒนาการมนุษย์ในมิติของการพัฒนาสังคม (Spencer, 1898: 72–73) และทฤษฎี Social Brain Hypothesis ของโรบิน ดันบาร์ ที่อธิบายว่าความซับซ้อนทางสังคมมีความสัมพันธ์โดยตรงกับการพัฒนาขนาด สมองของมนุษย์ (Dunbar, 1992: 36–37) รวมถึงงานของ Frans de Waal ที่เสนอว่าความร่วมมือและความเห็นอก เห็นใจเป็นคุณสมบัติที่วิวัฒนาการมาเพื่อเพิ่มโอกาสอยู่รอดของมนุษย์

ผลการวิจัยเชิงเปรียบเทียบพบว่า แม้ทั้งสองแนวคิดจะตั้งอยู่บนกรอบนัยความจริงที่ต่างกันอย่าง ชัดเจน คือ กรอบพุทธปรัชญาและกรอบชีววิทยาวิวัฒนาการ แต่กลับมีจุดร่วมสำคัญคือ การมองมนุษย์ในฐานะสิ่งที่ไม่ หยุดนิ่งและเกิดขึ้นภายใต้เหตุและปัจจัย มิใช่การถูกสร้างขึ้นอย่างฉับพลัน อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างที่สำคัญอยู่ที่ระดับ ของการอธิบาย กล่าวคือ พุทธศาสนาเน้น “อิสรภาพทางจิต” และการเลือกพัฒนาตนเองเพื่อความหลุดพ้น ในขณะที่ ดาร์วินเน้น “เงื่อนไขภายนอก” เช่น สิ่งแวดล้อมและการคัดเลือกโดยธรรมชาติเป็นหลัก (Darwin, 1871: 33–34)

ผลการวิจัยข้อนี้สามารถอธิบายได้ว่า แนวคิดทั้งสองตอบคำถามคนละระดับ พุทธปรัชญาตอบคำถามเรื่องความหมาย คุณค่า และเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ ขณะที่ทฤษฎีวิวัฒนาการตอบคำถามเรื่องกลไกการเกิดและการดำรงอยู่ในเชิงธรรมชาติวิทยา ซึ่งสอดคล้องกับงานด้านมานุษยวิทยาของโสวัตรี ณ ถลาง ที่ชี้ว่ามนุษย์เป็นผลผลิตของทั้งธรรมชาติและวัฒนธรรม (โสวัตรี ณ ถลาง, 2545: 51–52) และงานของจอห์น แวน ไวส์ ที่อธิบายบทบาทของดาร์วินในการเปลี่ยนความเข้าใจเรื่องมนุษย์ในโลกสมัยใหม่

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่สำคัญประการแรก คือ การสร้างกรอบการมองมนุษย์แบบ “สองระบบซ้อนกัน” ได้แก่ ระบบวิวัฒนาการทางกายภาพ ซึ่งมนุษย์ปรับตัวผ่านพันธุกรรม การคัดเลือกโดยธรรมชาติ และเงื่อนไขภายนอก กับระบบวิวัฒนาการทางจิต ซึ่งมนุษย์สามารถพัฒนาตนเองผ่าน ศิล สมาธิ และปัญญา ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

ที่มา : พระสมบุรณ์ ฐานวีโร (สมพงษ์)

สรุป

กล่าวโดยสรุป การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องมนุษย์ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และ ชาร์ลส์ ดาร์วิน ชี้ให้เห็นว่า แม้ทั้งสองแนวคิดจะตั้งอยู่บนกรอบญาณวิทยาที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างพุทธปรัชญา และชีววิทยาวิวัฒนาการ แต่กลับร่วมกันเปิดเผยภาพของมนุษย์ในฐานะ “ภาวะแห่งการเป็น” ที่มีได้หยุดนิ่ง หากดำรง อยู่ท่ามกลางกระบวนการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง ในกรอบของดาร์วิน มนุษย์ถูกทำความเข้าใจในฐานะสิ่งมีชีวิตที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติและกลไกเชิงประจักษ์ของวิวัฒนาการ ขณะที่ในกรอบพุทธปรัชญา มนุษย์ถูกมองในฐานะผู้มีความสามารถทางจิตใจที่สามารถพัฒนาตนเองผ่านการรู้เท่าทันเหตุปัจจัย จนก้าวข้ามเงื่อนไขแห่งทุกข์และความยึดมั่นได้ การบูรณาการสองโลกทัศน์นี้จึงมีได้มุ่งหาข้อสรุปเชิงตัดสินว่าแนวคิดใดถูกหรือผิด หากแต่ชี้ให้เห็นว่า “ความเป็นมนุษย์” มีอาจอธิบายได้อย่างสมบูรณ์ด้วยกรอบเดียว แต่ต้องอาศัยทั้งความจริงเชิงประจักษ์ของโลกธรรมชาติและความจริงเชิงคุณค่าของโลกภายใน ซึ่งร่วมกันหล่อหลอมความหมาย การดำรงอยู่ และจุดหมายของชีวิตมนุษย์ในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยพบว่า แนวคิดของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) และชาร์ลส์ ดาร์วิน แม้จะมีจุดเน้นและวิธีการแสวงหาความรู้ที่แตกต่างกัน แต่สามารถนำมาประยุกต์ร่วมกันเพื่อสร้างกรอบนโยบายที่ครอบคลุมทั้งมิติคุณธรรมและวิทยาศาสตร์ ดังนั้น จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. นโยบายสังคมและวัฒนธรรม – ส่งเสริมโครงการที่ประสานคุณค่าทางจิตวิญญาณกับการพัฒนาเชิงเทคโนโลยี เช่น โครงการพัฒนาชุมชนที่ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงร่วมกับนวัตกรรมสีเขียว (green innovation) เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและยกระดับคุณภาพชีวิต
2. นโยบายด้านการวิจัยและพัฒนา – สนับสนุนการวิจัยสหวิทยาการที่เชื่อมโยงศาสตร์พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น การวิจัยด้านจิตวิทยาเชิงพุทธและประสาทวิทยา (Buddhist Psychology & Neuroscience) เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันทางวิชาการของประเทศ
3. นโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ – จัดหลักสูตรฝึกอบรมบุคลากรในหน่วยงานรัฐและเอกชน โดยบูรณาการหลักพุทธธรรมเพื่อสร้างจริยธรรมองค์กร และประยุกต์หลักวิวัฒนาการเพื่อเพิ่มความสามารถในการปรับตัวและแข่งขันในระดับสากล

เอกสารอ้างอิง

- คณะสงฆ์ไทย. (2539). **พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.). (2555). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). **คู่มือชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิหอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญ.
- แสง จันทรงาม และคณะ. (2553). **พระไตรปิฎกสำหรับผู้บวชใหม่และชาวพุทธทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

- พระมหาสุทนต์ อากาศโร. (2559). สุขที่ได้ธรรม: การศึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Bostrom, N. (2014). **Superintelligence: Paths, dangers, strategies**. Oxford: Oxford University Press.
- Darwin, C. (1897). **The expression of the emotions in man and animals**. New York: D. Appleton and Company.
- Darwin, C. (1981). **The descent of man, and selection in relation to sex**. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Darwin, C. (2001). **On the origin of species**. Pennsylvania: The Pennsylvania State University.
- Dunbar, R. I. M. (1992). Neocortex size as a constraint on group size in primates. **Journal of Human Evolution**, 22(6), 469–493. Link : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/004724849290081J>
- Gethin, R. (2015). **Buddhist thought: A complete introduction to the Indian tradition**. London: Yale University Press.
- Habermas, J. (2003). **The future of human nature**. Cambridge: Polity Press.
- Harari, Y. N. (2015). **Sapiens: A brief history of humankind**. London: Vintage Books.
- Nussbaum, M. C. (2011). **Creating capabilities: The human development approach**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Sartre, J.-P. (1946). **Existentialism is a humanism**. Paris: Les Éditions Nagel.
- Spencer, H. (1898). **The principles of sociology**. New York: D. Appleton and Company.
- Taylor, C. (1989). **Sources of the self: The making of the modern identity**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Tomasello, M. (2014). **A natural history of human thinking**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- van Wyhe, J. (2008). **Darwin: The man who changed the world**. London: Andre Deutsch.
- Wallace, B. A. (2018). **The attention revolution: Unlocking the power of the focused mind**. Boston: Wisdom Publications.

แนวทางการปฏิบัติงานที่ดีสู่ความเป็นเลิศรูปแบบการบริหารจัดการงานทอด ผ้าพระกฐิน
พระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
A Study on Best Practice Guidelines for Achieving Excellence in the Effective Management
of the Royal Kathina Robe Offering Ceremony by the Office of Arts and Culture

พิพัฒน์ วิถี¹, พีรวัส อินทวิ¹, ทองพูล ขุมคำ¹, ศรีนทิพย์ สุทธิการปกรณ¹

Phiphat Withee¹, Peerawas Intawee¹, Thongphoon Khumkam¹, Sarinthip Sutthikanpakorn¹

มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์¹

Surindra Rajabhat University¹

Corresponding Author, Email: Phiphat.w@srru.ac.th

Article Info

Research Article

Received: 18/12/2026

Revised: 17/04/2026

Accepted: 22/06/2026

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดผ้าพระกฐินพระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม เป็นการวิจัยแบบผสมผสานกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหามุ่งศึกษารูปแบบการบริหารจัดการและการปฏิบัติงานด้านระยะเวลาเดือนกันยายน-พฤศจิกายน 2568 ด้านกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์โดยเลือกจากคณะกรรมการจำนวน 10 คน และกลุ่มตัวอย่างจากประชากร 300 คน ใช้สูตรยามาเน่ ที่ระดับความคลาดเคลื่อน 0.05 จำนวน 173 คน รวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและวิเคราะห์โดยใช้สถิติค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานประกอบการอภิปราย และสัมภาษณ์แบบมีเค้าโครงอภิปรายผลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างและพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดผ้าพระกฐินพระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ได้รูปแบบขบวนการ 2 รูปแบบ คือ ขบวนการสำหรับภายในมหาวิทยาลัยและสำหรับชุมชน ผลประเมินผู้เข้าร่วมโครงการ พบว่า โดยภาพรวมมีระดับความพึงพอใจมาก (ค่าเฉลี่ย = 3.93, ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน = 0.023) และข้อเสนอแนะว่าจัดได้ดี เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน เป็นการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรมให้ทุกหน่วยงานได้มีส่วนร่วม องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้พบว่า รูปแบบการจัดงานทอดถวายผ้า

คำสำคัญ : แนวทางการปฏิบัติงานที่ดี, รูปแบบการบริหารจัดการ, งานทอดผ้าพระกฐินพระราชทาน, ประสิทธิภาพ, สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

พระกฐินพระราชทานเกิดการประยุกต์ร่วมกับพิธีถวายอาลัยสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชชนนีพันปีหลวงได้อย่างสมพระเกียรติ เกิดแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับการประกอบพิธีโดยผ่านการนำมาใช้ปฏิบัติงานจริงอย่างมีประสิทธิภาพ พัฒนาแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับราชพิธีมาสร้างความรู้ความเข้าใจให้ประชาชนผู้ร่วมงานได้รับทราบและปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสม

Abstract

This study aimed to develop best practices for an effective management model of the Royal Kathina Ceremony organized by the Office of Arts and Culture. A mixed-methods research design was employed. The study focused on management processes and operational practices conducted during September–November 2025. The participants consisted of 10 committee members selected as key informants for structured interviews and 173 respondents sampled from a population of 300 using Taro Yamane's formula with a margin of error of 0.05. Data were collected through questionnaires and interviews. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, including percentages, means, and standard deviations, while qualitative data were analyzed using descriptive analysis.

The findings revealed that the development of best practices resulted in two procession models: an internal university procession and a community-based procession. The overall satisfaction level of participants was high ($X = 3.93$, $S.D. = 0.023$). Participants reported that the event was appropriately organized in accordance with the current context and effectively promoted cultural preservation through collaborative participation among all units. Furthermore, the study generated new knowledge by integrating the Royal Kathina Ceremony with mourning rites honoring Her Majesty Queen Sirikit The Queen Mother in a dignified and appropriate manner. The developed best practices were effectively implemented in actual ceremonial operations and contributed to enhancing public understanding of royal ceremonial protocols, enabling participants to conduct themselves properly during the ceremony.

Keywords: Best Practice Guidelines, Management Model, Royal Kathina Robe Offering Ceremony, Effectiveness, Office of Arts and Culture

บทนำ

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มีพันธกิจเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และสืบสานประเพณี วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมและเผยแพร่ผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ระดับสากล สร้างเครือข่ายการเรียนรู้และความร่วมมือทางด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน และหน่วยงานภายนอก ทั้งระดับประเทศและนานาชาติและสนับสนุนพันธกิจมิติสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยในด้านศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น (สำนักศิลปะและวัฒนธรรม 2568: 12)

การจัดการงานทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทานพระราชทานสมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ซึ่งมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ได้ขอพระราชทานเพื่อนำไปทอดถวาย ณ วัดกัลยาณโกมุต บ้านแกน้อย ตำบลแกใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ในระหว่างวันที่ 28 - 31 ตุลาคม 2568 นั้น ซึ่งเป็นการบริหารจัดการภายใต้โครงการทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ซึ่งมีระเบียบพิธีการที่เกี่ยวข้องกับศาสนพิธีเกิดขึ้นหลายอย่าง และเป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่จะต้องมีความรู้ความเข้าใจสามารถปฏิบัติตนตามขนบธรรมเนียมปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม การวางแผนการดำเนินการกิจกรรมนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต้องคำนึงถึงหลักการความเหมาะสมและถูกต้อง รวมทั้งสมพระเกียรติต่อพระมหากษัตริย์คุณที่ได้รับโปรดเกล้าฯ พระราชทานผ้าพระกฐินมาทอดถวายในครั้งนี้ด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของวรพจน์ บุษราคมวดี ได้กล่าวถึงความสำคัญของการจัดการว่าจะทำให้ผลการดำเนินงานมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล ช่วยลดค่าใช้จ่ายและมีผลตอบแทนสูงขึ้น สามารถจัดการให้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม เกิดการอบรมขัดเกลาทางสังคม มุ่งสู่บริหารจัดการงานอย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ ๆ และช่วยสะท้อนผู้รับบริการได้อีกด้วย (ของวรพจน์ บุษราคมวดี, 2552: 2-3)

การจัดกิจกรรมของสำนักศิลปะและวัฒนธรรมนั้นมุ่งเน้นให้มีผลลัพธ์ที่เกิดประสิทธิผลอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำมาใช้สำหรับการถ่ายทอดหรือประชาสัมพันธ์ต่อไปได้อย่างน่าภาคภูมิใจจึงเป็นแนวทางที่จะทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่เกิดจากการจัดกิจกรรมสู่แนวทางการปฏิบัติงานที่ดีสู่ความเป็นเลิศ ซึ่งสมาน อัสวภูมิ (สมาน อัสวภูมิ, 2559: 7) ได้แสดงแนวคิดและแนวทางสู่ความเป็นเลิศขององค์การให้เห็นช่องทางการสร้างความเป็นเลิศให้กับองค์การของตนได้ด้วยข้อเสนอแนะห้าประการคือ (1) ระบุความเป็นเลิศขององค์การ (2) กำหนดค่านิยม หลักการ และยุทธศาสตร์ สู่ความเป็นเลิศ (3) สร้างความเข้าใจและร่วมใจในการสร้างความเป็นเลิศขององค์การ (4) ลงมือทำ เรียนรู้จากการปฏิบัติ และพัฒนาต่อเนื่อง (5) ยึดโยงความเป็นเลิศกับคุณค่าของการตั้งองค์การผลประโยชน์ของทุกฝ่าย ซึ่งการกำหนดรูปแบบที่เหมาะสมนั้นจะนำมาซึ่งการบริหารจัดการให้เกิดความสะดวกรวดเร็วขึ้น สามารถถ่ายทอดให้ผู้ปฏิบัติงานได้เพิ่มทักษะการปฏิบัติงานได้อย่างเหมาะสม มีความผิดพลาดน้อย ป้องกันเหตุการณ์ไม่คาดคิดที่อาจเกิดขึ้นได้ในระหว่างดำเนินกิจกรรมได้ และเกิดผลสัมฤทธิ์ตามกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ได้มีประสิทธิภาพ

การจัดกิจกรรมทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทานมีระเบียบพิธีที่ได้กำหนดไว้เบื้องต้นจากสำนักพระราชวังให้ผู้ขอรับนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเหมาะสม อาทิเช่น การจัดประดับตกแต่ง จัดสถานที่ รูปแบบการปฏิบัติตนของผู้เข้าร่วมกิจกรรม ลักษณะกิจกรรมที่อนุญาตและการประกอบพิธีการต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมและสมพระเกียรติ จึงทำให้บุคลากรที่ปฏิบัติหน้าที่หรือเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นจำเป็นต้องรับการชี้แจงและให้ความรู้เพื่อการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างเหมาะสมทั้งที่เกี่ยวข้องกับพิธีการและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมหาวิทยาลัยยังขาดแคลนบุคลากรผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางพิธีการเกี่ยวกับศาสนพิธี และผู้ปฏิบัติหน้าที่ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ ดังนั้นจึงสนใจสร้างรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม และพัฒนาการบริหารจัดการโครงการตามกระบวนการแผนงานให้ทุกคนในหน่วยงานมีความรู้ความเข้าใจและสามารถปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง จึงเป็นเหตุผลที่ผู้พัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีได้เห็นความสำคัญในประเด็นนี้ และนำมาสร้างเป็นแนวปฏิบัติที่ดีเผยแพร่ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อสร้างและพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดผ้าพระกฐินพระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ขอบเขตของการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดสำหรับการสร้างขอบเขตการศึกษาให้ชัดเจน โดยขอบเขตด้านเนื้อหา ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับแนวปฏิบัติที่ดี การบริหารจัดการงาน พิธีทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน และแนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิภาพ ขอบเขตด้านระยะเวลา โดยศึกษาตั้งแต่ช่วงเริ่มดำเนินการโครงการ คือ เดือนกันยายน-พฤศจิกายน 2568 ขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้เข้าร่วมโครงการและคณะกรรมการดำเนินงาน การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมผสานโดยข้อมูลเชิงคุณภาพนั้นมุ่งศึกษาเอกสารจากสำนักพระราชวังและสำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ ข้อมูลเชิงปริมาณนั้นมุ่งศึกษากลุ่มผู้เข้าร่วมโครงการจำนวน 300 คน โดยสุ่มตัวอย่างใช้สูตรยามาเน่ (Taro Yamane. 1973) ที่ระดับความคลาดเคลื่อน (e) 0.05 จำนวน 173 คน

2. การรวบรวมข้อมูล โดยกำหนดศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านการรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) เพื่อชี้ให้เห็นหลักฐานต้นฉบับที่มีความน่าเชื่อถือมากที่สุด ถัดมาเป็นการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือ ตำรา บทความวิชาการ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือการวิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้มีส่วนร่วมในการจัดและเข้าร่วมโครงการ

3. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยกำหนดการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพตามกรอบแนวคิดการวิจัยตามประเด็นวัตถุประสงค์ นำเสนอเชิงวิเคราะห์สร้างองค์ความรู้ใหม่สร้างแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดผ้าพระกฐินพระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ข้อมูลเชิงปริมาณใช้ผลการวิเคราะห์จากแบบสอบถามและอภิปรายผลได้ตาราง แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมิน วิเคราะห์โดยใช้สถิติค่าความถี่และค่าร้อยละ ตอนที่ 2 ระดับความพึงพอใจต่อการดำเนินงานโครงการทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ วิเคราะห์โดยใช้สถิติค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ตอนที่ 3 ระดับความรู้ความเข้าใจในโครงการทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ วิเคราะห์โดยใช้สถิติค่าความถี่และค่าร้อยละ

ผลการวิจัย

การวิเคราะห์การสร้างรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดผ้าพระกฐินพระราชทาน โดยผู้วิจัยได้กำหนดการถอดบทเรียนจากผลการดำเนินงานตามแผนการดำเนินงานในระหว่างเดือนกันยายน-พฤศจิกายน 2568 ของโครงการทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และนำข้อมูลมาพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดผ้าพระกฐินพระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ผลการวิเคราะห์ข้อมูลมีดังนี้

1. วิเคราะห์ผลการถอดบทเรียนจากผลการดำเนินงานตามแผนงาน ได้กำหนดแผนการดำเนินงานไว้ดังนี้
ตารางที่ 1 แผนงาน ผลการดำเนินงานตามแผนงานและแนวปฏิบัติที่ดี

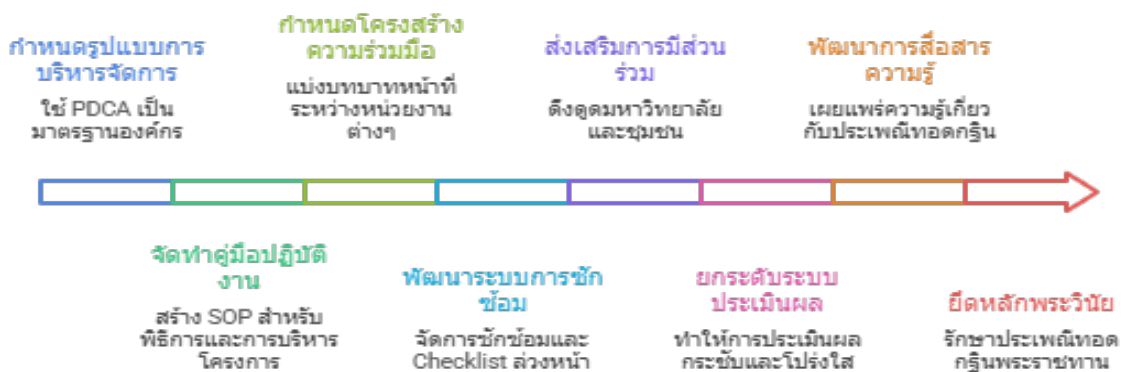
แผนงาน	ผลการดำเนินงานตามแผนงาน
ชั้นวางแผนงาน (P) 1. กำหนดเป้าหมายและระดับความสำเร็จของโครงการ 2. กำหนดผู้รับผิดชอบหลัก เพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์หาวิธีการและกระบวนการในการดำเนินงานให้บรรลุตามเป้าหมายและระดับความสำเร็จของโครงการที่กำหนดไว้	งานภาพรวมของทุกหน่วยงาน 1. แจ้งจำนวนผู้ที่จะเข้าร่วม 2. ตั้งกองบริหารกฐินของหน่วยงานตนเอง งานอาคารสถานที่ 1. จัดตกแต่งสถานที่องค์กฐิน ณ หอประชุมมหาวิทยาลัย และที่วัดกัลยาณโกมุต 2. จัดเก้าอี้ จำนวน 500 ตัว และโต๊ะ จำนวน 20 ตัว (สำหรับจัดทำโรงทาน) 3. ดูแลความสะดวกสบาย บริเวณจัดงาน งานประชาสัมพันธ์ 1. ประชาสัมพันธ์กิจกรรม ผ่านสื่อออนไลน์ และสื่อทุกช่องทางภาพรวมของมหาวิทยาลัยฯ 2. บันทึกภาพกิจกรรม ทั้งภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว ณ หอประชุมและที่วัด 3. เผยแพร่ภาพออนไลน์ขณะจัดกิจกรรม บนแพลตฟอร์มต่างๆ งานจัดรูปแบบขบวนแห่ และการแสดง 1. ดูแล และจัดรูปแบบขบวนแห่ให้เป็นระเบียบเรียบร้อย และเกิดความสวยงาม ณ มหาวิทยาลัยฯ และ วัดกัลยาณโกมุต บ้านแกน้อย 2. จัดการแสดงดนตรี และนาฏศิลป์ ตลอดกิจกรรม 3. ประสานงานกับสาขาดนตรี และการแสดงประกอบขบวนแห่ 4. ดูแล ควบคุม การจราจร เส้นทางขบวนแห่ งานประเมินผลโครงการ/กิจกรรม ในภาพรวม 1. ดำเนินการจัดรูปแบบการประเมินโครงการ/กิจกรรม ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และเก็บข้อมูลผู้เข้าร่วมงานตามแบบประเมิน 2. จัดทำเกียรติบัตร ในรูปแบบออนไลน์ งานกิจกรรมนักศึกษา และอนามัย 1. นำนักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรม และลงทะเบียนนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรมทั้งที่มหาวิทยาลัย และที่วัดกัลยาณโกมุต บ้านแกน้อย 2. จัดบุคลากรดูแลประจำจุด และขบวนแห่ ทั้งที่มหาวิทยาลัย และที่วัดพยุหสุข ฝ่ายสวัสดิการ 1. จัดเตรียมเครื่องดื่มและอาหารว่าง สำหรับผู้บริหาร และแขกผู้มีเกียรติที่มาร่วมงาน 2. จัดเตรียมน้ำดื่มสำหรับผู้เข้าร่วมกิจกรรม
ชั้นดำเนินการ (D) 1. เสนอขออนุมัติโครงการ 2. ประชุม จัดเตรียม ติดต่อประสานงาน 3. ดำเนินงานโครงการทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์	
ชั้นสรุปและประเมินผล (C) 1. รวบรวมข้อมูลและผลการดำเนินงานที่สอดคล้องกับเป้าหมายและระดับความสำเร็จของโครงการและสรุปผลการประเมินโครงการ 2. วิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากการดำเนินงาน	
ชั้นปรับปรุงตามผลการประเมิน (A) 1. กำหนดแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานในครั้งต่อไป ให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น 2. จัดทำข้อเสนอแนะเพิ่มเติม (ถ้ามี)	

แผนงาน	ผลการดำเนินงานตามแผนงาน
	ฝ่ายดูแลแขกผู้มีเกียรติ 1. ต้อนรับแขกผู้มีเกียรติ และผู้ทรงคุณวุฒิ เข้าประจำที่นั่ง 2. จัดลำดับที่นั่งสำหรับผู้บริหาร และผู้ทรงคุณวุฒิ ที่มาร่วมในงาน ฝ่ายเอกสาร และรับลงทะเบียน 1. รับลงทะเบียน ผู้ที่มาร่วมงาน 2. จัดทำ พร้อมดำเนินการจัดส่ง หนังสือราชการเชิญแขกผู้มีเกียรติมาร่วมงาน เช่น กรรมการส่งเสริมกิจการมหาวิทยาลัยฯ รวมไปถึงหัวหน้าส่วนราชการภายใน จังหวัดสุรินทร์ 3. จัดทำ พร้อมดำเนินการจัดส่ง หนังสือราชการ ขอเชิญร่วมทำบุญงานการเงิน และบัญชี 1. ตรวจสอบปัจจัย และสรุปยอดปัจจัยในการร่วมทำบุญ 2. ให้คำปรึกษา ควบคุม และดูแลการเบิกจ่ายงบประมาณในโครงการให้เป็นไปตามระเบียบของทางราชการ งานยานพาหนะ 1. ขนวัสดุอุปกรณ์เพื่อจัดสถานที่ ณ หอประชุมมหาวิทยาลัย และวัดกัลยาณโกมุต บ้านแกน้อย 2. จัดยานพาหนะในการ รับ-ส่งพระ 3. รับ - ส่ง ผู้บริหาร คณาจารย์ นักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ไปยังวัดกัลยาณโกมุต บ้านแกน้อย งานเลขานุการ และพิธีการ 1. จัดเตรียมพิธีกร พร้อมลำดับขั้นตอนพิธีการต่างๆ ให้เป็นไปตามลำดับขั้นตอนที่เหมาะสม ถูกต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณี 2. จัดทำโครงการ คำสั่ง กำหนดการ 3. ดำเนินการจัดประชุมคณะกรรมการ ทุกฝ่าย 4. สรุปผลการดำเนินโครงการ 5. ประสานงานทุกฝ่ายให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อย 6. ดำเนินการเบิกจ่าย ให้เป็นไปตามระเบียบ ทางราชการ

2. การวิเคราะห์จากแบบประเมินโครงการทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ระหว่างวันที่ 29-30 ตุลาคม 2568 ปรากฏผลดังนี้ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบประเมิน พบว่า ผลการวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจต่อการดำเนินงานโครงการทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ โดยภาพรวมพบว่า มีระดับความพึงพอใจมาก ($=3.93$, $S.D.=0.023$) เมื่อจำแนกเป็นรายข้อพบว่าผู้ตอบแบบประเมินมีระดับความพึงพอใจมากที่สุดทุกรายการ และมีข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการจัด/โครงการ/กิจกรรมให้ความข้อเสนอแนะว่าดีมาก มีความเหมาะสมถือว่าดี แต่แบบประเมินควรน้อยกว่านี้ เหมือนธนาคารให้กดคะแนนเลย 1-5 เป็นการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ทำให้ทุกหน่วยงานมีส่วนร่วม ดำเนินการได้เหมาะสมกับสถานการณ์ดีมาก การทำแบบประเมินไม่ควรให้กรอกชื่อสกุล ควรแยกออกคนละส่วนกัน ของที่ระลึกควรจะมีเพียงพอ จัดได้ดีเหมาะสมมากและสุดยอดมาก และผู้ตอบแบบประเมินได้ทำการทดสอบความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานกฐิน พบว่า คำถามข้อที่ 1 คำว่า “กฐิน” มีความหมายสอดคล้องกับข้อใดมากที่สุด ตอบถูกต้อง คิดเป็นร้อยละ 59.40 คำถามข้อที่ 2 ข้อบัญญัติในวินัยสงฆ์กำหนดให้พระสงฆ์รับผ้ากฐินได้ในช่วงใด ตอบถูก คิดเป็นร้อยละ 75.80

การสร้างและพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรม สามารถสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

กระบวนการบริหารจัดการงานทอดกฐินพระราชทาน

ภาพที่ 1 กระบวนการบริหารจัดการงานทอดกฐินพระราชทาน

ที่มา : พิพัฒน์ วิถี และคณะ (2568)

จากแผนภูมิกระบวนการบริหารจัดการงานทอดกฐินพระราชทาน สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. กำหนดรูปแบบการบริหารจัดการตามวงจร PDCA เป็นมาตรฐานองค์กร เพื่อให้การจัดงานมีเป้าหมายชัดเจน บริหารความเสี่ยงได้ และพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากการประเมินผลและถอดบทเรียน

2. จัดทำคู่มือปฏิบัติงาน (SOP) ด้านศาสนพิธีและการบริหารโครงการ ครอบคลุมขั้นตอนออกแบบ วางแผน ชักชวน ปฏิบัติ และสรุปรายงานผล เพื่อรักษาความถูกต้องตามแบบแผนและสมพระเกียรติ

3. กำหนดโครงสร้างการบูรณาการความร่วมมือทุกหน่วยงาน แบ่งบทบาทหน้าที่ชัดเจน (สถานที่ พิธีการ ประชาสัมพันธ์ การเงิน ขบวนแห่ ฯลฯ) และมอบหมายงานตามความเชี่ยวชาญ ลดความซ้ำซ้อนและความคลาดเคลื่อน
4. พัฒนาระบบการชักซ้อมและการสื่อสารภายในอย่างเป็นระบบ โดยกำหนดการซ้อมล่วงหน้าอย่างน้อย 30 นาที พร้อมจัดทำ Checklist ลำดับพิธีการ เพื่อสร้างความพร้อมเพรียงและความสง่างามของพิธี
5. ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของมหาวิทยาลัยและชุมชนใน 2 รูปแบบกิจกรรม (ภายในมหาวิทยาลัยและร่วมกับชุมชน) เพื่อสร้างความสามัคคีและภาพลักษณ์ที่น่าเชื่อถือของสถาบัน
6. ยกระดับระบบประเมินผลให้กระชับ โปร่งใส และคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล ปรับแบบประเมินให้ง่ายต่อการตอบ (เช่น ระดับคะแนน 1–5) ไม่บังคับระบุชื่อ-สกุล และนำข้อเสนอแนะไปใช้ปรับปรุงจริง
7. พัฒนาการสื่อสารองค์ความรู้ด้านประเพณีกฐินควบคู่การจัดงาน จากผลการทดสอบความรู้ที่ยังมีความเข้าใจไม่เต็มร้อย ควรจัดทำสื่อเผยแพร่ความรู้เรื่องความหมายและหลักพระวินัย เพื่อธำรงคุณค่าทางศาสนาอย่างถูกต้อง
8. ยึดหลักพระวินัยและความเหมาะสมทางจารีตเป็นกรอบนโยบายหลัก ควบคู่กับหลักความพอเพียง ความสามัคคี และการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาและสืบสานประเพณีทอดกฐินพระราชทานให้คงคุณค่าในระยะยาว

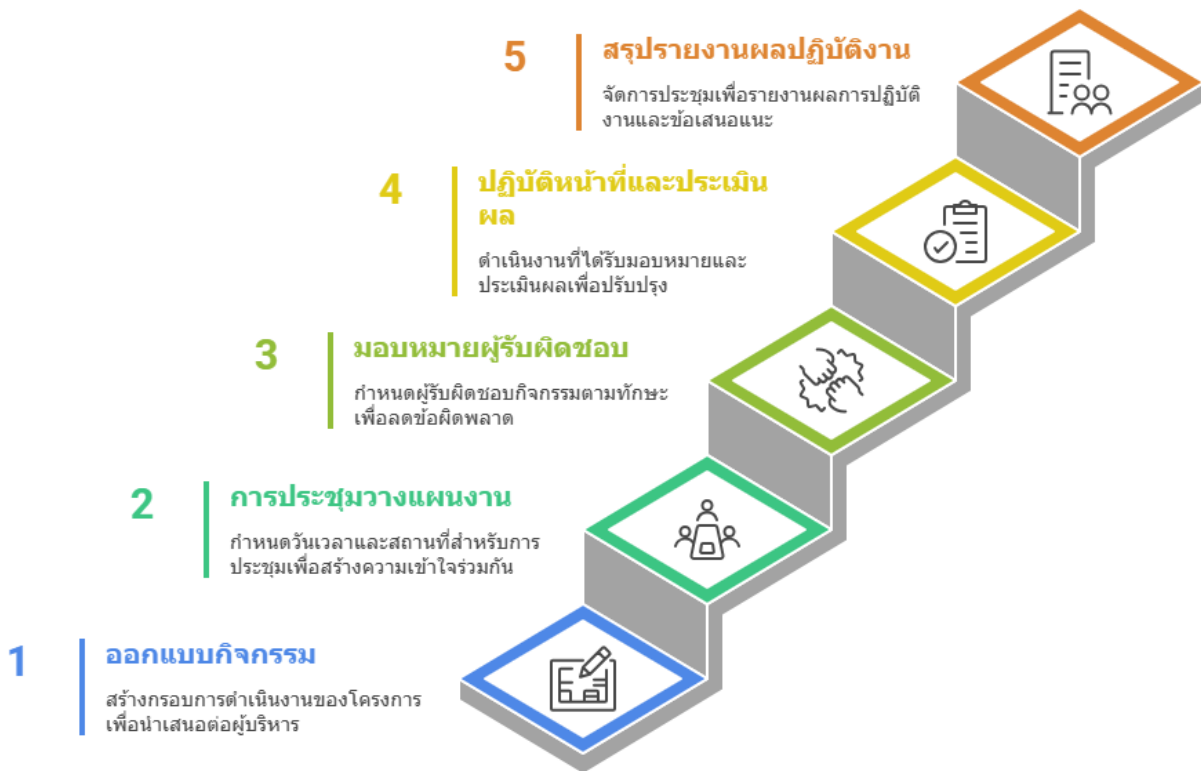
อภิปรายผล

จากวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนาแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดผ้าพระกฐินพระราชทานที่มีประสิทธิภาพของสำนักศิลปะและวัฒนธรรมได้พบรูปแบบการจัดการขบวนแห่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่ 1 กิจกรรมภายในมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ และรูปแบบที่ 2 กิจกรรมสำหรับแห่ร่วมกับชุมชน ณ บ้านแกน้อย ได้แนวปฏิบัติที่ดีสำหรับการบริหารจัดการโครงการ ฯ และแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ด้านศาสนพิธีในการประกอบพิธีทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ผู้เข้าร่วมโครงการได้ตอบแบบประเมินโครงการครั้งนี้ พบว่า ความพึงพอใจต่อการดำเนินงานโครงการทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 โดยภาพรวมมีระดับความพึงพอใจมาก ($=3.93$, $S.D.=0.023$) และมีข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่ผู้ตอบแบบประเมินให้ความข้อเสนอแนะว่าจัดได้ดีเหมาะสมมาก เป็นการทํานุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ทำให้ทุกหน่วยงานได้มีส่วนร่วม เหมาะสมกับสถานการณ์ แบบประเมินควรน้อยกว่านี้ ของที่ระลึกควรมีเพียงพอต่อจำนวนผู้ร่วมงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของสุรีย์ ชนะโสภิตานนท์ (2561 : 101) ได้ศึกษารูปแบบการทอดกฐินสำหรับชาวพุทธไทย พบว่า การทอดกฐินในพระพุทธศาสนาเถรวาทด้วยพุทธประสงค์ให้การอนุเคราะห์ในเรื่องผ้าจีวรนุ่งห่ม สร้างความสามัคคีในหมู่สงฆ์ สนับสนุนพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ จัดไว้เป็นศาสนพิธีโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) มีรูปแบบการทอดกฐินแตกต่างกันไปตามประเภทและลักษณะของกฐิน พระกฐินหลวงมีแนวปฏิบัติตามสำนักพระราชวังและกรมการศาสนา ส่วนกฐินราษฎร์ นับว่าเจ้าภาพและคนในชุมชนมีบทบาทต่อการกำหนดกิจกรรมกฐิน ภาพลักษณ์ของประเพณีการทอดกฐินจะมีความน่าเชื่อถือได้ ชาวพุทธต้องเรียนรู้และปฏิบัติเกี่ยวกับการทอดกฐินที่ถูกต้องและเหมาะสมตามหลักการพระพุทธศาสนา รูปแบบการทอดกฐินในสังคมไทยปัจจุบัน นับว่ายังมีส่วนน้อยที่รักษารูปแบบเชิงจารีต หรือจุลกฐิน ซึ่งมีกระบวนการทำจีวร เป็นกิจเบื้องต้นแห่งการกรานกฐินตามพระวินัย จึงต้องรักษาไม่ให้คลาดเคลื่อนไปในอนาคต ดังนั้น เพื่อเป็นการรักษาและส่งเสริมประเพณีการทอดกฐินอันดีงามของไทยให้อยู่คู่กับสังคมไทยสืบไป ชาวพุทธไทยควรมีรูปแบบการทอดกฐินพึงประสงค์ ประกอบด้วย รักษาพระวินัย ยึดรูปแบบศาสนพิธี ส่งเสริมความพอเพียง ประสานความสามัคคี และมีปัญญา

องค์ความรู้จากงานวิจัย

1. จากการจัดกิจกรรมของโครงการดังกล่าวทำให้ได้ทราบขั้นตอนการทำงานที่ส่งผลให้เกิดประสิทธิภาพต่อบุคลากรที่ปฏิบัติงานและเป็นแนวปฏิบัติที่ดีที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมหรือโครงการอื่น ๆ ได้ จากการศึกษาครั้งนี้ปรากฏข้อเสนอนะขั้นตอนการดำเนินงานของโครงการ ดังแผนภูมิประกอบต่อไปนี้

การดำเนินงานโครงการ

ภาพที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินงานของโครงการ

ที่มา : พิพัฒน์ วิถี และคณะ (2568)

จากขั้นตอนการดำเนินงานของโครงการนั้นสามารถสรุปได้ดังนี้ **ขั้นตอนที่ 1** ออกแบบ (ร่าง) กิจกรรม สำหรับเสนอให้ผู้บริหารในหน่วยงานได้ทราบกรอบการดำเนินงานของโครงการ ฯ เพื่อให้เป็นแนวทางสำหรับการวางแผนการประชุมในโอกาสต่อไป การออกแบบที่เป็นฉบับร่างนั้นจำเป็นต้องมีตัวอย่างจากหน่วยงานอื่น ๆ หรือ ตัวอย่างโครงการที่เคยปฏิบัติมาเป็นข้อมูลเดิมเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นภาพงานในอนาคต สิ่งที่ได้รับผิดชอบโครงการออกแบบ (ร่าง) กิจกรรม ซึ่งสามารถนำมาเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาได้ **ขั้นตอนที่ 2** การประชุมวางแผนงานและการเตรียม

ความพร้อมเพื่อสร้างความเข้าใจในทีมงานผู้ทำหน้าที่หลักและทีมผู้เกี่ยวข้อง จะต้องมีการกำหนดให้มีการสร้างความเข้าใจร่วมกันโดยการวางแผนงานการปฏิบัติงานให้เกิดแนวปฏิบัติที่ดีได้แก่ การกำหนดวันเวลาและสถานที่สำหรับการประชุม เชิญคณะกรรมการผู้ปฏิบัติหน้าที่มาร่วมประชุม จัดทำรายละเอียดที่เกี่ยวข้องเป็นเอกสารเข้าประชุม และจัดประชุมวางแผนการปฏิบัติงาน **ขั้นตอนที่ 3** มอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบกิจกรรม เพื่อให้คณะกรรมการปฏิบัติหน้าที่ได้เตรียมความพร้อมและทบทวนแนวปฏิบัติของภาระงานที่รับผิดชอบนั้นจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องมีการวางแผนให้ละเอียดและมอบหมายให้สอดคล้องกับทักษะการปฏิบัติ เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดหรือลดความเสียหายอันเกิดจากการปฏิบัติงานได้มากที่สุด การกำหนดภาระหน้าที่ที่สำคัญในงานจะต้องคำนึงถึงคุณสมบัติผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วย **ขั้นตอนที่ 4** ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายและประเมินผลจะต้องมีการตรวจสอบความเรียบร้อยให้ครบถ้วนและถูกต้องก่อนปฏิบัติหน้าที่และมีการนัดหมายผู้ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นแนวทางอันเดียวกัน ตลอดทั้งมีการประเมินผลการปฏิบัติงานเพื่อเพิ่มเติมและสร้างแนวปฏิบัติที่ดีต่อการปฏิบัติงานต่อไป **ขั้นตอนที่ 5** สรุปรายงานผลปฏิบัติงานมีการจัดการประชุมรายงานผลการปฏิบัติหน้าที่โดยให้คณะกรรมการแต่ละฝ่ายที่ได้รับมอบหมายรายงานและนำเสนอผลการปฏิบัติงานตลอดทั้งข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน สรุปรายงานเป็นเอกสารเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่ดีต่อไป

2. สรุปแนวปฏิบัติเป็นขั้นตอน (พิธีสมโภชและทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน) สามารถกำหนดได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมและจัดขบวนบวรา (ก่อนพิธีสมโภช)

- (1) รวมบุคลากรและหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งขบวนแห่จากจุดเริ่มต้นไปยังสถานที่ประกอบพิธี
- (2) จัดลำดับขบวนให้ชัดเจน ได้แก่ พนักงานกวาดถนน ป้ายมหาวิทยาลัย ขบวนหน่วยงานพร้อมต้นเงิน และเครื่องบวรา

- (3) เคลื่อนขบวนเข้าสู่สถานที่ (หอประชุม) และให้พิธีกรต้อนรับ
- (4) ตัวแทนแต่ละหน่วยงานมอบเครื่องบวรากฐิน แจกยอดบริจาค และบันทึกภาพ
- (5) กล่าวขอบคุณและเสร็จสิ้นช่วงรับมอบบวรา

ขั้นตอนที่ 2 การประกอบพิธีสมโภชผ้าพระกฐินพระราชทาน

- (6) นิมนต์พระสงฆ์ (ประมาณ 10 รูป) เข้าประจำอาสน์ พร้อมจัดเตรียมก่อนพิธีอย่างน้อย 30 นาที
- (7) ประธานในพิธีเดินทางถึง และรับทราบลำดับพิธีจากเจ้าหน้าที่
- (8) พิธีกรชี้แจงกำหนดการ และเริ่มพิธีด้วยการยืนสงบนิ่งถวายอาลัย 93 วินาที
- (9) ประธานถวายความเคารพพระฉายาลักษณ์ จดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย และกราบตามระเบียบ
- (10) ดำเนินพิธีทางศาสนา ได้แก่ บูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล อาราธนาพระปริตร และเจริญพระพุทธมนต์
- (11) ถวายไทยธรรมแด่พระสงฆ์ รับพร และประพรมน้ำพระพุทธมนต์
- (12) กล่าวลาพระรัตนตรัย ส่งพระสงฆ์กลับ เป็นเสร็จพิธีสมโภช

ขั้นตอนที่ 3 การเตรียมก่อนพิธีทอดถวายผ้าพระกฐิน (วันงานจริง)

- (13) จัดการเดินทางเป็นรอบ แบ่งบุคลากรตามหน้าที่ (ขบวนแห่ / ชุดพิธีการ)
- (14) ชักซ้อมขั้นตอนสำคัญ เช่น การถวายอาลัย การเชิญผ้าพระกฐิน และการจัดขบวน อย่างน้อย 30 นาที
- (15) กำหนดตำแหน่งผู้ปฏิบัติหน้าที่และรูปแบบขบวนให้ชัดเจน
- (16) เตรียมความพร้อมในพื้นที่ประกอบพิธี รอขบวนเข้าสู่วัด

ขั้นตอนที่ 4 การจัดขบวนแห่และเวียนรอบโบสถ์

(17) ตั้งขบวนแห่จากชุมชนเข้าสู่วัดตามลำดับ เช่น ธงต่าง ๆ รถเทิดพระเกียรติ นางรำ ดนตรี และเครื่องบริวาร

(18) เมื่อถึงวัด จัดขบวนใหม่เพื่อเวียนทักษิณารอบโบสถ์ 3 รอบ

(19) ผู้ถือบริวารและผู้ร่วมขบวนต้องปฏิบัติตามตำแหน่งที่ชักซ้อม

(20) หลังเวียนครบ นำเครื่องสักการะขึ้นจัดบนศาลาการเปรียญ

ขั้นตอนที่ 5 การประกอบพิธีทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

(21) ศาสนพิธีกรชี้แจงลำดับพิธี และเริ่มด้วยการถวายอาลัย 93 วินาที

(22) เชิญขบวนตั้งแถวหน้าโต๊ะผ้าพระกฐิน และอ่านหมายรับสั่ง

(23) ประธานรับผ้าพระกฐิน ทำความเคารพ และอัญเชิญเข้าสู่ศาลาการเปรียญ

(24) จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย และกล่าวคำถวายผ้าพระกฐิน

(25) ประเคนผ้าพระกฐินแด่พระสงฆ์ และดำเนินพิธีอุปโลกน์/ญัตติทุติยกรรม

(26) ถวายเครื่องบริวาร ประกาศยอดบริจาค และกล่าวขอบคุณ

(27) พระสงฆ์อนุโมทนา ผู้ร่วมพิธีกรวดน้ำรับพร และรับของที่ระลึก เป็นเสร็จพิธีทั้งหมด

สรุปโดยภาพรวม แนวปฏิบัติที่ดีควรเน้น “การเตรียมการล่วงหน้าอย่างเป็นระบบ การชักซ้อมความพร้อมเพรียง การจัดลำดับพิธีอย่างเคร่งครัด และการแสดงความเคารพตามแบบแผนราชพิธี” เพื่อให้พิธีดำเนินไปอย่างเรียบร้อย สง่างาม และสมพระเกียรติสูงสุด

ภาพที่ 3 ประธานในพิธีเปิดกรวยกระทงดอกไม้ธูปเทียนแพ

ภาพที่ 4 การเทียบไทยธรรมในพิธีสมโภช

ภาพที่ 5 ประธานในพิธีรับผ้าพระกฐินหน้าพระฉายาลักษณ์

ภาพที่ 6 พิธีทอดถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน

สรุป

ผลการศึกษาการสร้างรูปแบบการบริหารจัดการงานทอดผ้าพระกฐินพระราชทาน ประจำปี 2568 ของสำนักศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ดำเนินการโดยถอดบทเรียนตามวงจร PDCA ได้แก่ การวางแผน (กำหนดเป้าหมาย ผู้รับผิดชอบ) การดำเนินงาน (ขออนุมัติ ประชุม เตรียมการ และจัดกิจกรรม) การสรุปและประเมินผล (รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ปัญหา) และการปรับปรุงพัฒนา เพื่อนำไปสู่แนวปฏิบัติที่ดีอย่างเป็นระบบ โดยมีการบูรณาการการทำงานในทุกฝ่าย เช่น งานสถานที่ ประชาสัมพันธ์ ขบวนแห่ การเงิน พิธีการ และงานสนับสนุนต่าง ๆ อย่างชัดเจน พร้อมกำหนดขั้นตอนสำคัญ 5 ขั้นตอน ได้แก่ ออกแบบกิจกรรม ประชุมวางแผน ชักซ้อมความเข้าใจ ปฏิบัติและประเมินผล และสรุปรายงานผล

ผลการประเมินความพึงพอใจของผู้เข้าร่วมงานโดยรวมอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ย 3.93) ทุกด้านได้รับความพึงพอใจสูง พร้อมข้อเสนอแนะให้ปรับเปลี่ยนประเมินให้กระชับ ไม่ต้องระบุชื่อ-สกุล และจัดเตรียมของที่ระลึกให้เพียงพอ นอกจากนี้ ผลการทดสอบความรู้เกี่ยวกับงานกฐินพบว่าผู้ตอบแบบประเมินตอบถูกเกี่ยวกับความหมายของ “กฐิน” ร้อยละ 59.40 และช่วงเวลาการรับผ้ากฐินตามพระวินัย ร้อยละ 75.80 สะท้อนถึงความเข้าใจในระดับค่อนข้างดี และสามารถนำไปพัฒนาการสื่อสารองค์ความรู้ในครั้งต่อไปได้.

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างนี้

1. การจัดทำคู่มือปฏิบัติงาน (Standard Operating Procedure: SOP) อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ควรรวบรวมขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมดตั้งแต่การออกแบบโครงการ การวางแผน มอบหมายงาน การปฏิบัติพิธีการ จนถึง การสรุปผล จัดทำเป็นคู่มือมาตรฐาน เพื่อใช้เป็นต้นแบบในการจัดงานครั้งต่อไป และสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ให้บุคลากรรุ่นใหม่ได้อย่างเป็นระบบ

2. กำหนดแผนการชักซ้อมและการสื่อสารภายในอย่างชัดเจน ควรวางแผนการชักซ้อมล่วงหน้า พร้อมกำหนดบทบาท หน้าที่ และลำดับพิธีการให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายรับทราบตรงกัน รวมถึงจัดทำเอกสารสรุปลำดับขั้นตอนแบบย่อ (Checklist) เพื่อลดความคลาดเคลื่อนและเพิ่มความพร้อมเพรียงในพิธีการที่มีความสำคัญสูง

3. มอบหมายงานตามความเชี่ยวชาญและคุณสมบัติของบุคลากร การแต่งตั้งผู้รับผิดชอบควรพิจารณาทักษะประสบการณ์ และความเหมาะสมกับภารกิจ โดยเฉพาะงานพิธีการที่ต้องอาศัยความถูกต้องตามแบบแผน เพื่อป้องกันข้อผิดพลาดและเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่สง่างามสมพระเกียรติ

4. พัฒนาระบบประเมินผลและถอดบทเรียนหลังการจัดงาน (After Action Review) ควรจัดประชุมสรุปผลอย่างเป็นทางการ เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายสะท้อนปัญหา อุปสรรค และแนวทางพัฒนา พร้อมบันทึกข้อเสนอแนะเชิงปรับปรุง เพื่อยกระดับคุณภาพการจัดงานในอนาคตอย่างต่อเนื่อง

5. สร้างฐานข้อมูลและเครือข่ายความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน จากความร่วมมือของศูนย์ กอง สถาบัน สำนัก คณะ และภาคีภายนอก ควรจัดทำฐานข้อมูลผู้ประสานงานและเครือข่ายสนับสนุน เพื่อให้การจัดกิจกรรมครั้งต่อไปสามารถประสานงานได้รวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และคงไว้ซึ่งความเป็นเอกภาพขององค์กร

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรนำรูปแบบที่เกิดขึ้นในปีที่ผ่านมา มาศึกษารายละเอียดเชิงลึกโดยจัดกระบวนการประชุมระดมสมอง เพื่อหาแนวทางที่จะสามารถนำมาพัฒนาเป็นรูปแบบที่มาตรฐานยิ่งขึ้น

2. นำมาจัดทำเป็นโปสเตอร์หรือสื่อสำหรับจัดทำประชาสัมพันธ์กิจกรรมให้เกิดการรับรู้ที่กว้างมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- วรพจน์ บุษราคัมวดี. (2552). องค์การและการจัดการ. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์.
- สมาน อัครภูมิ. (2559). ความเป็นเลิศและการจัดการความเลิศ. วารสารบริหารการศึกษาฉบับบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี. (16) 1 (2016), 7. Link : <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/buajeadd-ubru/article/view/63643/52234>
- สำนักศิลปะและวัฒนธรรม. (2568). สรุปรายงานผลการดำเนินการโครงการทบทวนยุทธศาสตร์สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. สุรินทร์: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์
- สุรีย์ ชนะโสภิตานนท์. (2561). รูปแบบการทอดกฐินสำหรับชาวพุทธไทย. วารสารวิจัยราชภัฏธนบุรี รัชใช้สังคมสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. 4(1), 101. Link : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/DRURDI/article/view/252126/169766>

Taro Yamane. (1973). *Statistics: an introductory analysis*. New York: New York: Harper. & Row.

วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานตามแนวทางพระพุทธศาสนา
Monastic Self-Care Practices for Diabetic Illness: a Buddhist Doctrinal Approach

พระครูถาวรพัฒนานุยุต

Phrakhruthawonphatthanuyut

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: phrakhruthawonphatthanuyut0@gmail.com

Article Info

Research Article

Received: 03/04/2026

Revised: 04/06/2026

Accepted: 08/06/2026

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนา 2) เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 รูป/คน คัดเลือกแบบเจาะจง เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และการศึกษาเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1) วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนาเน้นการให้คุณค่าต่อสุขภาพในฐานะพื้นฐานของการปฏิบัติธรรม การยอมรับความเจ็บป่วยตามสังขาร การหลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยง และการวางใจเป็นกลางต่อเวทนา 2) วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการดูแลตนแบบบูรณาการภายใต้ข้อจำกัดของสมณวิถี โดยยึดหลักสัปปายะ 4 ได้แก่ การจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสม การควบคุมอาหาร การมีบุคคลเกื้อกูล และการใช้ธรรมะระงับจิตใจ 3) แนวทางที่เหมาะสม คือ การบูรณาการหลักธรรมกับคำแนะนำทางการแพทย์ โดยใช้อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และธรรมสัปปายะ เป็นโครงสร้างหลัก เพื่อให้พระสงฆ์อาพาธสามารถควบคุมโรคได้ต่อเนื่อง รักษาสมณสาธูป และดำรงการปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสมทั้งทางกายและทางใจ

คำสำคัญ: การปฏิบัติตน, พระสงฆ์อาพาธ, โรคเบาหวาน, สัปปายะ 4, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research article aimed to achieve three objectives: 1) to study the self-care practices of ill monks in Buddhism; 2) to examine the self-care practices of monks suffering from diabetes in Mueang District, Chiang Mai Province; and 3) to propose guidelines for the self-care practices of diabetic monks based on Buddhist principles. This study employed a qualitative research methodology. The key informants consisted of 20 monks and laypersons, selected through purposive sampling. Data were collected through in-depth interviews and documentary study, and were analyzed by means of content analysis.

The research findings revealed that: 1) the self-care practices of ill monks in Buddhism emphasize the value of health as a foundation for Dhamma practice and the fulfillment of monastic duties, the acceptance of illness as a natural truth of conditioned existence, the avoidance of risk factors, and the cultivation of equanimity toward changing feelings and sensations; 2) the self-care practices of diabetic monks in Mueang District, Chiang Mai Province, represent an integrated form of self-care within the limitations of the monastic way of life, based on the Four Suitable Conditions (Sappaya 4), namely suitable dwelling, dietary control, supportive persons, and the use of Dhamma to sustain the mind; and 3) the appropriate guideline is the integration of Buddhist principles with medical advice, using dwelling suitability, food suitability, person suitability, and Dhamma suitability as the main framework. This approach enables ill monks to continuously control their illness, maintain proper monastic conduct, and continue their Dhamma practice appropriately in both physical and mental dimensions.

Keywords: Self-Care Practices, Ill Monks, Diabetes Mellitus, Sappaya 4, Buddhism

บทนำ

ในทางพระพุทธศาสนา คำว่า โรค มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีว่า รุช หมายถึง สิ่งที่เสียดแทงให้เจ็บปวด โดยปรากฏคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องหลายประการ อาทิ โรคาพยาธิ อาพาธ พยาธิ และอามัย ซึ่งโรคสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ โรคทางกาย (กายิกโรโค) ที่เกิดจากปัจจัยทางกายภาพ เช่น ความไม่สมดุลของธาตุ 4 การไม่รู้ประมาณในการบริโภค หรือความเสื่อมตามอายุชรา และโรคทางใจ (เจตสิกโรโค) (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 24 ข้อ 60: 129-131) ที่มีสาเหตุมาจากกิเลสตัณหาครอบงำจิตใจ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการดูแลทั้งกายและใจควบคู่กัน ดังพุทธภาษิตที่ว่า “อาโรคยปรมา ลาภา” หรือความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย เล่ม 31 ข้อ 186: 87) ซึ่งหมายถึงภาวะสุขภาพที่สมบูรณ์สูงสุด แม้ความเจ็บป่วยจะเป็นสังขารของสังขารที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์ทำหน้าที่ต่อโรคอย่างถูกต้องด้วยการบำบัดรักษาและวางใจให้เป็นกลาง เพื่อไม่ให้เกิดทุกข์ซ้อนทางจิตใจ

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน โรคเบาหวานได้กลายเป็นวิกฤตสุขภาพระดับโลกและเป็นปัญหาสำคัญในประเทศไทย โดยเฉพาะในกลุ่มพระสงฆ์ซึ่งมีพฤติกรรมสุขภาพที่เสี่ยงต่อการเกิดโรคเรื้อรัง ข้อมูลจากกรมการแพทย์และโรงพยาบาล สงฆ์ระบุว่า พระภิกษุในประเทศไทยมีอุบัติการณ์ของโรคเบาหวานร้อยละ 6.94 และพบภาวะน้ำตาลในเลือดสูงถึงร้อยละ 45.1 (กรมการแพทย์ และคณะ, 2566: 12) สาเหตุสำคัญมาจากวิถีชีวิตที่แตกต่างจากฆราวาส ทั้งข้อจำกัดในการเลือกชนิดอาหารที่ได้รับจากการบิณฑบาตซึ่งมีน้ำตาลและไขมันสูง รวมถึงข้อจำกัดในการออกกำลังกายตามสมณสาธูป ส่งผลให้พระสงฆ์มีแนวโน้มเผชิญภาวะแทรกซ้อนที่รุนแรง โดยเฉพาะแผลที่เท้าซึ่งหากดูแลไม่เหมาะสมอาจนำไปสู่การสูญเสียอวัยวะและความพิการ (สสส., 2568: ออนไลน์)

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง พบว่า งานศึกษาที่ผ่านมาได้กล่าวถึงปัญหาสุขภาพของพระสงฆ์ในหลายมิติ ทั้งด้านพฤติกรรมการณ์อาหาร การขาดกิจกรรมทางกาย ภาวะโรคเรื้อรัง การจัดการตนเองของผู้ป่วยเบาหวาน ตลอดจนแนวทางการดูแลเชิงการแพทย์ การควบคุมระดับน้ำตาลในเลือด และการป้องกันภาวะแทรกซ้อน ซึ่งล้วนมีความสำคัญต่อการจัดการโรคเบาหวานของพระสงฆ์ (กรมการแพทย์ และคณะ, 2566: 12) อย่างไรก็ตาม งานศึกษาส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับมิติสุขภาพกายและระบบการรักษาเป็นหลัก ขณะที่การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นกรอบกำกับการดูแลตนเองของพระสงฆ์อาพาธ โดยเฉพาะการใช้หลักสัปปายะ 4 ได้แก่ อาวาสสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และธรรมสัปปายะ ยังปรากฏไม่ชัดเจนในบริบทของพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งนี้ แนวคิดพุทธบูรณาการการดูแลสุขภาพผู้ป่วยชี้ให้เห็นว่า หลักธรรมสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกกำกับกายและใจควบคู่กับการดูแลสุขภาพทางการแพทย์ได้อย่างเหมาะสม (พระปลัดสมชาย ปโยโค และอุทัย สุดสุข, 2558: 45-64) ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งเติมเต็มช่องว่างดังกล่าว โดยเสนอกรอบการดูแลสุขภาพแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงหลักธรรมกับคำแนะนำทางการแพทย์ เพื่อให้พระสงฆ์อาพาธสามารถควบคุมโรคได้อย่างต่อเนื่อง ลดทุกข์ซ้อนทางใจ รักษาสมณสาธูป และดำรงการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างเหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อเสนอแนวทางการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้กำหนดรูปแบบและวิธีดำเนินการวิจัยไว้เป็นลำดับขั้นตอน ดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย (Research Design) เป็นการวิจัย เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่มุ่งเน้นการศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับพฤติกรรม แนวคิด และการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดูแลสุขภาพของพระสงฆ์
2. ขอบเขตการวิจัย (Research Scope) ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งเน้นการปฏิบัติตนตามหลัก สัปปายะ 4 ได้แก่ หลักความสบายหรือสิ่งที่เอื้ออำนวยให้การปฏิบัติธรรมและการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่น ได้แก่ 1. ที่อยู่อาศัยเหมาะสม (อาวาสสัปปายะ) 2. แหล่งอาหารหรือการบิณฑบาตที่เหมาะสม (โคจรสัปปายะ) 3. บุคคลแวดล้อมที่เหมาะสม (บุคคลสัปปายะ) และ 4. ธรรมะที่เหมาะสม (ธรรมสัปปายะ) ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ วัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

3. ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 20 รูป/คน โดยพิจารณาจากผู้ที่มีความรู้ ประสบการณ์ หรือเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ พระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวาน ผู้มีประสบการณ์ดูแลพระอาพาธ พระคิลานุปัฏฐาก โยมอุปัฏฐาก นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา นักวิชาการด้านสาธารณสุข และพยาบาล เกณฑ์คัดเข้า คือ เป็นผู้มีประสบการณ์ตรงหรือมีความรู้เกี่ยวกับการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวาน สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกตามวัตถุประสงค์การวิจัย และสมัครใจเข้าร่วมการวิจัย ส่วนเกณฑ์คัดออก คือ ผู้ไม่สมัครใจเข้าร่วม ผู้ขอถอนตัวระหว่างการวิจัย ผู้มีข้อจำกัดด้านสุขภาพหรือการสื่อสารจนไม่สามารถให้ข้อมูลได้ครบถ้วน หรือไม่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นการวิจัย

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย (Research Instruments) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview Guide) เป็นเครื่องมือหลักที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล โดยแบ่งโครงสร้างคำถามตามวัตถุประสงค์การวิจัย ทั้งด้านหลักธรรม แนวทางการปฏิบัติ และการบูรณาการ การสังเกต (Observation): เพื่อศึกษาบริบทสภาพแวดล้อมและวัตรปฏิบัติจริงของพระสงฆ์ภายในวัด

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล (Data Collection) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) ได้จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตการณ์ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) จากการศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารทางวิชาการ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสถิติด้านสาธารณสุข

6. การวิเคราะห์ข้อมูล (Data Analysis) ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์และการศึกษาเอกสารมาจำแนกหมวดหมู่ เชื่อมโยงความสัมพันธ์ตามกรอบแนวคิดสัปปายะ 4 ตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยสามารถสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้เป็น 3 ประเด็น ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ผลสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์	ข้อค้นพบหลัก	หลักธรรมที่เกี่ยวข้อง	แนวปฏิบัติที่นำไปใช้ได้
1. เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนา	พระพุทธานุภาพให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพทั้งกายและใจ โดยมองความเจ็บป่วยเป็นธรรมดาของสังขาร แต่ต้องไม่ละเลยการดูแลรักษา	ไตรลักษณ์ อริยสัจ สติ มัชฌิมาปฏิปทา และหลักความไม่ประมาท	ยอมรับความเจ็บป่วยอย่างมีสติ รักษาตามความจำเป็น หลีกเลี่ยงปัจจัยเสี่ยง และใช้ธรรมะประคองใจ

วัตถุประสงค์	ข้อค้นพบหลัก	หลักฐานที่เกี่ยวข้อง	แนวปฏิบัติที่นำไปใช้ได้
2. เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่	พระสงฆ์อาพาธดูแลตนเองภายใต้ข้อจำกัดของสมณวิถี เช่น การเลือกอาหารไม่ได้ การออกกำลังกายจำกัด และต้องพึ่งระบบผู้ดูแล	สัปปายะ 4 โภชนมัตตัญญูตา และสติภาวนา	ควบคุมอาหารเท่าที่ทำได้ ใช้น้ำยาและพบแพทย์ต่อเนื่อง เติมน้ำตามสมณสาธูป และมีผู้ช่วยดูแล
3. เพื่อเสนอแนวทางการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานตามแนวทางพระพุทธศาสนา	แนวทางที่เหมาะสมคือการบูรณาการหลักธรรมกับคำแนะนำทางการแพทย์ โดยใช้สัปปายะ 4 เป็นกรอบจัดระบบชีวิต	อวาสาสัปปายะ อาหารสัปปายะ บุคคลสัปปายะ และธรรมสัปปายะ	จัดที่อยู่ให้สะอาด ควบคุมอาหาร ลดหวาน มัน เค็ม มีผู้ดูแลช่วยเตือนยาและนัดแพทย์ ใช้สติ สมาธิ และปัญญาลดทุกข์ข้อ

จากตารางสรุปได้ว่า ผลการวิจัยมีได้พบเพียงแนวปฏิบัติด้านสุขภาพเท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นว่า การดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานจำเป็นต้องเชื่อมโยงระหว่างการแพทย์กับหลักธรรมอย่างเป็นระบบ โดยหลักธรรมทำหน้าที่กำกับใจและพฤติกรรม ส่วนคำแนะนำทางการแพทย์ทำหน้าที่กำกับการควบคุมโรคทางกาย ตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม กล่าวคือ พระสงฆ์ควรตระหนักว่าสุขภาพเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรมและการทำหน้าที่ของสงฆ์ ขณะเดียวกันต้องเข้าใจความเจ็บป่วยตามหลักไตรลักษณ์ว่าเป็นธรรมดาของสังขาร การปฏิบัติตนจึงไม่ใช่การปฏิเสธโรค แต่เป็นการรู้เท่าทันโรค ดูแลรักษาตามสมควร และไม่ปล่อยให้ความทุกข์ทางใจซ้อนทับความเจ็บป่วยทางกาย

2. วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า พระสงฆ์ต้องจัดการโรคภายใต้ข้อจำกัดเฉพาะของสมณวิถี โดยเฉพาะการฉันทตอาหารที่ได้รับจากการถวาย การจำกัดกิจกรรมทางกาย และการดำเนินศาสนกิจประจำวัน ดังนั้น การดูแลตนเองจึงต้องอาศัยหลักสัปปายะ 4 เป็นฐาน ได้แก่ การจัดที่อยู่อาศัยให้เหมาะสม การควบคุมอาหารตามหลักความพอดี การมีบุคคลเกื้อกูลช่วยดูแล และการใช้ธรรมะระงับจิตใจ

3. แนวทางการปฏิบัติตนที่เหมาะสม คือ การบูรณาการหลักสัปปายะ 4 กับคำแนะนำทางการแพทย์อย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ อวาสาสัปปายะ คือการจัดที่พักให้สะอาด ปลอดภัย และเอื้อต่อการพักผ่อน อาหารสัปปายะ คือการรู้จักประมาณในการฉัน ลดอาหารหวาน มัน เค็ม และจำกัดแป้ง บุคคลสัปปายะ คือการมีพระคิลานุปัฏฐาก โยมอุปัฏฐาก หรือบุคลากรสุขภาพช่วยเตือนยา เตือนนัด และประสานการรักษา และธรรมสัปปายะ คือการใช้สติ สมาธิ และปัญญาในการวางใจต่อความเจ็บป่วย ลดความเครียด และรักษาความต่อเนื่องในการดูแลตนเอง

โดยสรุป ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า แนวทางการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานตามแนวพระพุทธศาสนา คือ การจัดระบบชีวิตให้สมดุลทั้งกายและใจ ภายใต้กรอบสัปปายะ 4 เพื่อให้พระสงฆ์สามารถควบคุมโรคได้ต่อเนื่อง รักษาสมณสาธูป และดำรงการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างเหมาะสม

อภิปรายผล

1. วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่า วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธในพระพุทธศาสนาเน้นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม คือการดูแลทั้งร่างกายและจิตใจควบคู่กัน โดยพระสงฆ์ควรตระหนักว่าสุขภาพเป็นพื้นฐานสำคัญของการปฏิบัติธรรมและการทำหน้าที่ทางพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันต้องเข้าใจความเจ็บป่วยตามความเป็นจริงว่าเป็นธรรมชาติของสังขาร ไม่ยึดติด ไม่วิตกกังวลเกินไป และไม่ปล่อยให้ความทุกข์ทางใจซ้อนทับความเจ็บป่วยทางกาย เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะพระพุทธศาสนามองความเจ็บป่วยมิใช่เพียงภาวะทางร่างกาย แต่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ ความรู้สึก และการวางใจของผู้ป่วยด้วย หากพระสงฆ์อาพาธมีสติรู้เท่าทันเวทนา เข้าใจไตรลักษณ์ และดำเนินชีวิตตามทางสายกลาง ย่อมสามารถดูแลตนเองได้อย่างเหมาะสม ไม่ละเลยการรักษา และไม่หมกมุ่นอยู่กับโรคจนเกิดทุกข์ซ้อนทางจิตใจ สอดคล้องกับแนวคิดของพระมหาสกล สุรเมธี (2558: 351-358) ที่อธิบายว่าการดูแลสุขภาพตามแนวพุทธเป็นการดูแลแบบองค์รวมทั้งกาย จิต สังคม และปัญญา อีกทั้งยังสอดคล้องกับพระสุรศักดิ์ จิตเมโธ และคณะ (2566: 24-33) ที่เห็นว่าการดูแลสุขภาพตามหลักพระพุทธศาสนาต้องตั้งอยู่บนความสมดุลระหว่างการดูแลร่างกายกับการพัฒนาจิตใจ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของธิตูตม์ หมั่นมี และพระมหาโสภณ กิตติโสภณ (นิลยัม) (2562: 913-922) ที่ชี้ให้เห็นว่าปัญหาสุขภาพพระให้เห็นว่าปัญหาสุขภาพพระสงฆ์เกิดจากทั้งปัจจัยภายใน เช่น พฤติกรรมสุขภาพของพระสงฆ์ และปัจจัยภายนอก เช่น รูปแบบการถวายภัตตาหารของประชาชน อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบที่แตกต่างจากงานด้านสาธารณสุขทั่วไป คือ งานวิจัยนี้มีได้มองการดูแลสุขภาพพระสงฆ์เฉพาะมิติของพฤติกรรมสุขภาพหรือการรักษาทางการแพทย์เท่านั้น แต่เน้นว่าการวางใจต่อความเจ็บป่วยเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติตน พระสงฆ์อาพาธบางรูปแม้มีความรู้เกี่ยวกับโรค แต่หากยังมีความกังวล กลัวภาวะแทรกซ้อน หรือรู้สึกเป็นภาระของผู้อื่น ย่อมทำให้การพิจารณาธรรมและการดูแลตนเองไม่ต่อเนื่อง

2. วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัย พบว่า วิธีการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ มีลักษณะเป็นการดูแลตนเองภายใต้ข้อจำกัดของสมณวิถี โดยเฉพาะข้อจำกัดด้านการฉันภัตตาหาร การออกกำลังกาย การติดตามการรักษา และการดำรงศาสนกิจในชีวิตประจำวัน พระสงฆ์จึงต้องอาศัยการควบคุมอาหารเท่าที่ทำได้ การใช้ยาและพบแพทย์อย่างต่อเนื่อง การเคลื่อนไหวร่างกายที่เหมาะสมกับสมณสาธูป และการมีผู้เฝ้าดูแลช่วยสนับสนุน เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะพระสงฆ์มิได้มีชีวิตเช่นเดียวกับฆราวาส พระสงฆ์ไม่สามารถเลือกอาหารได้อย่างอิสระ เนื่องจากต้องฉันภัตตาหารที่ได้รับจากการบิณฑบาตหรือการถวาย อีกทั้งการออกกำลังกายบางรูปแบบอาจไม่เหมาะสมกับสมณสาธูป ดังนั้น การดูแลโรคเบาหวานของพระสงฆ์จึงต้องปรับให้เข้ากับบริบทวัด เช่น การรู้จักประมาณในการฉัน การหลีกเลี่ยงอาหารหวาน มัน เค็ม เท่าที่ทำได้ การเดินจงกรมหรือการเคลื่อนไหวอย่างเหมาะสม และการมีพระคิลาณุปัฏฐากหรือโยมอุปัฏฐากช่วยเตือนยา เตือนนัด และประสานการรักษา สอดคล้องกับงานของปัทมา สุพรรณกุล และวัชร ศรีทอง (2558: 95-109) ที่พบว่าแรงสนับสนุนทางสังคมมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของพระสงฆ์ที่ป่วยเป็นโรคเบาหวานชนิดที่ 2 และสอดคล้องกับมินตรา สารรักษ์ และคณะ (2560: 37-48) ที่พบว่าพระสงฆ์มีความเสี่ยงต่อโรคเรื้อรังจากปัจจัยด้านพฤติกรรมสุขภาพ รวมทั้งสอดคล้องกับกรมการแพทย์ และคณะ (2566: 12) ที่เสนอแนวทางการดูแลพระสงฆ์ที่เป็นเบาหวานและ/หรือความดันโลหิตสูง โดยเน้นการควบคุมอาหาร การติดตามการรักษา และการป้องกันภาวะแทรกซ้อน

อย่างไรก็ตามมีประเด็นความแตกต่าง คือ แม้พระสงฆ์อาพาธจำนวนหนึ่งมีความรู้เกี่ยวกับโรคเบาหวานและเข้าใจคำแนะนำของแพทย์ แต่ความต่อเนื่องในการปฏิบัติยังขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและบุคคลเกื้อหนุนรอบตัวอย่างมาก กล่าวคือ ความรู้เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ หากไม่มีระบบช่วยเหลือเยียวยา เตือนนัด จัดอาหารที่เหมาะสม หรือระบุงใจ ในช่วงที่เกิดความเครียดจากโรค การดูแลตนเองอาจขาดความสม่ำเสมอได้ ประเด็นนี้สอดคล้องกับรายงานของ รพ.สต. บ้านท่าข้าม ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ (2560: บทคัดย่อ) ที่พบว่าผู้ป่วยอาจมีความรู้เกี่ยวกับโรคเบาหวานในระดับสูง แต่การปฏิบัติจริงยังอยู่ในระดับปานกลาง

3. แนวทางการปฏิบัติตนของพระสงฆ์อาพาธด้วยโรคเบาหวานตามแนวทางพระพุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่า แนวทางการปฏิบัติตนที่เหมาะสม คือ การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับคำแนะนำทางการแพทย์ โดยใช้หลักสปปายะ 4 เป็นกรอบสำคัญ ได้แก่ อาวาสสปปายะ คือการจัดที่อยู่อาศัยให้สะอาด ปลอดภัย และเอื้อต่อการพักผ่อน อาหารสปปายะ คือการรู้จักประมาณในการฉันและลดอาหารที่เสี่ยงต่อโรค บุคคลสปปายะ คือการมีผู้ดูแลช่วยสนับสนุนการรักษา และธรรมสปปายะ คือการใช้สติ สมาธิ และปัญญาประกอบใจเพื่อลดทุกข์ซ้อน เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะโรคเบาหวานเป็นโรคเรื้อรังที่ต้องอาศัยการดูแลต่อเนื่องทั้งด้านอาหาร ยา การติดตามอาการ และการปรับพฤติกรรม หากใช้เฉพาะคำแนะนำทางการแพทย์โดยไม่คำนึงถึงบริบทของพระสงฆ์ อาจทำให้แนวทางดังกล่าวนำไปปฏิบัติได้ยาก แต่เมื่อใช้หลักสปปายะ 4 เป็นกรอบ จะช่วยปรับคำแนะนำทางการแพทย์ให้สอดคล้องกับวิถีพระ เช่น การจัดสิ่งแวดล้อมวัดให้เอื้อต่อสุขภาพ การเลือกฉันอย่างรู้ประมาณ การมีผู้ดูแลช่วยประสาน และการใช้ธรรมะลดความเครียดจากโรค สอดคล้องกับพระปลัดสมชาย ปโยโค และอุทัย สดสุข (2558: 45-64) ที่เสนอว่าการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังในสังคมไทยควรบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนากับการดูแลสุขภาพทางการแพทย์ และสอดคล้องกับอรุณรัตน์ สู้หนองบัว และคณะ (2565: 8-14) ที่อธิบายว่าการดูแลผู้ป่วยโรคเบาหวานต้องส่งเสริมการจัดการตนเองอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับจิราภรณ์ ศรีไชย (2564: 54-69) ที่ชี้ว่าการมีคู่มือและระบบสนับสนุนการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานที่มีผลให้เท่าช่วยให้การดูแลมีประสิทธิภาพมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม มีความแตกต่าง คือ แม้หลักธรรม เช่น ปัจจเวกขณธรรม สติ และการพิจารณาไตรลักษณ์ จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการระบุงใจ แต่ในภาวะที่พระสงฆ์อาพาธมีความเครียดจากโรค เช่น กลักระดับน้ำตาลสูง กลัภาวะแทรกซ้อน กลัวเป็นภาระต่อผู้อื่น หรือกังวลว่าจะปฏิบัติศาสนกิจไม่ได้ ความเครียดดังกล่าวกลับกลายเป็นอุปสรรคต่อการพิจารณาปัจจเวกขณธรรม เพราะจิตที่ถูกรบกวนด้วยความกลัวและความกังวลย่อมขาดความตั้งมั่น ทำให้พิจารณาอาหาร ยา เวทนา และความเจ็บป่วยได้ไม่ชัดเจน ประเด็นนี้แสดงให้เห็นว่า การใช้หลักธรรมในการดูแลผู้ป่วยมิใช่เพียงการบอกให้ผู้ป่วยพิจารณาเท่านั้น แต่ต้องสร้างเงื่อนไขที่เอื้อต่อการพิจารณา เช่น มีผู้เกื้อหนุนช่วยให้ข้อมูลอย่างสงบ มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม และมีการฝึกสติอย่างค่อยเป็นค่อยไป

กล่าวได้ว่า หลักสปปายะ 4 สามารถพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานแบบบูรณาการได้ โดยเชื่อมโยงมิติทางกาย มิติทางจิตใจ มิติทางสังคม และมิติทางปัญญาเข้าด้วยกัน ส่วนการนำไปใช้ประโยชน์ คือ สามารถนำไปจัดทำคู่มือการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานสำหรับวัด ชุมชน พระคิลาณุปัฏฐาก และหน่วยบริการสุขภาพ โดยเน้นการดูแล 4 ด้าน คือ จัดที่อยู่ให้เหมาะสม จัดอาหารให้พอดี จัดระบบผู้เกื้อหนุน และจัดธรรมะเพื่อระบุงใจ อันจะช่วยให้พระสงฆ์อาพาธควบคุมโรคได้ต่อเนื่อง รักษาสมณสาธูป และดำรงการปฏิบัติธรรมได้อย่างเหมาะสมทั้งทางกายและทางใจ

องค์ความรู้จากงานวิจัย

จากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยพบว่า การดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานให้เกิดผลอย่างต่อเนื่อง ไม่อาจอาศัยเพียงแนวทางการแพทย์หรือการควบคุมพฤติกรรมสุขภาพเพียงด้านเดียว แต่จำเป็นต้องบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ากับบริบทสมณวิถีอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะหลัก สปปายะ 4 ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นกรอบอธิบายและแนวทางปฏิบัติในการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวาน ได้อย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงสังเคราะห์เป็น “SAPPAYA-DM Model” ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย SAPPAYA-DM Model (Buddhist Integrated Model for Diabetic Monastic Care)

ที่มา: ผู้วิจัยสังเคราะห์จากข้อมูลการวิจัย

SAPPAYA-DM Model เป็นโมเดลที่อธิบายว่า การดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานให้มีประสิทธิภาพ ต้องอาศัยองค์ประกอบ 4 ด้านที่เกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบ ได้แก่ อาวาสสปปายะ อาหารสปปายะ บุคคลสปปายะ และธรรมสปปายะ โดยแต่ละองค์ประกอบมิได้ทำหน้าที่แยกส่วน หากแต่ทำงานสัมพันธ์กันทั้งในมิติร่างกาย จิตใจ สังคม และการปฏิบัติธรรม

1) อาวาสสปปายะ หมายถึง การจัดที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อมให้สะอาด ปลอดภัย เป็นระเบียบ และเอื้อต่อการพักผ่อนฟื้นตัวของพระอาพาธ องค์ประกอบนี้ช่วยลดปัจจัยกระตุ้นโรค สนับสนุนการเก็บยา การติดตามอาการ และการดำเนินกิจวัตรสุขภาพอย่างเป็นระบบ

2) อาหารสัปายะ หมายถึง การจัดการเรื่องอาหารโดยใช้หลักโภชนาการตามตำรา คือรู้จักประมาณในการฉัน แม้พระสงฆ์จะมีข้อจำกัดในการเลือกอาหารจากการถวาย แต่ยังสามารถใช้ปัญญาในการเลือกฉันเท่าที่เหมาะสม ลดหวาน มัน เค็ม จำกัดแป้ง และหลีกเลี่ยงอาหารที่แสดงต่อโรคเบาหวาน

3) บุคคลสัปายะ หมายถึง การมีบุคคลเกื้อกูลที่ช่วยให้การรักษาเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ พระคิลานุปัฏฐาก โยมอุปัฏฐาก ญาติ หรือบุคลากรทางสาธารณสุข ซึ่งทำหน้าที่ช่วยเตือนการฉันยา เตือนนัดหมายแพทย์ ให้ข้อมูลด้าน สุขภาพ และประสานการรักษา

4) ธรรมสัปายะ หมายถึง การใช้หลักธรรมเป็นเครื่องประคองใจ โดยเฉพาะสติ สมาธิ ปัญญา การพิจารณา ไตรลักษณ์ อริยสัจ และการวางใจต่อเวทนาอย่างถูกต้อง องค์ประกอบนี้มีบทบาทสำคัญในการลดความเครียด ลดทุกข์ ช้อน และทำให้พระอาพาธมีพลังใจในการดูแลตนเองอย่างต่อเนื่อง

SAPPAYA-DM Model สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ในหลายระดับ ได้แก่ ใช้เป็นกรอบในการจัดทำคู่มือดูแล พระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวาน เป็นแนวทางสำหรับวัดและชุมชนในการจัดระบบผู้ดูแลพระอาพาธ เป็นเครื่องมือในการ อบรมพระคิลานุปัฏฐากและผู้เกี่ยวข้อง และเป็นกรอบวิชาการในการศึกษาต่อยอดเกี่ยวกับการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรค เบื้องต้นอื่น ๆ โดยสรุป องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานที่เหมาะสมที่สุด คือ การจัดระบบการดูแลแบบบูรณาการภายใต้กรอบ สัปายะ 4 เพื่อให้พระอาพาธสามารถควบคุมโรคได้ต่อเนื่อง ลดทุกข์ ช้อนทางใจ รักษาสมณสาธูป และดำรงการปฏิบัติธรรมได้อย่างสมดุลทั้งทางกายและทางใจ

สรุป

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับสุขภาพในฐานะเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติธรรมและการดำรงสมณภาวะ โดยมองความเจ็บป่วยเป็นธรรมดาของสังขารที่ต้องเข้าใจตามความเป็นจริง ขณะเดียวกันมิได้ปฏิเสธการดูแลรักษาทาง กาย แต่เน้นให้ดูแลตนเองด้วยสติ ความพอดี และการวางใจอย่างถูกต้อง เพื่อไม่ให้เกิดทุกข์ช้อนทางจิตใจ สำหรับพระ สงฆ์อาพาธโรคเบาหวานในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การดูแลตนเองต้องดำเนินภายใต้ข้อจำกัดของสมณวิถี ทั้งด้านการฉันภัตตาหารที่ไม่สามารถเลือกได้อย่างอิสระ การออกกำลังกายที่ต้องเหมาะสมกับสมณสาธูป และการติดตาม การรักษาที่ต้องอาศัยผู้เกื้อกูล ดังนั้น การควบคุมโรคเบาหวานของพระสงฆ์จึงมิใช่เพียงการลดระดับน้ำตาลในเลือดเท่านั้น แต่เป็นการจัดระบบชีวิตให้สมดุลทั้งกายและใจ แนวทางที่เหมาะสม คือ การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา กับคำแนะนำทางการแพทย์ โดยใช้หลักสัปายะ 4 เป็นกรอบสำคัญ ได้แก่ อาวาสสัปายะ คือการจัดที่อยู่อาศัยให้สะอาด ปลอดภัย และเอื้อต่อการพักผ่อน อาหารสัปายะ คือการรู้จักประมาณในการฉัน ลดอาหารหวาน มัน เค็ม และจำกัดแป้ง บุคคลสัปายะ คือการมีผู้ดูแลช่วยเตือนยา เตือนนัด และประสานการรักษา และธรรมสัปายะ คือการใช้สติ สมาธิ และ ปัญญาประคองใจ ลดความเครียดและทุกข์ช้อน แนวทางดังกล่าวช่วยให้พระสงฆ์อาพาธสามารถควบคุมโรคได้ต่อเนื่อง รักษาสมณสาธูป และดำรงการปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างเหมาะสม

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการนำไปใช้

1. วัดควรร่วมมือกับโรงพยาบาล โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และหน่วยงานสาธารณสุขในพื้นที่ เพื่อจัดระบบดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานอย่างต่อเนื่อง เช่น การตรวจสุขภาพประจำปี การติดตามระดับน้ำตาลในเลือด การให้คำแนะนำเรื่องยา อาหาร และการป้องกันภาวะแทรกซ้อน

2. ควรส่งเสริมบทบาทของพระคิลานุปัฏฐาก โยมอุปัฏฐาก หรืออาสาสมัครสุขภาพในชุมชน ให้มีความรู้เกี่ยวกับโรคเบาหวานในพระสงฆ์ เพื่อช่วยเตือนการฉีดยา เตือนนัดพบแพทย์ ประสานการรักษา และสนับสนุนการดูแลพระอาพาธอย่างเหมาะสมกับพระธรรมวินัย

3. วัดและชุมชนควรรณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนมีความรู้เรื่องการถวายภัตตาหารที่เหมาะสมแก่พระสงฆ์อาพาธ โดยลดอาหารหวาน มัน เค็ม และอาหารที่มีแป้งมากเกินไป เพื่อให้การถวายทานเป็นการเกื้อกูลทั้งด้านศรัทธาและสุขภาพของพระสงฆ์

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาการประยุกต์ใช้โมเดลสปปายะ 4 กับการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเรื้อรังอื่น ๆ เช่น โรคความดันโลหิตสูง โรคไตเรื้อรัง โรคหัวใจ และโรคอ้วน เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านสุขภาวะพระสงฆ์เชิงพุทธบูรณาการให้ครอบคลุมมากขึ้น

2. ควรวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยนำ SAPPAYA-DM Model ไปทดลองใช้จริงในวัดหรือชุมชน แล้วประเมินผลด้านการควบคุมระดับน้ำตาล พฤติกรรมสุขภาพ ความต่อเนื่องในการรักษา และภาวะจิตใจของพระสงฆ์อาพาธ

เอกสารอ้างอิง

กรมการแพทย์ และคณะ. (2566). แนวทางการดูแลพระสงฆ์ที่เป็นเบาหวานและ/หรือความดันโลหิตสูง พ.ศ. 2566.

กรุงเทพมหานคร: กรมการแพทย์.

จิราภรณ์ ศรีไชย. (2564). การพัฒนารูปแบบการดูแลพระสงฆ์อาพาธโรคเบาหวานที่มีผลที่เท่า. **วารสารกองการพยาบาล**. 48(1), 54–69. Link : <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/JND/article/view/262849/176954>

จิตวุฒิ หมั่นมี, และพระมหาโสภณ กิตติโสภณ (นิตยัม). (2562). ภาวะและการดูแลด้านสุขภาพพระสงฆ์ไทย. **การประชุมวิชาการระดับชาติ มจร ครั้งที่ 3 ภายใต้หัวข้อ “นวัตกรรมทางการปกครองและทางการบริหารจัดการในยุคไทยแลนด์ 4.0”** (น. 913–922). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปัทมา สุพรรณกุล, และวัชร ศรีทอง. (2558). โมเดลความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดของพระสงฆ์ที่ป่วยเป็นโรคเบาหวานชนิดที่ 2 ในเขตภาคเหนือตอนบน ประเทศไทย. **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**. 21(1), 95–109. Link : <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/BSRI/article/view/29901/25749>

พระปลัดสมชาย บิโยโค, อุทัย สุดสุข. (2558). พุทธบูรณาการการดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังในสังคมไทย. **วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร**. 3(2), 45–64. Link : <https://www.researchgate.net/profile/Somchai-Damnoen/>

publication/309129824_Buddhist_Integration_of_Caring_For_Chronic_Diseases_in_Thai_Society/links/5fa99be4299bf10f73303a81/Buddhist-Integration-of-Caring-For-Chronic-Diseases-in-Thai-Society.pdf

พระมหาสากล สุภรณ์เมธี (เดินชาบัน). (2558). การดูแลสุขภาพแบบองค์รวมตามแนวพุทธปรัชญา. **วารสารมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอภัยภูเบศร**. 4(2), 351–358. Link : <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/AJMBU/issue/view/14548>

พระสุรศักดิ์ ฐิตเมธ, และมณฑกานต์ แป้นกลม. (2566). การดูแลสุขภาพองค์รวมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา. **วารสารศรีสุภรณ์ภูมิปริทรรศน์**. 1(2), 24–33. Link : <https://so14.tci-thaijo.org/index.php/JSBR/article/view/372/367>

พิจิตรา ทะเลรัตน์. (2560). การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพของพระภิกษุสงฆ์ให้ห่างจากโรคเบาหวาน โรคความดันโลหิตสูง และโรคหัวใจในเขตจังหวัดชลบุรี. **วิทยานิพนธ์บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยบูรพา**.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มินตรา สาระรักษ์ และคณะ. (2560). ความชุกและปัจจัยที่สัมพันธ์กับการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังของพระภิกษุสงฆ์ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี. **วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี**. 19(1), 37–48. Link : https://li01.tci-thaijo.org/index.php/sci_ubu/article/view/86427/68561

รพ.สต.บ้านท่าข้าม ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่. (2560). **พฤติกรรม การดูแลสุขภาพของตนเองในกลุ่มผู้ป่วยโรคเบาหวาน ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่**. เชียงใหม่: เชียงใหม่: รพ.สต. บ้านท่าข้าม ตำบลแม่เหียะ.

วิภาวดี สีสอนไชย, และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์. (2564). การรับรู้และพฤติกรรม การปฏิบัติตามธรรมนูญสุขภาพของพระสงฆ์ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร. **วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์**. 6(3), 103–111. Link : <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jmbr/article/view/250960/172035>

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2568, 21 มีนาคม). **พระสงฆ์ป่วยเบาหวาน เสี่ยงตัดขา**. <https://www.thaihealth.or.th/?p=294372>

อรุณรัตน์ สู้หนองบัว และคณะ. (2565). การดูแลผู้ป่วยโรคเบาหวาน: บทบาทพยาบาลโรงพยาบาลตติยภูมิ. **วารสารพยาบาลและสาธารณสุข มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ**. 1(1), 8–14. Link : <https://he03.tci-thaijo.org/index.php/JNPCPRU/article/view/948/581>

อำพรทิพย์ อุดทาโท. (2564). การพัฒนารูปแบบการจัดการตนเองในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมผู้ป่วยเบาหวานที่ควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดไม่ได้ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านดอกคำใต้ ตำบล แม่ติบ อำเภองาว จังหวัดลำปาง. **เชียงรายเวชสาร**, 13(1), 136–151. Link : <https://he01.tci-thaijo.org/index.php/crmjournal/article/view/247664/168988>

แนวทางการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการ
Buddhist Integrated Approaches to Political Communication in Digital Age

ฟองจันทร์ สุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา¹, พระครูสิริปริยัตยานุศาสน์¹, เทพประวิณ จันทร์แรง¹, ปฐม บัญศรีตัน²

Fongchan Sooksawat Na Ayudhya¹, Phrakrusiripariyatyanusath¹, Thepprawin Chanraeng¹, Parut Boonsritan²

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่¹, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่²

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus¹, Chiang Mai University²

Corresponding Author E-mail: fongchan.so@gmail.com

Article Info

Research Article

Received: 20/04/2026

Revised: 09/06/2026

Accepted: 16/06/2026

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล 2) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล และ 3) เพื่อเสนอแนวทางการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูป/คน

ผลการวิจัยพบว่า 1) บริบทของการสื่อสารทางการเมืองในยุคดิจิทัล คือ การเปลี่ยนผ่านจากระบบการสื่อสารแบบทางเดียวไปสู่การสื่อสารแบบเครือข่าย ทำให้การเผยแพร่ข้อมูลทางการเมืองเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงเกิดปัญหาการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ขาดการตรวจสอบ การใช้สื่อดิจิทัลเป็นเครื่องมือในการชี้นำทางการเมืองและการสร้างความแตกแยกในสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพของการสื่อสารทางการเมือง ความน่าเชื่อถือของข้อมูลและกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

2) หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล พบว่า หลักธรรมที่เอื้อต่อการแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล ได้แก่ สัปปริยธรรม ๗ ทำให้มีภาวะผู้นำและการสื่อสารที่เหมาะสม มีความรับผิดชอบ มีเหตุผลและลดความขัดแย้งในสังคมดิจิทัล

3) แนวทางการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการ ใช้หลัก สัปปริยธรรม ๗ มาบูรณาการกับองค์ประกอบของการสื่อสาร ๔ ด้าน ได้แก่ ผู้ส่งสาร ข้อมูลข่าวสาร ช่องทางการสื่อสารและผู้รับสาร ทำให้ได้แนวทางการสื่อสารทางการเมืองในรูปแบบ พุทธบูรณาการ สัปปริยธรรมเพื่อการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล เมื่อนำมาบูรณาการกับการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลจะช่วยสร้าง “นักการเมืองยุคดิจิทัลที่น่าเชื่อถือ” และ “พลเมืองยุคดิจิทัลที่มีคุณภาพ” ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล, พุทธบูรณาการ, สัปปริยธรรม 7

Abstract

This research aims to 1) study the context and problems of political communication in the digital age, 2) analyze Buddhist principles in solving problems of political communication in the digital age, and 3) propose an integrated Buddhist approach to political communication in the digital age. The research is qualitative, studying data from documents, in-depth interviews, and focus group discussions with 20 key informants (monks/individuals).

The findings were as follows: 1) The context of political communication in the digital age is the transition from one-way communication systems to network-based communication, resulting in the rapid dissemination of political information. This leads to problems such as the dissemination of unverified information, the use of digital media as a tool for political manipulation and creating social division, which affects the quality of political communication, the credibility of information, and the process of public political participation.

2) Regarding Buddhist principles in solving problems of political communication in the digital age, the research found that the seven virtuous qualities ((*Saptapuriṣaṣadhamma* 7) contribute to appropriate leadership and communication, responsibility, reason, and the reduction of conflict in the digital society.

3) The integrated Buddhist approach to political communication in the digital age uses the seven virtuous qualities (*Saptapuriṣaṣadhamma* 7) integrated with the four components of communication: the sender, the information, the communication channel, and the receiver. This results in a political communication model called the “WISER-PC” Model. When integrated with political communication in the digital age, it helps to create... To sustainably create “respectable digital-age politicians” and “quality digital-age citizens”.

Keywords: Digital Political Communication, Buddhist Integration, Sevenfold Virtues of a Good Person

บทนำ

การสื่อสารเป็นกระบวนการพื้นฐานในการแลกเปลี่ยนข้อมูล ความคิดเห็น และความรู้สึกระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันและบรรลุวัตถุประสงค์บางประการ ในทางรัฐศาสตร์ การสื่อสารทางการเมืองเป็นกระบวนการสำคัญในการสร้าง ส่งผ่าน และตีความสารทางการเมือง เช่น นโยบาย การเลือกตั้ง อุดมการณ์ และประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โดยมีบทบาทต่อการสร้างการรับรู้ การมีส่วนร่วม และความชอบธรรมในระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ได้เปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารทางการเมืองจากการสื่อสารแบบทางเดียวไปสู่การสื่อสารแบบเครือข่ายที่ประชาชนสามารถเป็นทั้งผู้รับสาร ผู้ผลิตสาร และผู้เผยแพร่สารได้พร้อมกัน โดยรายงานของ Pew Research Center ระบุว่าสื่อสังคมออนไลน์เป็นแหล่งรับข่าวสารสำคัญของประชาชนจำนวน

มาก โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นและวัยทำงาน (Pew Research Center, 2025) ส่งผลให้พื้นที่การเมืองยุคดิจิทัลมีความรวดเร็ว เปิดกว้าง และมีอิทธิพลต่อการกำหนดวาระทางสังคมมากยิ่งขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดทั้งโอกาสและปัญหาสำคัญ โดยเฉพาะการแพร่กระจายของข้อมูล บิดเบือน ข่าวลวง ข่าวปลอม การใช้ถ้อยคำสร้างความเกลียดชัง และการแบ่งขั้วทางความคิดในสังคมออนไลน์ รายงานของ OECD ชี้ว่าข้อมูลบิดเบือนส่งผลกระทบต่อหลายมิติ ตั้งแต่สาธารณสุข ความมั่นคง การกำหนดนโยบายสาธารณะ ไปจนถึงความไว้วางใจต่อสถาบันประชาธิปไตย (OECD, 2024) ขณะที่สหภาพยุโรปได้พัฒนากฎหมาย Digital Services Act เพื่อกำกับดูแลบริการออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลให้มีความปลอดภัย โปร่งใส และคุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้ใช้มากขึ้น (European Commission, 2025) ในบริบทของประเทศไทย Thai PBS Verify รายงานว่า ในกิจกรรมวันตรวจสอบข่าวลวงโลก 2569 มีความร่วมมือระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ โคแฟค ประเทศไทย ภาควิชาเครือข่าย 20 องค์กร และ Thai PBS Verify เพื่อถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับข่าวลวงและข่าวปลอมแก่สาธารณชน (กนกพร ประสิทธิ์ผล, 2569) อีกทั้งสถิติข่าวลวงปี 2568 ที่ Thai PBS Verify ตรวจสอบกว่า 421 ข่าว พบว่า ข่าวสังคมมีสัดส่วนสูงสุดร้อยละ 33 รองลงมาคือข่าวการเมืองร้อยละ 28 และข่าวรอบโลกร้อยละ 22 สะท้อนว่าข่าวลวงเกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นสาธารณะและการเมือง นอกจากนี้ Thai PBS Verify ยังรายงานข้อมูลจาก AFP ว่า จากการตรวจสอบข้อมูลทั่วโลกกว่า 6,800 ชิ้น พบเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาประติศฐ์ประมาณ 1 ใน 10 ของข่าวปลอมทั้งหมด ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ปัญหาข่าวลวงในยุคดิจิทัลมีแนวโน้มซับซ้อนและขยายตัวมากขึ้น

ภายใต้บริบทดังกล่าว การนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการสื่อสารทางการเมืองจึงเป็นแนวทางสำคัญ ในการยกระดับคุณภาพของการสื่อสารให้มีทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรม โดยเฉพาะหลักสัมมาวาจาที่เน้นการสื่อสารด้วยความจริง ไม่ส่อเสียด ไม่หยาบคาย และไม่ก่อให้เกิดโทษ หลักเมตตาและกรุณาที่ส่งเสริมการสื่อสารด้วยความปรารถนาดี และหลักสติที่ช่วยให้ผู้สื่อสารมีความรอบคอบ ลดอคติและความรุนแรงทางวาทกรรม รวมถึงหลักสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งเป็นหลักธรรมของสัตบุรุษที่สามารถประยุกต์ใช้กับการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลได้อย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมุ่งตอบคำถามสำคัญว่า บริบทและสภาพปัญหา การสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเป็นอย่างไร หลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้แก้ปัญหาดังกล่าวได้อย่างไร และควรพัฒนา แนวทางการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการในรูปแบบใด เพื่อส่งเสริมการสื่อสารที่มีคุณธรรม ลดความขัดแย้ง และนำไปสู่สังคมการเมืองที่สงบสุขและยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและสภาพปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล
2. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมกับการแก้ปัญหการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล
3. เพื่อเสนอแนวทางการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมุ่งศึกษาทั้งข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลภาคสนาม (Field Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับบริบท ปัญหา และแนวทางการพัฒนาการสื่อสารทางการเมืองในยุคดิจิทัล

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) จากเอกสารทางวิชาการและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ควบคู่กับการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ

2. กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่มีความรู้ประสบการณ์ หรือบทบาทเกี่ยวข้องกับการสื่อสารทางการเมืองและพุทธบูรณาการ รวมจำนวน 20 รูป/คน ประกอบด้วย นักการเมืองระดับประเทศ ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ประชาชน นักวิชาการด้านรัฐศาสตร์และการสื่อสาร และนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา

เกณฑ์การคัดเลือก ได้แก่ 1) นักการเมืองหรือผู้บริหารท้องถิ่นต้องมียุทธศาสตร์ด้านการเมือง การบริหาร หรือการสื่อสารสาธารณะไม่น้อยกว่า 3-5 ปี 2) ผู้นำชุมชนต้องมีบทบาทในการขับเคลื่อนกิจกรรมชุมชนไม่น้อยกว่า 3 ปี 3) ประชาชนต้องเป็นผู้รับสารทางการเมืองผ่านสื่อดิจิทัลอย่างสม่ำเสมอ 4) นักวิชาการต้องสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก หรือมีผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารทางการเมืองหรือพระพุทธศาสนา และ 5) ผู้ให้ข้อมูลทุกกลุ่มต้องสมัครใจและยินยอมให้ข้อมูลตลอดกระบวนการวิจัย

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือหลักในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เครื่องมือดังกล่าวถูกสร้างขึ้นโดยอิงจากกรอบแนวคิดทางทฤษฎีและวัตถุประสงค์ของการวิจัย และผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ ก่อนนำไปปรับปรุงให้เหมาะสมกับการเก็บข้อมูลจริง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลเอกสาร ศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เอกสารวิชาการ หนังสือ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลภาคสนาม เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยดำเนินการด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับบริบทและสภาพปัญหาการสื่อสารทางการเมืองในยุคดิจิทัล

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการดังนี้ จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามประเด็นการวิจัย วิเคราะห์และตีความข้อมูลเชิงคุณภาพ สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อเชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรม นำเสนอผลในลักษณะพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) ทั้งนี้ การวิเคราะห์มุ่งเน้นการเชื่อมโยงระหว่างบริบทการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลกับหลักพุทธธรรม เพื่อเสนอแนวทางเชิงพุทธบูรณาการอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

1. บริบทและสภาพปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล พบว่า การสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลมีลักษณะเป็นสังคมเครือข่าย (Network Society) ที่ขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศและสื่อสังคมออนไลน์ ส่งผลให้โครงสร้างการสื่อสารเปลี่ยนจากระบบรวมศูนย์ไปสู่ระบบกระจายศูนย์ ประชาชนไม่ได้เป็นเพียงผู้รับสาร แต่สามารถเป็น

ผู้ผลิตและผู้เผยแพร่สารทางการเมืองได้ด้วย ประเด็นสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ 1) ข้อมูลข่าวสารแพร่กระจายรวดเร็ว แต่ขาดการตรวจสอบความถูกต้อง 2) เกิดข่าวลวงและข้อมูลบิดเบือนที่มีผลต่อการตัดสินใจทางการเมือง 3) อัลกอริทึมของสื่อสังคมออนไลน์ส่งเสริมการรับข้อมูลด้านเดียวและก่อให้เกิดการแบ่งขั้วทางความคิด 4) การใช้ถ้อยคำรุนแรง การโจมตีส่วนบุคคล และวาทกรรมสร้างความเกลียดชังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น และ 5) การสื่อสารทางการเมืองถูกใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดวาระหรือชี้นำความคิดของประชาชน หลักฐานสนับสนุนจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลภาคสนามชี้ให้เห็นว่า ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลมีได้เกิดจากเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการขาดจริยธรรม ความรับผิดชอบ และการรู้เท่าทันสื่อของทั้งผู้ส่งสารและผู้รับสาร ข้อสรุปเชิงวิเคราะห์ คือ การสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลมีศักยภาพในการส่งเสริมประชาธิปไตย แต่หากขาดหลักคุณธรรมกำกับ ย่อมนำไปสู่ความขัดแย้ง ความไม่ไว้วางใจ และการบั่นทอนคุณภาพของสังคมประชาธิปไตย

2. การใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล พบว่า หลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลได้ โดยเฉพาะในมิติของการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อผู้สื่อสาร ประเด็นสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ 1) หลักสัมมาวาจาช่วยกำกับการสื่อสารให้ตั้งอยู่บนความจริง ไม่บิดเบือน ไม่ส่อเสียด และไม่ใช้ถ้อยคำหยาบคาย 2) หลักสติช่วยให้ผู้สื่อสารมีความรอบคอบ รู้เท่าทันอารมณ์ และลดการตอบโต้แบบฉับพลัน 3) หลักเมตตาและกรุณาช่วยสร้างบรรยากาศการสื่อสารที่เคารพผู้อื่น ลดความรุนแรงทางวาทกรรม และส่งเสริมความเข้าใจร่วมกัน 4) หลักสุจริตธรรมช่วยส่งเสริมความซื่อสัตย์ โปร่งใส และลดการบิดเบือนข้อมูล และ 5) หลักสัปปุริสธรรม 7 สามารถใช้เป็นแกนกลางในการพัฒนาการสื่อสารให้เหมาะสมกับเหตุ ผล ตน ประมาณ กาล ชุมชน และบุคคล หลักฐานสนับสนุนจากการสังเคราะห์เอกสารทางพระพุทธศาสนาและข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญสะท้อนว่า หลักพุทธธรรมมิได้เป็นเพียงหลักศีลธรรมส่วนบุคคล แต่สามารถประยุกต์เป็นเครื่องมือเชิงระบบในการกำกับพฤติกรรมสื่อสารทางการเมืองได้ ข้อสรุปเชิงวิเคราะห์ คือ การสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลจำเป็นต้องมีทั้งทักษะการใช้เทคโนโลยีและหลักธรรมกำกับ เพื่อให้การสื่อสารมีความถูกต้อง เหมาะสม รับผิดชอบต่อสังคม และมุ่งประโยชน์ส่วนรวม

3. แนวทางการสื่อสารทางการเมืองเชิงพุทธบูรณาการ พบว่า แนวทางการสื่อสารทางการเมืองเชิงพุทธบูรณาการควรเป็นการผสมผสานระหว่างองค์ความรู้ทางรัฐศาสตร์ การสื่อสาร และพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 เป็นแกนกลางในการพัฒนาแนวทางการสื่อสารที่มีทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรม ประเด็นสำคัญที่ค้นพบ ได้แก่ 1) การพัฒนาผู้สื่อสารให้มีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม 2) การออกแบบระบบการสื่อสารที่โปร่งใสและตรวจสอบได้ 3) การส่งเสริมการรู้เท่าทันสื่อและการตรวจสอบข้อมูล 4) การสร้างพื้นที่สนทนาทางการเมืองที่เคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง และ 5) การสร้างวัฒนธรรมการสื่อสารเชิงคุณธรรมในสังคม

จากการสังเคราะห์ผลการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้พัฒนา “WISER-PC Model” หรือรูปแบบพุทธบูรณาการสัปปุริสธรรมเพื่อการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล โดยเป็นแนวทางที่มุ่งให้ผู้สื่อสารทางการเมืองมีสติ ปัญญา เหตุผล ความพอดี ความเหมาะสมกับกาลเทศะ ความเข้าใจบริบทสาธารณะ และความเข้าใจลักษณะของผู้รับสาร โมเดลนี้ช่วยให้นักการเมืองยุคดิจิทัลไม่ตกเป็นทาสของอัลกอริทึมที่เน้นความขัดแย้ง แต่สามารถเป็นผู้กำหนดวาระทางสังคมที่มุ่งประโยชน์ส่วนรวม ขณะเดียวกันยังส่งเสริมให้ประชาชนเป็นพลเมืองดิจิทัลที่มีคุณภาพ ข้อสรุปเชิงวิเคราะห์ คือ แนวทางการสื่อสารทางการเมืองเชิงพุทธบูรณาการมิใช่เพียงการนำหลักธรรมมาอธิบายปัญหาการสื่อสาร แต่เป็นการยกระดับหลักธรรมให้เป็นกรอบปฏิบัติในการออกแบบระบบการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลที่มีคุณธรรม โปร่งใส ลดความขัดแย้ง และนำไปสู่สังคมการเมืองที่สมานฉันท์และยั่งยืน

อภิปรายผล

1. ด้านบริบทและสภาพปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลมีการเปลี่ยนแปลงจากการสื่อสารแบบรวมศูนย์ไปสู่การสื่อสารผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลที่มีความรวดเร็ว กระจายตัวสูง และเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดปัญหาข่าวลวง ข้อมูลบิดเบือน การแบ่งขั้วทางความคิด และการใช้ถ้อยคำรุนแรงทางการเมือง สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ เนื่องจากเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ทำให้ทุกคนสามารถเป็นทั้งผู้รับสาร ผู้ผลิตสาร และผู้เผยแพร่สารได้พร้อมกัน ข้อมูลจึงแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เกินกว่ากลไกการตรวจสอบข้อเท็จจริงจะดำเนินการได้ทัน อีกทั้งอัลกอริทึมของแพลตฟอร์มยังมีส่วนส่งเสริมให้ผู้รับข้อมูลที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิม จนนำไปสู่ห้องสะท้อนความคิดและความขัดแย้งทางการเมือง ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ ปิยพล พวงแก้ว (2564: 77) ที่พบว่า การสื่อสารทางการเมืองผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัลมีประสิทธิภาพ แต่ยังมีข้อจำกัดด้านความน่าเชื่อถือของข้อมูล และสอดคล้องกับ ลลิตา จิตต์การุญ (2563: 156) ที่พบว่าสื่อใหม่ช่วยสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วม แต่มีปัญหาด้านคุณภาพข้อมูล อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้แตกต่างจากงานวิจัยเดิมตรงที่ไม่ได้มองปัญหาเพียงด้านเทคโนโลยีหรือโครงสร้างสื่อเท่านั้น แต่ชี้ให้เห็นว่ารากของปัญหาอยู่ที่การขาดจริยธรรม ความรับผิดชอบ และการรู้เท่าทันสื่อของผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสื่อสาร ความหมายทางวิชาการของข้อค้นพบนี้ คือ การศึกษาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลไม่ควรจำกัดอยู่เพียงมิติเทคโนโลยีหรือการใช้แพลตฟอร์ม แต่ควรขยายไปสู่มิติคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบต่อผู้สื่อสารด้วย เพราะคุณภาพของประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับคุณภาพของข้อมูลและวัฒนธรรมการสื่อสารของสังคม ข้อค้นพบนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดแนวทางพัฒนาการรู้เท่าทันสื่อ การออกแบบระบบตรวจสอบข้อมูล และการสร้างมาตรฐานจริยธรรมสำหรับนักการเมือง หน่วยงานรัฐ สื่อมวลชน และประชาชนผู้ใช้สื่อดิจิทัล เพื่อให้การสื่อสารทางการเมืองเป็นไปอย่างสร้างสรรค์และลดความขัดแย้งในสังคม

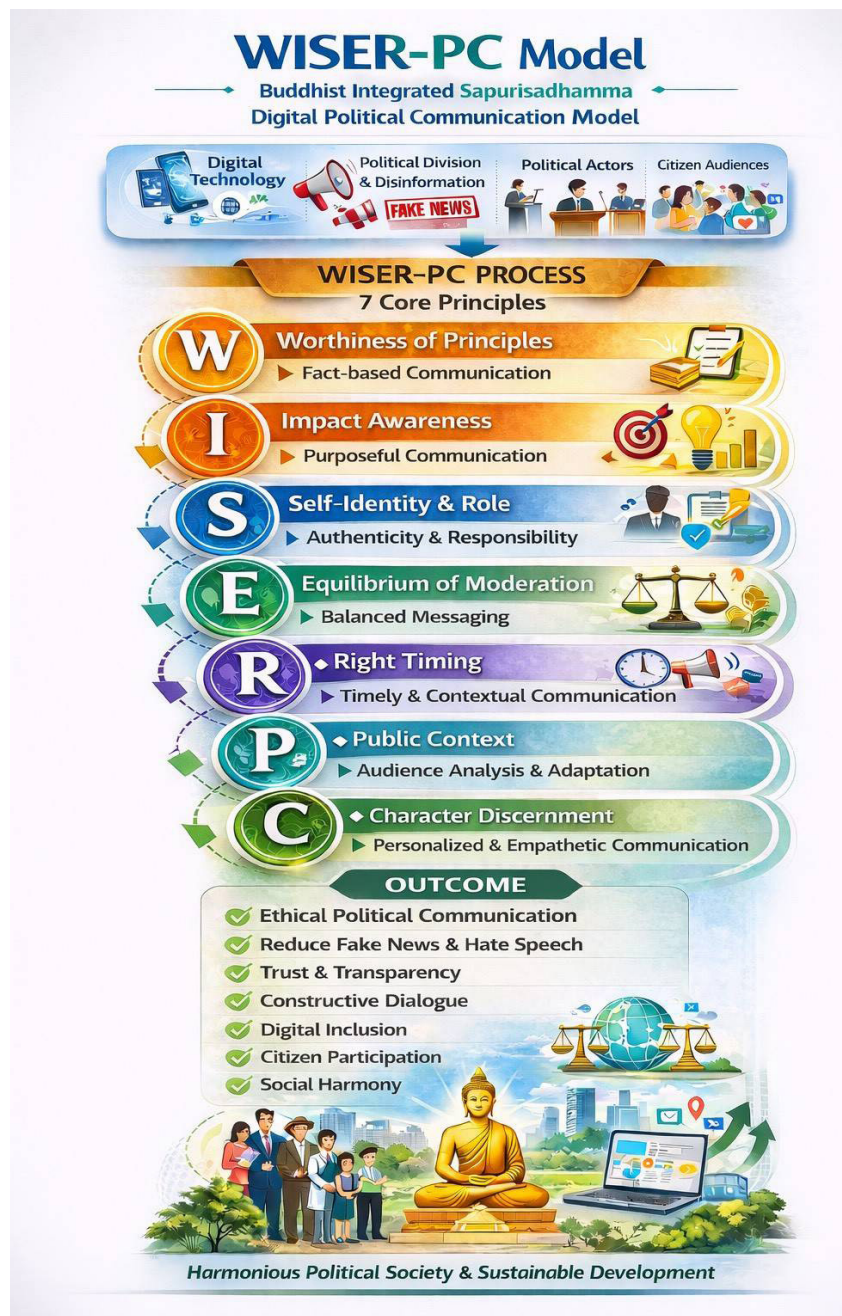
2. ด้านการใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรม ได้แก่ สัมมาวาจา สติ เมตตา กรุณา สุจริตธรรม และสัปปริยธรรม 7 สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการแก้ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลได้ โดยช่วยกำกับกับการสื่อสารให้มีความจริง ความรอบคอบ ความรับผิดชอบ ความพอดี และความเหมาะสมกับบริบทของผู้รับสาร สาเหตุที่หลักพุทธธรรมสามารถนำมาใช้ได้ เนื่องจากปัญหาการสื่อสารทางการเมืองมิได้เป็นเพียงปัญหาทางเทคนิคหรือช่องทางการสื่อสาร แต่เป็นปัญหาทางพฤติกรรม วาจา เจตนา และจริยธรรมของมนุษย์ หลักพุทธธรรมจึงมีความเหมาะสมในการกำกับทั้งภายใน คือ ความคิด เจตนา และสติของผู้สื่อสาร และภายนอก คือ ถ้อยคำ วิธีการสื่อสาร และผลกระทบต่อสังคม ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ พลตรีพนม ศรีเผือก (2565: 19) ที่เสนอว่าพุทธวิธีเชิงบูรณาการสามารถใช้สร้างความปรองดองทางการเมืองได้ และสอดคล้องกับ อาทิตย์ ชูชัย และคณะ (2565: 156, 200) ที่เสนอว่าพุทธวิธีสามารถใช้เป็นแนวทางในการสื่อสารทางการเมือง โดยเฉพาะการใช้หลักธรรมกำกับกับการพูดและการสื่อสาร นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับ อัมพร วงศ์โสภ (2565: 156) ที่พบว่าหลักสัปปริยธรรมสามารถนำมาใช้พัฒนาภาวะผู้นำได้ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้แตกต่างจากงานก่อนหน้า โดยเสนอให้ใช้หลักพุทธธรรมเป็นระบบกำกับกับการสื่อสาร ไม่ใช่เพียงหลักจริยธรรมทั่วไป ความหมายทางวิชาการของข้อค้นพบนี้ คือ การสื่อสารทางการเมืองสามารถศึกษาเชิงพุทธบูรณาการได้อย่างเป็นระบบ โดยเชื่อมโยงหลักธรรมกับองค์ประกอบของการสื่อสาร ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทาง และผู้รับสาร ทำให้พระพุทธศาสนาไม่ถูกจำกัดอยู่ในฐานะหลักศีลธรรมส่วนบุคคลเท่านั้น แต่สามารถเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาการสื่อสารสาธารณะและการเมืองร่วมสมัยได้ ข้อค้นพบนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาหลักสูตรอบรมจริยธรรมการสื่อสารสำหรับนักการเมือง ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน สื่อมวลชน และ

ประชาชน โดยเน้นการใช้สัมมาวาจา สติ เมตตา และสัปปริสธรรม 7 เป็นฐานในการสื่อสารเพื่อลดข่าวลวง วาทกรรม เกลียดชัง และความขัดแย้งทางการเมือง

3. ด้านแนวทางการสื่อสารทางการเมืองเชิงพุทธบูรณาการ ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการสื่อสารทางการเมืองเชิงพุทธบูรณาการสามารถพัฒนาเป็น “WISER-PC Model” หรือ “วิชเซอร์ ฟิซี โมเดล” โดยบูรณาการหลักสัปปริสธรรม 7 เข้ากับองค์ประกอบของการสื่อสาร ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทาง และผู้รับสาร เพื่อสร้างการสื่อสารทางการเมืองที่มีทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรม สาเหตุที่ต้องพัฒนาเป็นโมเดลเชิงระบบ เนื่องจากปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายมิติ ทั้งเทคโนโลยี ผู้ใช้สื่อ เนื้อหาสาระ ระบบการตรวจสอบ และวัฒนธรรมทางการเมือง การแก้ปัญหาด้วยหลักธรรมเฉพาะข้อใดข้อหนึ่งจึงอาจไม่เพียงพอ จำเป็นต้องสังเคราะห์หลักพุทธธรรมให้เป็นกรอบการปฏิบัติที่เชื่อมโยงกับกระบวนการสื่อสารทั้งระบบ ผลการวิจัยนี้สอดคล้องกับ อาทิตย ชูชัย และคณะ (2565: 28) ที่เสนอการใช้พุทธวิธีในการสื่อสารทางการเมือง และสอดคล้องกับ นงลักษณ์ เฉลิมบุญ (2567: 38) ที่ชี้ว่าการสื่อสารเชิงเสริมพลังต้องคำนึงถึงผู้รับสารและบริบท ซึ่งสอดคล้องกับองค์ประกอบด้าน Public Context และ Character Discernment ใน WISER-PC Model อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้มีความแตกต่างจากงานวิจัยที่ผ่านมา เนื่องจากได้พัฒนาโมเดลที่บูรณาการรัฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ และพุทธศาสตร์เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ และเชื่อมโยงหลักสัปปริสธรรม 7 เข้ากับกระบวนการสื่อสารโดยตรง ความหมายทางวิชาการของข้อค้นพบนี้ คือ WISER-PC Model เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยอธิบายและออกแบบการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลในมิติพุทธบูรณาการ โดยทำให้หลักสัปปริสธรรม 7 สามารถแปลงเป็นกรอบแนวทางเชิงปฏิบัติสำหรับการสื่อสารทางการเมืองร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม ข้อค้นพบนี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ในหลายระดับ ได้แก่ ระดับบุคคล ใช้พัฒนาทักษะการสื่อสารของนักการเมืองและพลเมืองดิจิทัล ระดับองค์กร ใช้เป็นกรอบจัดทำแนวปฏิบัติด้านจริยธรรมการสื่อสารของหน่วยงานรัฐ สื่อมวลชน และองค์กรทางการเมือง และระดับสังคม ใช้ส่งเสริมวัฒนธรรมการสื่อสารที่มีเหตุผล โปร่งใส เคารพความแตกต่าง และมุ่งประโยชน์ส่วนรวม อันจะนำไปสู่สังคมการเมืองที่สมานฉันท์และยั่งยืน

องค์ความรู้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยได้มาจากการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม โดยนำผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อมาวิเคราะห์เชิงประเด็น (Thematic Synthesis) เพื่อเชื่อมโยงบริบทปัญหาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง และแนวทางการสื่อสารเชิงพุทธบูรณาการ จนนำไปสู่การพัฒนาโมเดล WISER-PC องค์ความรู้สำคัญสรุปได้ว่า การสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลมีปัญหาหลัก ได้แก่ ข่าวลวง ข้อมูลบิดเบือน ความแตกแยกทางความคิด และการขาดจริยธรรมในการสื่อสาร ขณะที่หลักพุทธธรรม โดยเฉพาะสัปปริสธรรม 7 สามารถนำมาใช้เป็นแกนกลางในการพัฒนาการสื่อสารให้มีเหตุผล ความพอดี ความเหมาะสมกับกาลเทศะ และคำนึงถึงผู้รับสาร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงพัฒนาโมเดล WISER-PC หรือ “วิชเซอร์ ฟิซี โมเดล” (Buddhist Integrated Sappurisdhamma Digital Political Communication Model) โดยบูรณาการหลักสัปปริสธรรม 7 เข้ากับองค์ประกอบของการสื่อสาร 4 ด้าน ได้แก่ ผู้ส่งสาร สาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร ดังแผนภาพต่อไปนี้

ภาพที่ 1 รูปแบบแนวทางการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการ
ที่มา: ผู้วิจัย

แผนภาพ WISER-PC Model (Buddhist Integrated Sappurisdhamma Digital Political Communication Model) เป็นรูปแบบการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการสังเคราะห์ข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม โดยบูรณาการหลักสัปปุริสธรรม 7 เข้ากับองค์ประกอบของการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล ส่วนบนของโมเดลแสดงบริบทปัญหาของการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล ซึ่งประกอบด้วยเทคโนโลยีดิจิทัล ข่าวลวง ความขัดแย้งทางการเมือง ผู้มีบทบาททางการเมือง และประชาชนผู้รับสาร อันเป็นปัจจัย

สำคัญที่ส่งผลต่อคุณภาพของการสื่อสารในสังคมร่วมสมัย ส่วนกลางของโมเดล คือ กระบวนการ WISER-PC ซึ่งพัฒนาจากหลักสัปปริสธรรม 7 ประการ ได้แก่ การยึดหลักการที่ถูกต้อง (Worthiness of Principles) การตระหนักถึงผลกระทบของการสื่อสาร (Impact Awareness) การรู้จักบทบาทและความรับผิดชอบของตน (Self-Identity and Role) การสื่อสารอย่างพอเหมาะพอดี (Equilibrium of Moderation) การสื่อสารอย่างเหมาะสมตามกาลเทศะ (Right Timing) การเข้าใจบริบทสาธารณะ (Public Context) และการเข้าใจลักษณะของผู้รับสาร (Character Discernment) ซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกกำกับการสื่อสารของทั้งผู้ส่งสาร เนื้อหา ช่องทาง และผู้รับสาร ส่วนล่างของโมเดลเป็นผลลัพธ์ที่คาดหวัง ได้แก่ การสื่อสารทางการเมืองที่มีจริยธรรม การลดข่าวลวงและวาทกรรมสร้างความเกลียดชัง การสร้างความไว้วางใจและความโปร่งใส การส่งเสริมการสนทนาอย่างสร้างสรรค์ การมีส่วนร่วมของประชาชน และความสมานฉันท์ทางสังคม

ดังนั้น WISER-PC Model จึงเป็นกรอบแนวคิดเชิงพุทธบูรณาการที่เชื่อมโยงระหว่างรัฐศาสตร์ นิเทศศาสตร์ และพุทธศาสตร์ โดยใช้หลักสัปปริสธรรม 7 เป็นแกนกลางในการพัฒนาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลให้มีทั้งประสิทธิภาพและคุณธรรม อันนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ สังคมการเมืองที่สมานฉันท์และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

สรุป

โมเดล WISER-PC เป็นกรอบแนวคิดการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเชิงพุทธบูรณาการที่พัฒนาจากการนำหลักสัปปริสธรรม 7 มาประยุกต์เข้ากับกระบวนการสื่อสารทางการเมือง เพื่อแก้ปัญหาข่าวลวง ข้อมูลบิดเบือน ความขัดแย้งทางความคิด การใช้ถ้อยคำรุนแรง และการขาดจริยธรรมในการสื่อสาร โดยมุ่งให้การสื่อสารมีข้อเท็จจริง โปร่งใส เหมาะสมกับกาลเทศะ เข้าใจบริบทของผู้รับสาร และคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ผลการวิจัยพบว่า การสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัลเปลี่ยนจากระบบรวมศูนย์ไปสู่ระบบกระจายศูนย์ ประชาชนสามารถเป็นทั้งผู้รับสาร ผู้ผลิตสาร และผู้เผยแพร่สารได้ ส่งผลให้การสื่อสารรวดเร็ว เข้าถึงง่าย และมีปฏิสัมพันธ์สูง แต่ขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดปัญหาความน่าเชื่อถือของข้อมูล การแบ่งขั้วทางการเมือง และการครอบงำทางการเมือง หลักสัปปริสธรรม 7 สามารถนำมาใช้เป็นแนวทางกำกับการสื่อสารได้อย่างครอบคลุม ได้แก่ การรู้หลักการ การรู้เป้าหมาย การรู้ตน การรู้ประมาณ การรู้กาล การรู้ชุมชน และการรู้บุคคล เมื่อนำมาประยุกต์กับการสื่อสาร 4 ด้าน คือ ผู้ส่งสาร ผู้รับสาร ข้อมูลข่าวสาร และช่องทางการสื่อสาร จะช่วยให้ผู้ส่งสารมีความรับผิดชอบ ผู้รับสารมีวิจารณญาณ ข้อมูลมีความถูกต้อง และช่องทางการสื่อสารถูกใช้ให้เหมาะสม ดังนั้น WISER-PC Model จึงเป็นแนวทางที่ช่วยยกระดับการสื่อสารทางการเมืองให้มีจริยธรรม ลดข่าวลวง ลดความขัดแย้ง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน และนำไปสู่สังคมการเมืองที่สมานฉันท์ โปร่งใส และยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย หน่วยงานภาครัฐ องค์กรทางการเมือง นักการเมือง สื่อมวลชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำโมเดล WISER-PC ไปใช้เป็นกรอบในการพัฒนาการสื่อสารทางการเมืองยุคดิจิทัล โดยเน้นการอบรมด้านจริยธรรมการสื่อสาร การรู้เท่าทันสื่อ การตรวจสอบข้อมูลก่อนเผยแพร่ และการใช้หลักพุทธธรรมกำกับการสื่อสาร เพื่อยกระดับความน่าเชื่อถือ ลดข่าวลวง ลดวาทกรรมสร้างความขัดแย้ง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างสร้างสรรค์

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาการประยุกต์ใช้โมเดล WISER-PC ในบริบทที่หลากหลายมากขึ้น เช่น ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ กลุ่มนักรการเมือง กลุ่มประชาชน หรือแพลตฟอร์มสื่อดิจิทัลต่าง ๆ รวมทั้งควรทำการวิจัยเชิงปริมาณหรือการวิจัยแบบผสมผสาน เพื่อทดสอบประสิทธิผลของโมเดล และพัฒนาเครื่องมือวัดด้านจริยธรรมในการสื่อสารทางการเมืองอย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร ประสิทธิ์ผล. (2569). **สรุปข่าวลวง-ข่าวปลอม ปี 68 เพื่อสะท้อนปี 69 คนไทยจะเจอกับอะไร**. Thai PBS Verify. <https://www.thaipbs.or.th/verify/article/content/10604>
- นงลักษณ์ เฉลิมบุญ. (2567). **การจัดการการสื่อสารเพื่อเสริมพลังในผู้ป่วยโรคมะเร็ง**. จันทบุรี: มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ปิยพล พวงแก้ว. (2564). **ประสิทธิผลการสื่อสารทางการเมืองของกรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสยาม.
- พลตรีพนม ศรีเผือก. (2565). **พุทธวิธีเชิงพุทธบูรณาการในการสร้างความปรองดองทางการเมืองไทย**. อุดยธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ลลิตา จิตต์การุญ. (2563). **การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านการสื่อสารสื่อใหม่**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- อัมพร วงศ์โสภณ. (2565). **รูปแบบภาวะผู้นำเชิงพุทธบูรณาการตามหลักสัปบุริธรรม**. อุดยธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อาทิตย์ ชูชัย และคณะ. (2565). **พุทธวิธี: การสื่อสารทางการเมือง**. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- European Commission. (2025). **Digital Services Act: Keeping us safe online**. European Commission. https://commission.europa.eu/news-and-media/news/digital-services-act-keeping-us-safe-online-2025-09-22_en
- OECD. (2024). **Facts not fakes: Tackling disinformation, strengthening information integrity**. OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/2024/03/facts-not-fakes-tackling-disinformation-strengthening-information-integrity_ff96d19f.html
- Pew Research Center. (2025). **Social media and news fact sheet**. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/journalism/fact-sheet/social-media-and-news-fact-sheet/>

บูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย
Integrating Buddhist Aesthetics that Influencing the Way of Life of Fang
City Community in The Context of Contemporary Lanna Society

พระรัฐพงศ์ อาจิณฺณธมฺโม (ทองแปง)¹, โพน นามณี¹

Phrarattaphong Ācīṇṇadhammo (Thongpang)¹, Phon Namanee¹

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา¹

Mahamakut Buddhist University Lanna Campus, Thailand¹

Corresponding Author E-mail: uttaphong2539@gmail.com

Article Info

Research Article

Received: 05/04/2026

Revised: 04/06/2026

Accepted: 08/06/2026

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาพุทธสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในศิลปกรรมเมืองฝาง 2) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย 3) เพื่อบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการวิจัยเอกสารร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน 16 รูป/คน ได้แก่ พระสงฆ์ ช่างฝีมือท้องถิ่น ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศิลป์ ผู้มีบทบาทในชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า 1) พุทธสุนทรียศาสตร์ในศิลปกรรมเมืองฝางสะท้อนการผสมผสานหลักธรรมกับความงามทางจิตวิญญาณ พระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝางเป็นผลของทั้งงานศิลป์และสัญลักษณ์แห่งศรัทธา 2) ในด้านวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางยังคงดำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมล้านนา โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนา การศึกษา และกิจกรรมสาธารณะของชุมชน อีกทั้งยังมีการสืบสานภาษา ประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่น 3) พุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝาง ในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมจึงเกิดความท้าทายต่อการธำรงรักษามรดกศิลปวัฒนธรรม การลดบทบาทช่างท้องถิ่น การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต 4) องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ฝางโมเดล การบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ มี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) มิติศิลปกรรมที่สะท้อนความงาม อัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมล้านนา (2) มิติพิธีกรรม (3) มิติชุมชนความสัมพันธ์ทางสังคม (4) มิติผลลัพธ์ที่นำไปสู่ความยั่งยืนทางวัฒนธรรม หล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม อัตลักษณ์ของชุมชนเมืองฝางได้อย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: พุทธสุนทรียศาสตร์,
ศิลปกรรมเมืองฝาง, ชุมชนเมืองฝาง,
สังคมล้านนาร่วมสมัย

Abstract

This research article has four objectives: 1) to study Buddhist aesthetics as reflected in the art of Muang Fang; 2) to study the lifestyle of the Muang Fang community in the context of contemporary Lanna society; 3) to integrate the influence of Buddhist aesthetics on the lifestyle of the Muang Fang community in the context of contemporary Lanna society; and 4) to present knowledge regarding the integration of Buddhist aesthetics and its influence on the lifestyle of the Muang Fang community in the context of contemporary Lanna society. This is a qualitative research study using document analysis combined with in-depth interviews with 16 individuals, including monks, local artisans, experts in Buddhist art, and key figures in the community.

The research findings revealed that: 1) Buddhist aesthetics in Fang City's art reflect the integration of Buddhist principles with spiritual beauty. Bronze Buddha images from the Fang school are both works of art and symbols of faith. 2) In terms of community life, Fang City maintains its Lanna cultural identity, with temples as centers of religious, educational, and public activities. Furthermore, the preservation of local language, traditions, and rituals continues. 3) Buddhist aesthetics influence the economic, social, and cultural aspects of Fang City's community life, posing challenges to the preservation of artistic and cultural heritage, the declining role of local artisans, and changes in lifestyle. 4) The knowledge gained from the research, the FANG Model, integrating Buddhist aesthetics, comprises four components: F (Forms of Buddhist Art) – the artistic dimension reflecting beauty and Lanna artistic and cultural identity; A (Aesthetic Ritual Practice) – the ritual dimension; N (Network of Community Life) – the community and social relationships dimension; and G (Generative Cultural Sustainability) the outcome dimension leading to cultural sustainability, continuously shaping the lifestyle, values, and identity of the Fang City community.

Keywords : Buddhist aesthetics, Muang Fang art, Fang city community, Contemporary Lanna society

บทนำ

พระพุทธศาสนายังเป็นรากฐานสำคัญในการหล่อหลอมวิถีชีวิต จิตสำนึก และวัฒนธรรมของสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในดินแดนล้านนา ซึ่งพระพุทธศาสนาไม่ได้ทำหน้าที่เพียงเป็นหลักคำสอนทางจิตใจเท่านั้น หากยังแฝงอยู่ในรูปแบบของศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และสุนทรียภาพที่สะท้อนโลกทัศน์ ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชุมชน พุทธสุนทรียศาสตร์จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เชื่อมโยงศิลปะ ศาสนา และวิถีชีวิตประเพณีของผู้คนเข้าด้วยกันอย่างอย่างลงตัว (กรมศิลปากร, 2542: 20) เป็นวิถีการดำเนินชีวิตที่อาศัยความเมตตา ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความรักใคร่สามัคคีในชุมชน และยังก่อให้เกิดการสร้างงานสถาปัตยกรรม และงานประติมากรรมจำนวนมากในเวลาต่อมา

“เมืองฝาง” เป็นอีกเมืองหนึ่งที่มีการสร้างเมือง และมีความเป็นมาอย่างช้านาน อีกทั้งยังมีการสร้างงานพุทธศิลป์ที่ล้ำค่า คือการสร้างพระพุทธรูป ซึ่งนับเป็นสัญลักษณ์สำคัญอันเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ในเวลา

ต่อมาเมื่อคนในแต่ละท้องถิ่นยอมรับนับถือพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้น จึงเกิดคิดการสร้างศาสนสถาน การสร้างพระพุทธรูปเพิ่มมากขึ้น การสร้างพระพุทธรูปที่มีศิลปะเฉพาะข้างเรียกว่า “พระพุทธรูปสกุลช่างฝาง” ที่แฝงไปด้วยพุทธสุนทรียศาสตร์ (พัชรารวรรณ บัวอ่วม, 2559: 39) ความงดงามเฉพาะท้องถิ่น และมีความโดดเด่นด้านพุทธศิลป์ สะท้อนเอกลักษณ์ทางศิลปะและจิตวิญญาณ อีกทั้งยังเป็นศูนย์รวมศรัทธาและเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อเป็นตัวแทนขององค์สัมมาสัมพุทธเจ้าการสร้างศาสนสถาน แสดงให้เห็นถึงอุดมคติอันดีงามเพื่อถ่ายทอดความลึกซึ้งถึงแก่นสารแห่งพุทธธรรมได้ ด้วยพระธรรมของพระพุทธองค์ที่เป็นแรงบันดาลใจให้ช่างได้คิดสร้างพระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝาง อย่างไรก็ตาม กระแสโลกาภิวัตน์และบริโภคนิยมได้ส่งผลให้คุณค่าดั้งเดิมเปลี่ยนแปลง

แม้จะมีงานศึกษาอยู่จำนวนหนึ่ง ที่เกี่ยวกับศิลปกรรมล้านนา ประวัติศาสตร์เมืองฝาง และแนวคิดสุนทรียศาสตร์ในพระพุทธศาสนา แต่การศึกษาส่วนใหญ่มักมุ่งเน้นการวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ โบราณคดี หรือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็นสำคัญ โดยยังขาดการเชื่อมโยงกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ขณะที่งานศึกษาด้านพุทธสุนทรียศาสตร์มุ่งศึกษาแนวคิดทางปรัชญาหรือวิเคราะห์บริบทของพุทธศิลป์ทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เมืองฝาง จังหวัดเชียงใหม่(คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2539: 127) เป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ทางศิลปกรรมล้านนาเฉพาะถิ่น เช่น พระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝาง รวมทั้งมีประเพณี พิธีกรรม และวิถีชีวิตของชุมชนที่มีรากฐานจากพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ศึกษา “พุทธสุนทรียศาสตร์” ในฐานะพลังทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทหล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม และอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมล้านนายังมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น จึงปรากฏช่องว่างทางวิชาการอยู่ การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาการบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในศิลปกรรมเมืองฝาง และวิเคราะห์อิทธิพลของพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีต่อวิถีชีวิตของชุมชนในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้และเสนอรูปแบบการบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่สามารถอธิบายบทบาทของพุทธศิลป์ในฐานะพลังทางวัฒนธรรมที่ช่วยธำรงอัตลักษณ์ของชุมชน เมืองฝางได้อย่างมีความหมายในสังคมปัจจุบัน

วัตถุประสงค์งานวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาพุทธสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในศิลปกรรมเมืองฝาง
- 2) เพื่อศึกษาวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย
- 3) เพื่อบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย
- 4) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “บูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย”

1) **รูปแบบการวิจัย** เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) แบบผสมผสานโดยใช้ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) เป็นหลัก เพื่อศึกษาถึงบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง ผู้วิจัยจึงลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากบุคคลที่สามารถให้ข้อมูล

เกี่ยวกับการ บูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองแฝง ทำการจดบันทึกและนำข้อมูลมาวิเคราะห์

2) การสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำมากขึ้น ผู้วิจัยจึงสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้างกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 16 รูป/คน แล้วจึงบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบการวิจัย โดยประชากรที่ศึกษา แบ่งเป็น 4 กลุ่ม คือ

2.1) ช่างฝีมือท้องถิ่น จำนวน 4 คน เป็นผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญ และประสบการณ์ตรงในการสร้างหรือบูรณะศิลปกรรมล้านนา เป็นช่างไม้ ช่างแกะสลัก ช่างปูนปั้น ซึ่งสามารถอธิบายถึงเทคนิค รูปแบบ ความหมาย

2.2) พระสงฆ์ จำนวน 4 รูป เป็นพระที่จำพรรษาอยู่ในวัดสำคัญของเมืองแฝง หรือมีบทบาทด้านการศึกษา พระพุทธศาสนาและศิลปะ ได้แก่ เจ้าอาวาส พระนักปราชญ์ สามารถอธิบายคติความเชื่อ ค่านิยมทางศาสนา

2.3) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปะและพุทธศาสนา จำนวน 4 คน นักวิชาการ ศิลปิน ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะล้านนา และผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น ซึ่งมีองค์ความรู้ลึกซึ้งทั้งในมิติประวัติศาสตร์ ความงามเชิงศิลป์ บทบาททางวัฒนธรรม

2.4) ชาวบ้านผู้มีบทบาทในชุมชน จำนวน 4 คน ผู้นำชุมชน มัคทายก ผู้ดูแลโบราณสถาน และผู้เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม

ในการสัมภาษณ์เริ่มขึ้นจาก ผู้วิจัยนำหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์จากทางบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย เพื่อติดต่อขออนุญาตสัมภาษณ์และไปสัมภาษณ์ตามวันเวลาที่ผู้ให้ข้อมูลสะดวกให้สัมภาษณ์ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลเชิงลึก แบบไม่มีโครงสร้าง พร้อมทั้งบันทึกเทปการให้สัมภาษณ์ หลังจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะนำบทสัมภาษณ์มาถอดเทป เพื่อเตรียมวิเคราะห์ข้อมูลโดยภาพรวมในประเด็นที่ต้องการต่อไป

3) ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาเอกสาร ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี ผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย นำสาระไปใช้ในวิถีชีวิตชุมชนในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย ซึ่งการดำเนินการในขั้นตอนนี้มีดังนี้

3.1) สืบค้นข้อมูลจากเอกสารปฐมภูมิ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎก พร้อมทั้งข้อมูลจากเอกสารทุติยภูมิ คือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เอกสารงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำรา หนังสือ วารสาร บทความ งานเขียน ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัยจากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย หอสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.2) นำข้อมูลมาจัดประเภท วิเคราะห์ อธิบาย ตีความ แล้วนำมาสังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย

3.3) ขอคำแนะนำ ปรัชญา และความเห็นจากคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ และจากท่านผู้รู้ที่มีความชำนาญการและแตกฉานเกี่ยวกับหัวข้อเรื่องที่ทำการวิจัย

4) การวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากการเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้อ่าน คั่นคว้าจากเอกสารและการสัมภาษณ์ มาตรวจสอบความถูกต้อง ความเพียงพอ และความน่าเชื่อถือของข้อมูล นำข้อมูลมาจัดระเบียบโดยแบ่งออกเป็น ส่วน ๆ หรือเป็นประเภทให้อยู่ในหมวดเดียวกัน ซึ่งจำแนกเป็นข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยและตามลักษณะของข้อมูล หลังจากนั้นก็นำข้อมูลมาวิเคราะห์และแปลความหมาย ผู้วิจัยได้สังเคราะห์จากการสำรวจเอกสารและดำเนินการวิเคราะห์ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ และนำสาระสำคัญมาวิเคราะห์การบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย

5) การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วจัดบันทึกไว้ในลักษณะของการบรรยาย (Descriptive) เพื่อที่จะได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ให้เห็นภาพเกี่ยวกับบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชนในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย ในการวิเคราะห์ผลการศึกษา นี้ จะใช้รูปแบบการวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎีการวิจัยเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์ และการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลภาคสนามด้วยการพรรณนาและวิเคราะห์ตามประเด็นต่าง ๆ

6) การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยมีการตรวจสอบความแม่นยำ (Validity) และความน่าเชื่อถือของข้อคำถามภาคสนามทุกครั้งที่ได้ข้อมูล ด้วยการดูว่าข้อคำถามได้สื่อความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่ ทดสอบกับสภาพแวดล้อมและข้อมูลอื่นที่มีอยู่เดิมจากแหล่งอื่นๆ ในลักษณะทดสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความแม่นยำและมีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น จากการสังเกตพฤติกรรม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักและผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ด้วยการตรวจสอบข้อมูลสามเส้าในด้านต่าง ๆ ดังนี้

6.1) ตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Member Checks) โดยให้บุคคลที่เกี่ยวข้องหรือสมาชิกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหรือหลักฐานต่าง ๆ จากภาคสนามที่วิจัย ตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐานทางข้อมูลและผลงานวิจัยที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นอย่างต่อเนื่อง และการแสวงหาความรู้ ความจริงที่ปฏิบัติกรอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ

6.2) ตรวจสอบด้วยกลุ่มเพื่อนนักวิจัย (Peer Examination) โดยการขอรับรองให้บุคคลหรือเพื่อนนักวิจัยให้ข้อมูลและรายละเอียด แสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ ตลอดจนการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐานและข้อมูล แบบแผนที่เป็นแก่นสารทำการวิเคราะห์จากข้อมูลหลักฐานที่เก็บรวบรวมได้จากสนามการวิจัย

6.3) การเชื่อมโยงข้อมูลการวิจัยแบบสามเส้า (Triangulation) เพื่อสะท้อนให้เห็นข้อมูลหลักฐานและผลงานวิจัย โดยอาศัยการตีความหมายของข้อมูลหลักฐานที่เก็บรวบรวมได้ มีความไว้วางใจได้ว่ามีความถูกต้อง ตรงตามความเป็นจริงที่ได้นำเสนอไป ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นจะกระทำโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง หลากหลายวิธี และโดยนักวิจัยหลายคน เพื่อที่จะตรวจสอบความไว้วางใจ ตลอดจนการเข้าถึงข้อเท็จจริง หรือปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และสรุปผลการศึกษา

ผลการวิจัย

1. พุทธสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏในศิลปกรรมเมืองฝาง

พุทธสุนทรียศาสตร์ เป็นแนวคิดเชิงปรัชญาที่อธิบายความงามตามทัศนะของพระพุทธศาสนา ซึ่งมีได้มุ่งเน้นเพียงรูปลักษณ์ภายนอก หากแต่เป็นความงามที่มีสัจยะแห่งธรรมเป็นแก่นสำคัญ ความสงบ ความว่าง ความสมณะ พุทธศิลป์สะท้อนคุณค่าดังกล่าวผ่านลักษณะเชิงสัญลักษณ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 564) ลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปสกุลช่างฝาง มีลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นและสะท้อนอัตลักษณ์ของพื้นที่อย่างชัดเจน การศึกษารูปแบบของพระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝาง สามารถแยกได้ เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกพระพุทธรูปได้รับอิทธิพลจากสกุลช่างหลวง กลุ่มที่สองพระพุทธรูปมีรูปแบบเป็นท้องถิ่น พระพุทธรูปสกุลช่างฝางมีรูปแบบการสร้างที่สอดคล้องกับศิลปะล้านนาโดยทั่วไป ได้แก่ พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ขัดสมาธิราบ และพระพุทธรูปยืน โดยนิยมมากที่สุดคือพระพุทธรูปขัดสมาธิราบปางมารวิชัย ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะสกุลช่างสุโขทัย (พัชรวรรณ บัวอ่วม, 2559: ง, 36) ด้านการสีบทอดคติ ความเชื่อ ความศรัทธา และมรดกทางวัฒนธรรมจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างยั่งยืนและประเพณีวัฒนธรรมเมืองฝาง เช่น พิธีกรรมอบรมสมโภช พระพุทธรูป ประเพณีปอยหลวง ประเพณีสืบทอดตา ประเพณีตานข้าวสาก ประเพณีปีใหม่เมือง ประเพณีตานหัวหิงไฟ

พระเจ้า ประเพณีเป็ง เป็นต้น (กรมศิลปากร, 2542: 20) พระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝางยังสะท้อนคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นล้านนา โดยมีรากฐานจากความศรัทธาในพระรัตนตรัย สร้างสัญลักษณ์แทนองค์พระพุทธรูปภายหลังการปรินิพพาน ซึ่งนำไปสู่การเกิดเจดีย์ 4 ประเภท ได้แก่ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกเจดีย์

2. วิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย

วิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย ตั้งอยู่บนการมองชุมชนในฐานะพื้นที่ที่ศาสนา วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ทางสังคมหลอมรวมกันเป็นองค์รวม ทั้งนี้ วิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางมิได้หมายถึงเพียงแบบแผนการดำเนินชีวิตประจำวัน แต่รวมถึงความเชื่อ ค่านิยม การปฏิบัติศาสนกิจ ประเพณีท้องถิ่น และการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่ชุมชนร่วมกันยอมรับและปฏิบัติสืบทอดกันมา การสร้างพระพุทธรูปของชาวฝางในอดีตนั้น จึงเป็นการแสดงออกถึงความอ่อนน้อม ทนุถนอม ความเป็นสิริมงคลแห่งศรัทธา อันทรงคุณค่าเป็นความงดงามทางด้านจิตใจตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมุ่งเน้นความสงบ ความเรียบง่าย และการหล่อเลี้ยงจิตวิญญาณ พระพุทธรูปเป็นศูนย์รวมศรัทธาและเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนมาอย่างยาวนาน มิได้เป็นเพียงวัตถุทางศาสนา สะท้อนความเชื่อ อัตลักษณ์ทางจิตวิญญาณของท้องถิ่น ปัญหาการโจรกรรมและการลักลอบค้าพระพุทธรูปในปัจจุบันสะท้อนถึงความเปราะบางของมรดกศิลปวัฒนธรรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณค่าทางประวัติศาสตร์และจิตใจของชุมชนโดยตรง การเปลี่ยนแปลงทางวิถีชีวิตเมืองฝางเกิดจากปัจจัยเชิงโครงสร้างและปัจเจกชนร่วมกัน โดยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ การย้ายถิ่นฐาน และอิทธิพลจากโลกาภิวัตน์ ทำให้วิถีชีวิตดั้งเดิมปรับตัวไปสู่ความหลากหลายทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ เทคโนโลยีและสื่อสมัยใหม่มีบทบาทสำคัญในการสร้างวิถีชีวิตใหม่ ขณะเดียวกัน ชุมชนยังคงรักษาประเพณีพื้นเมืองบางมิติ การพัฒนาเมืองกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต (วิรุณ ตั้งเจริญ, 2546: 1) ปัจจุบันเมืองฝางเป็นตัวอย่างของความสัมพันธ์เชิงพลวัตระหว่างสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงในด้านใดด้านหนึ่งมักส่งผลต่ออีกด้านอย่างรวดเร็ว การเปิดกว้างทางเศรษฐกิจและการคมนาคมช่วยส่งเสริมการพัฒนาและความเจริญทางเศรษฐกิจของเมือง แต่ในขณะเดียวกันก็สร้างความท้าทายต่อการอนุรักษ์วัฒนธรรม พระพุทธรูปสำริดที่พบตามวัดต่าง ๆ ในเขตอำเภอฝางและอำเภอแม่สาย มีจารึกระบุศักราชการสร้างอย่างชัดเจน ซึ่งสะท้อนความเจริญทางศาสนา ศิลปกรรม การศึกษาเมืองฝางจึงมีความสำคัญทั้งในมิติสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ การฟื้นฟูดินแดนเมืองฝางในปัจจุบัน

3. บูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย

พุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย โดยเฉพาะพระพุทธรูป สกุลช่างฝาง สถาปัตยกรรม และโบราณสถานทั่วเมืองฝาง ได้ทำหน้าที่เป็นสัญลักษณ์ทางจิตวิญญาณที่สะท้อนอุดมคติและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน พุทธศาสนาในบริบทเมืองฝางได้ปรับตัวตามบริบทของแต่ละยุคสมัย จากความรุ่งเรืองในอดีตที่สะท้อนผ่านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมโบราณ สู่การสร้างสรรคในรูปแบบร่วมสมัยในปัจจุบัน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2554: 101) อิทธิพลของพุทธศิลป์มีผลต่อศรัทธา ค่านิยม การรับรู้ของชุมชนเมืองฝางเป็นอย่างมาก รูปลักษณะของพระพุทธรูปในแต่ละยุคยังสะท้อนค่านิยมของสังคมล้านนา อิทธิพลต่อพิธีกรรม พิธีกรรมและการปฏิบัติทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปดังกล่าว อิทธิพลต่ออัตลักษณ์ชุมชนเมืองฝาง ยังมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจากพระพุทธศาสนา ซึ่งทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของวิถีชีวิต ความเชื่อ ส่งเสริมให้เกิดความเป็นเอกภาพและความเข้มแข็งทางสังคม พุทธสุนทรียศาสตร์มิได้จำกัดอยู่เพียงในพิธีกรรมหรือประเพณี หากแต่แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตประจำวัน สะท้อนความงามเชิงจริยธรรม อิทธิพลต่อการสืบทอดวัฒนธรรม ศิลปกรรมพุทธในเมืองฝางมีคุณค่าเชิงสัญลักษณ์ในฐานะตัวแทน

ของพระรัตนตรัย โดยความงามมิได้เกิดจากความวิจิตรอลังการ หากแต่เกิดจากพลังศรัทธาที่สั่งสมและสืบทอดมาอย่างยาวนาน พระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝาง มีรูปแบบเฉพาะท้องถิ่นอันเป็นส่วนสำคัญในการช่วยกำหนดอายุสมัย ทำให้ทราบข้อมูลประวัติศาสตร์ของเมืองฝางได้ (คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, 2539: 108)

4. องค์ความรู้เกี่ยวกับบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย

การนำพุทธสุนทรียศาสตร์ มาประยุกต์ในงานสร้างสรรค์ร่วมสมัยของชุมชนเมืองฝาง ปรากฏชัดผ่านการกราบไหว้และบูชาพระพุทธรูปสกุลช่างฝาง สืบทอดสู่คนรุ่นหลัง การประยุกต์ดังกล่าวยังขาดการเชื่อมโยงโดยตรงกับ แก่นแท้ของพุทธสุนทรียศาสตร์ ในมิติของการปฏิบัติธรรม ความเชื่อ ความศรัทธา ในพุทธสุนทรียศาสตร์ การนำเสนอ FANG Model เป็นกรอบแนวคิดในบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ F (Form of Buddhist Art) มิติศิลปกรรมที่สะท้อนความงามและอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมล้านนา A (Aesthetic Ritual Practice) มิติพิธีกรรมที่ถ่ายทอดความหมายและคุณค่าทางจิตวิญญาณผ่านประเพณีและกิจกรรมทางศาสนา N (Network of Community Life) มิติชุมชนที่เชื่อมโยงผู้คนผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมและการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรม และ G (Generative Cultural Sustainability) มิติผลลัพธ์ที่นำไปสู่ความยั่งยืนทางวัฒนธรรม โมเดลนี้แสดงให้เห็นว่า พุทธสุนทรียศาสตร์มิใช่เพียงแนวคิดเชิงนามธรรม หากเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม และอัตลักษณ์ของชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย

อภิปรายผล

1. หลักการและกระบวนการบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์กับวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝาง

พุทธสุนทรียศาสตร์ในเมืองฝางเป็นมากกว่าความงามทางศิลปะ เพราะเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ความเชื่อ และพิธีกรรมของชุมชน ทำหน้าที่หล่อหลอมจิตสำนึก สร้างอัตลักษณ์ร่วม และสืบทอดวัฒนธรรมล้านนา โดยพระพุทธรูปสกุลช่างฝางและศิลปกรรมพุทธเป็นสื่อถ่ายทอดคตินิยม คุณค่าทางจิตวิญญาณ และอัตลักษณ์ท้องถิ่น วัดเป็นศูนย์กลางของชีวิตชุมชนในการสืบทอดศาสนา ประเพณี และความสัมพันธ์ทางสังคม ขณะที่พิธีกรรมช่วยเชื่อมโยงศิลปกรรมกับการปฏิบัติจริง ทำให้ผู้คนเกิดศรัทธา ความทรงจำร่วม และการมีส่วนร่วมในการรักษามรดกวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างศิลปกรรม พิธีกรรม ชุมชน และการสืบทอดทางวัฒนธรรมจึงเป็นระบบที่พึ่งพาอาศัยกัน ส่งผลให้อัตลักษณ์ล้านนายังคงดำรงอยู่และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่องในสังคมร่วมสมัย สอดคล้องกับ พระมหาอุดม ปัญญาโก (อรรถศาสตร์ศรี) (2547: 28) ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์ ศึกษากรณีเฉพาะพระพุทธรูปสมัยอยุธยา” สุนทรียศาสตร์ตะวันออก พุทธสุนทรียศาสตร์ เน้นความงามที่ไม่ใช่เพียงรูปลักษณ์ภายนอก แต่แฝงด้วยสาระทางธรรม เช่น ความสงบ ความสมถะ ความงามในพุทธศิลป์จึงมีเป้าหมายเพื่อขัดเกลาจิตใจ นำไปสู่สมาธิ ปัญญา การเข้าถึงธรรม

2. มิติรูปแบบพุทธศิลป์กับการหล่อหลอมวิถีชีวิตชุมชน

มิติรูปแบบพุทธศิลป์กับวิถีชีวิตชุมชนเมืองฝางมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่น โดยพุทธศิลป์ทำหน้าที่ถ่ายทอดธรรมะ ความศรัทธา และอัตลักษณ์ล้านนาผ่านพระพุทธรูป วัด และสถาปัตยกรรม จนหล่อหลอมค่านิยม พฤติกรรม และวิถีชีวิตของผู้คน พระพุทธรูปสกุลช่างฝางซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะ เป็นทั้งศูนย์รวมจิตใจ สื่อทางศาสนา และสัญลักษณ์ของชุมชน ช่วยสืบทอดคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีจากรุ่นสู่รุ่น แม้จะเผชิญกระแสโลกาภิวัตน์และวัตถุนิยม

แต่แก่นแห่งศรัทธาและคุณค่าทางจิตวิญญาณยังคงดำรงอยู่ ทำให้พุทธศิลป์เป็นกลไกสำคัญในการธำรงอัตลักษณ์และความต่อเนื่องของชุมชนเมืองฝาง พระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝางเป็นสัญลักษณ์ของศรัทธา ความร่วมมือ และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนอัตลักษณ์ล้านนา ผ่านรูปแบบศิลปกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ ทำหน้าที่เป็นทั้งสื่อทางศาสนา ศูนย์รวมจิตใจ เป็นกลไกในการสืบทอดคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีของชุมชน สอดคล้องกับ พัทธวรณ บัวอ่วม (2559: ง) ที่ศึกษาเรื่อง “พระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝางในอำเภอฝางและอำเภอแม่อาว จังหวัดเชียงใหม่” ว่าการศึกษา รูปแบบของพระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝาง แยกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรกพระพุทธรูปได้รับอิทธิพลจากสกุลช่างหลวง กลุ่มที่สองพระพุทธรูปมีรูปแบบเป็นท้องถิ่น พุทธศิลป์เหล่านี้มีอิทธิพลต่อศรัทธา ค่านิยม และวิถีชีวิตของเมืองฝาง

3. มิติพิธีกรรมสุนทรียะกับการปฏิบัติทางวัฒนธรรม

มิติพิธีกรรมสุนทรียะกับการปฏิบัติทางวัฒนธรรมเป็นอัตลักษณ์สำคัญของเมืองฝาง โดยผสมผสานความงามทางศิลปะเข้ากับศาสนาและวิถีชีวิตของชุมชน พุทธสุนทรียศาสตร์ทำหน้าที่เป็นภาษาทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดความเชื่อ ค่านิยม และอัตลักษณ์ผ่านพระพุทธรูป วัด พิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ ช่วยสืบทอดคุณค่าทางจิตวิญญาณ เสริมสร้างความสามัคคี และความมั่นคงทางจิตใจของผู้คน พิธีกรรมยังเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมคุณธรรม เช่น ความเมตตา ความอ่อนน้อม และศรัทธาให้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน แม้เผชิญการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ แต่ชุมชนยังสามารถปรับประยุกต์พุทธสุนทรียศาสตร์ให้สอดคล้องกับบริบทร่วมสมัย พร้อมทั้งรักษาอัตลักษณ์ของเมืองฝางอยู่สืบไป สอดคล้องกับกิตติยา อุทวิ (2551: 27) ที่ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและ คุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปสำริดในล้านนา” การสร้างพระพุทธรูปสำริดในล้านนาในเมืองฝางเป็นการพัฒนาผสมผสานตามวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น จนเกิดรูปแบบเฉพาะของตนเอง สะท้อนความศรัทธาและความเชื่อดั้งเดิม ทำให้เกิดพิธีกรรมและงานพุทธศิลป์ อีกทั้งยังมีคุณค่าทั้งต่อจิตใจ ช่วยธำรงศาสนา ถ่ายทอดธรรม และรักษาวัฒนธรรมให้สืบต่อไป

4. มิติชุมชนและเครือข่ายชีวิตทางสังคม

มิติชุมชนและเครือข่ายชีวิตทางสังคมของเมืองฝางเกิดจากความร่วมมือระหว่างวัด บ้าน และชุมชน ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรมเข้าด้วยกัน พระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝาง เป็นศูนย์กลางด้านศาสนาและพิธีกรรม บ้านเป็นแหล่งบ่มเพาะค่านิยมและภูมิปัญญา ส่วนชุมชนเป็นพลังสนับสนุนการสืบทอดประเพณีและกิจกรรมทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ ช่างฝีมือ ผู้นำชุมชน และประชาชน ช่วยสร้างอัตลักษณ์ท้องถิ่นและความเข้มแข็งทางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งด้านแรงงาน ทรัพยากร ศรัทธา และการถ่ายทอดความรู้ ทำให้พุทธสุนทรียศาสตร์ ศิลปกรรม พิธีกรรม และค่านิยมทางวัฒนธรรมฝังรากลึกในวิถีชีวิต และได้รับการสืบทอดอย่างยั่งยืนจากรุ่นสู่รุ่น สอดคล้องกับคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี (2539: 125) ที่ศึกษาเรื่อง “เมืองและแหล่งโบราณในล้านนา” ว่า หลักฐานเมืองโบราณและคูเมือง กำแพงเมืองฝาง รวมไปถึงพระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝาง เป็นตัวอย่างหนึ่งที่มีความน่าสนใจต่อการศึกษา ที่มีรูปแบบเฉพาะตามบริบทท้องถิ่น ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในการกำหนดอายุสมัย วิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางศิลปะระหว่างเมืองและสกุลช่าง ใช้ในการศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของเมืองฝางได้

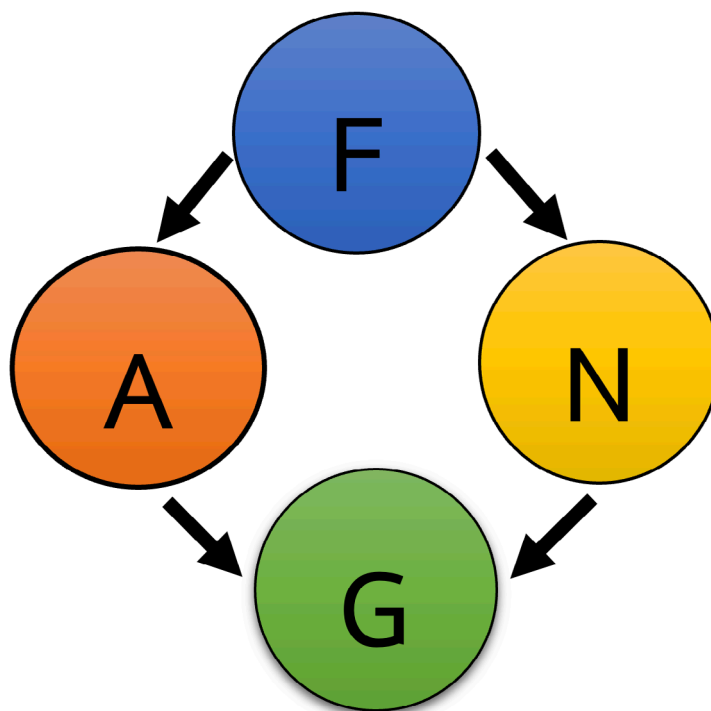
5. มิติความยั่งยืนทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการบูรณาการ

มิติความยั่งยืนทางวัฒนธรรมของเมืองฝางมองว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถเติบโต ปรับตัว และสร้างคุณค่าใหม่ได้ โดยอาศัยการบูรณาการระหว่างวัด บ้าน และชุมชนในการสืบทอดและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านการจัดการองค์ความรู้ การสร้างฐานข้อมูลดิจิทัล การประยุกต์ศิลปกรรมล้านนาให้เข้ากับงานสร้างสรรค์ร่วมสมัย พุทธ

สุนทรียศาสตร์ถูกนำมาเชื่อมโยงกับวิถีชีวิต เศรษฐกิจสร้างสรรค์ การท่องเที่ยวเชิงคุณค่า และการพัฒนาชุมชน โดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เครือข่ายช่างและปราชญ์ท้องถิ่น รวมถึงการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและ AI เพื่อเผยแพร่มรดกวัฒนธรรมสู่คนรุ่นใหม่และสังคมโลก ควบคู่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการธำรงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ทำให้วัฒนธรรมล้านนาในเมืองฝางสามารถสืบทอดและพัฒนาได้อย่างยั่งยืน เมืองฝางใช้แนวทาง “บวร” (บ้าน-วัด-โรงเรียน-ราชการ) เป็นกลไกเชื่อมโยงคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ เพื่อสืบทอดมรดกวัฒนธรรมและส่งเสริมเศรษฐกิจ เช่น สถาปัตยกรรมแพชั่น กราฟิก ควบคู่กับการใช้เทคโนโลยี ความยั่งยืนทางวัฒนธรรมเกิดจากการมีทุนวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมของชุมชน การสนับสนุนด้านการศึกษา นโยบาย และโครงสร้างดิจิทัล โดยมียุทธศาสตร์สำคัญ 3 ด้าน คือ 1) สืบสาน องค์ความรู้ผ่านคลังข้อมูลดิจิทัล 2) รักษา เมืองเก่าและโบราณสถาน และ 3) ต่อยอด พุทธศิลป์สู่สินค้าและบริการร่วมสมัย เพื่อสร้างคุณค่าและพัฒนาเศรษฐกิจของเมืองฝางอย่างยั่งยืน สอดคล้องกับ วิรุณ ตั้งเจริญ (2546: 39) ที่ศึกษาเรื่อง “สุนทรียศาสตร์เพื่อชีวิต” ว่าชีวิตที่ดำเนินอย่างมีคุณธรรมและความประณีตงดงามเป็นชีวิตที่มีสุนทรียะ ความงามนั้นจะกระตุ้นแรงบันดาลใจ ก่อให้เกิดการรับรู้ ความคิด และนำไปสู่การสร้างสรรค์ในทุกมิติของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี หรือสังคม โดยมีพลังของสุนทรียภาพเป็นแรงผลักดันสำคัญในการพัฒนาชีวิตและสังคมอย่างสร้างสรรค์

องค์ความรู้จากการวิจัย

แบบจำลอง FANG Model

ภาพที่ 1 แผนภูมิองค์ความรู้จากการวิจัย แบบจำลอง FANG Model

ที่มา: ผู้วิจัย

1) F – Forms of Buddhist Art (มิติศิลปกรรม)

หมายถึง การแสดงออกของพุทธสุนทรียศาสตร์ผ่านรูปแบบศิลปกรรมและพุทธศิลป์ล้านนา โดยเฉพาะพระพุทธรูปสกุลช่างฝาง ซึ่งสะท้อนอุดมคติทางพระพุทธศาสนา เช่น ความสงบ ความเรียบง่าย และความละมุนละไมทางสุนทรียภาพ ศิลปกรรมเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นสื่อเชิงสัญลักษณ์ที่ถ่ายทอดหลักธรรมและคุณค่าทางจิตวิญญาณของพระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน และเป็นรากฐานสำคัญของอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของเมืองฝาง

2) A – Aesthetic Ritual Practice (มิติพิธีกรรม)

หมายถึง การถ่ายทอดพุทธสุนทรียศาสตร์ผ่านพิธีกรรมทางศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมล้านนา เช่น วันพระ งานปอยหลวง ประเพณีปีใหม่เมือง และการสักการะพระพุทธรูปในพิธีต่าง ๆ พิธีกรรมเหล่านี้เป็นกระบวนการหล่อหลอมจิตใจ สร้างความหมายร่วม และเสริมสร้างศรัทธาในชุมชน ทำให้พุทธสุนทรียศาสตร์ปรากฏในมิติของพฤติกรรม ความรู้สึก และจิตสำนึกทางศาสนา

3) N – Network of Community Life (มิติชุมชน)

หมายถึง บทบาทของพุทธสุนทรียศาสตร์ในฐานะพลังทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงผู้คนในชุมชนเมืองฝาง ผ่านวิถีชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ทางสังคม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของการสื่อสารคุณค่าทางสังคม เช่น ความเมตตา ความเอื้อเฟื้อ และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล มิติดังนี้สะท้อนการหล่อหลอม อัตลักษณ์และความเข้มแข็งของชุมชน

4) G – Generative Cultural Sustainability (ผลลัพธ์ของโมเดล)

เมื่อทั้งสามมิติทำงานร่วมกัน จะก่อให้เกิดกระบวนการสร้างและสืบทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้พุทธสุนทรียศาสตร์กลายเป็นพลังทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมวิถีชีวิต ค่านิยม และอัตลักษณ์ของชุมชนเมืองฝาง พร้อมทั้งสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนามรดกวัฒนธรรมล้านนาให้สามารถดำรงอยู่ในบริบทสังคมร่วมสมัยได้อย่างยั่งยืน

FANG Model (Forms of Art – Aesthetic Ritual – Network of Community – Generative Cultural Sustainability) เป็นกรอบแนวคิดในการบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์กับวิถีชีวิตของชุมชนเมืองฝางในบริบทสังคมล้านนาร่วมสมัย ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน วัฒนธรรม และการเรียนรู้ทางสังคมได้ในหลายระดับ ดังนี้

1) แนวทางการประยุกต์ใช้ FANG Model ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

โมเดล FANG สามารถใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของเมืองฝาง โดยเฉพาะพระพุทธรูปสกุลช่างฝาง ซึ่งถือเป็นอัตลักษณ์สำคัญของพื้นที่แนวทางการดำเนินการ การศึกษาวิจัยรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับพุทธศิลป์ล้านนา การพัฒนาศูนย์เรียนรู้พุทธศิลป์เมืองฝาง การฟื้นฟูงานหัตถกรรม ภูมิปัญญาช่างพื้นบ้าน

2) แนวทางการประยุกต์ใช้ FANG Model ด้านการพัฒนาชุมชนอัตลักษณ์ท้องถิ่น

FANG Model สามารถใช้เป็นกรอบในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนผ่านกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยให้วัดและชุมชนทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการถ่ายทอดคุณค่าทางวัฒนธรรมแนวทางสำคัญ ได้แก่ การจัดกิจกรรมวัฒนธรรมและประเพณีล้านนา การพัฒนา “ถนนวัฒนธรรมเมืองฝาง”

3) แนวทางการประยุกต์ใช้ FANG Model ด้านการศึกษาและการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

โมเดล FANG สามารถนำไปใช้เป็นกรอบในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและพุทธศาสนาในระดับท้องถิ่น โดยเน้นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน แนวทางการดำเนินงาน

4) แนวทางการประยุกต์ใช้ FANG Model ด้านเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยววัฒนธรรม

FANG Model สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของชุมชน โดยเชื่อมโยงพุทธศิลป์ล้านนา วัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนวทางการดำเนินการ การพัฒนาผลิตภัณฑ์วัฒนธรรมจากอัตลักษณ์ล้านนา การจัดเส้นทางท่องเที่ยววัฒนธรรมเมืองฝาง

5) แนวทางการประยุกต์ใช้ FANG Model ด้านนโยบายและการพัฒนาสังคม

ในระดับนโยบาย โมเดล FANG สามารถใช้เป็นกรอบในการกำหนดแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรมและชุมชนในพื้นที่ล้านนา โดยเน้นการบูรณาการศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนแนวทางสำคัญ

สรุป การประยุกต์ใช้ FANG Model สามารถดำเนินการได้ในหลายมิติ ทั้งด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม การพัฒนาชุมชน การศึกษา เศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการกำหนดนโยบายทางวัฒนธรรม โดยมีเป้าหมายสำคัญในการบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์กับวิถีชีวิตของชุมชนเมืองฝาง เพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์ ความเข้มแข็งของชุมชน และความยั่งยืนของมรดกวัฒนธรรมล้านนาในบริบทสังคมร่วมสมัย

ข้อเสนอแนะ

1) ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1 ส่งเสริมและบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์เข้ากับแผนพัฒนาท้องถิ่น เช่น แผนวัฒนธรรม แผนท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และแผนการศึกษา เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาที่ยั่งยืนของเมืองฝางและพื้นที่ใกล้เคียง

1.2 จัดตั้งศูนย์เรียนรู้พุทธสุนทรียศาสตร์ล้านนาในอำเภอฝาง แม่อาฮาย และไชยปราการ เพื่อรวบรวมและถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมส่งเสริมกิจกรรมสร้างสรรค์ เช่น เวิร์กช็อป นิทรรศการ และการแสดงศิลปวัฒนธรรม

1.3 สนับสนุนการบูรณาการพุทธสุนทรียศาสตร์ในระบบการศึกษาและกิจกรรมเยาวชน เช่น เพิ่มเนื้อหาในหลักสูตรท้องถิ่น จัดค่ายพุทธศิลป์ และกิจกรรมผ่านวัด เพื่อสร้างความเข้าใจและความผูกพันต่อศิลปวัฒนธรรมและวิถีพุทธในมิติความงามอย่างรอบด้าน

2) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1.1 ควรมีการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับ “การถ่ายทอดพุทธสุนทรียศาสตร์จากฐานสู่ฐานในชุมชนเมืองฝาง” สார்วจองค์ความรู้ทางสุนทรียศาสตร์ เช่น ศิลปกรรมล้านนา พิธีกรรม ความงดงามในจิตวิญญาณของพุทธศาสนา

1.2 ควรมีการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับ “การสร้างนวัตกรรมทางวัฒนธรรมโดยใช้พุทธสุนทรียศาสตร์เป็นฐานในการพัฒนาชุมชนเมือง” วิเคราะห์รูปแบบความร่วมมือระหว่างวัด หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม ผ่านกระบวนการศึกษาทางพุทธสุนทรียศาสตร์

1.3 ควรมีการทำวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวกับ “การรับรู้และทัศนคติของประชาชนต่อพุทธสุนทรียศาสตร์ในชีวิตประจำวัน” เน้นความหลากหลายของทัศนคติในกลุ่มประชากรที่แตกต่างกัน และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและค่านิยมในชุมชนเมืองฝางภายใต้สภาวะสังคมร่วมสมัย เพื่อออกแบบกิจกรรมการส่งเสริมพุทธสุนทรียศาสตร์ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2542). **วัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- กิตติยา อุทวิ. (2551). **ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. (2539). **เมืองและแหล่ง โบราณในล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสแควร์.
- พระมหาอุดม ปญญาโก. (2547). **การศึกษาวิเคราะห์พุทธศิลป์เชิงสุนทรียศาสตร์กรณีเฉพาะพระพุทธรูป สมัยอยุธยา**. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พัชรารวรรณ บัวอ่วม. (2559). **พระพุทธรูปสำริดสกุลช่างฝางในอำเภอฝางและอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2550). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2550**. กรุงเทพมหานคร: แม็ค.
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2546). **สุนทรียศาสตร์ เพื่อชีวิต (พิมพ์ครั้งที่2)**. กรุงเทพมหานคร: สันติศิริการพิมพ์.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2554). **พระพุทธรูปสำคัญและพุทธศิลป์ในดินแดนไทย**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐานเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา
และทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

A Study of Board Game-Based Learning Activities to Enhance Buddhist Learning and
Computational Skills of Grade 5 Students

จักรกริช ถ้ำแก้ว¹, ปวีณา ถ้ำแก้ว¹, ชยานนท์ มะทะ²

Jakkrit Thamkaew¹, Paweena Thamkaew¹, Chayanon Mata²

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, โรงเรียนบ้านแม่ย้อย (เจียร-สมศรี วังทองคำ)

Faculty of Science and Technology, Chiang Mai Rajabhat University¹

Banmaeyoi (Jian-Somsri Wangtongkam) School²

Corresponding Author, Email: paweena_tha@g.cmru.ac.th

Article Info

Research Article

Received: 17/03/2026

Revised: 09/06/2026

Accepted: 16/06/2025

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อพัฒนาและหาคุณภาพของบอร์ดเกมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณ (2) เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน และ (3) เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา ร่วมกับการวิจัยกึ่งทดลอง แบบกลุ่มเดียววัดผลก่อนและหลังการทดลอง กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2568 โรงเรียนบ้านแม่ย้อย (เจียร-สมศรี วังทองคำ) จำนวน 24 คน โดยการเลือกแบบเจาะจง

ผลการวิจัยพบว่า (1) คุณภาพของบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญาโดยรวมอยู่ในระดับดีมากที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.72 (2) ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน พบว่า คะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (3) ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจเท่ากับ 4.57 ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาและคณิตศาสตร์ถึงแม้จะเป็นศาสตร์ที่มีลักษณะแตกต่างกัน แต่ต่างก็มีพื้นฐานร่วมกันคือการใช้เหตุผล การคิดอย่าง

คำสำคัญ: บอร์ดเกมเป็นฐาน,
พระพุทธศาสนา, ทักษะการคำนวณ,
การจัดกิจกรรมการเรียนรู้

เป็นระบบ และผลการวิจัยการบูรณาการวิชาพุทธศาสตร์เข้ากับทักษะการคำนวณผ่านบอร์ดเกมช่วยลดความตึงเครียด และเพิ่มประสิทธิภาพการเรียนรู้ข้ามกลุ่มสาระได้จริง

Abstract

This study aimed to: (1) develop and evaluate the quality of a board game designed to promote Buddhist learning and mathematical calculation skills; (2) compare the learning achievement in Buddhism and mathematical calculation skills of Grade 5 students before and after participating in board game-based learning activities; and (3) investigate students' satisfaction with the board game-based learning activities.

The study employed a Research and Development (R&D) approach in conjunction with a quasi-experimental research design using a One-Group Pretest–Posttest Design. The sample consisted of 24 Grade 5 students enrolled in the first semester of the 2025 academic year at Ban Mae Yoi School (Jian–Somsri Wangthongkam School). The participants were selected through purposive sampling.

The findings revealed that: (1) the overall quality of the “Path of Wisdom” board game was rated at the highest level, with a mean score of 4.72; (2) the students' posttest scores in Buddhist learning and mathematical calculation skills were significantly higher than their pretest scores at the .05 level of statistical significance; and (3) students' overall satisfaction with the board game-based learning activities was at the highest level, with a mean score of 4.57.

The results indicate that although Buddhism and mathematics are distinct disciplines, both share common foundations in logical reasoning and systematic thinking. Furthermore, the integration of Buddhist studies and mathematical calculation skills through board game-based learning effectively reduced learning anxiety, enhanced student engagement, and improved learning outcomes across interdisciplinary subject areas.

Keywords: Board Game-Based Learning, Buddhist Studies, Computational Skills, Learning Activity Management

บทนำ

การจัดการศึกษาตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานมุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีทั้งความรู้ คุณธรรม จริยธรรม และทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะทักษะการคิดวิเคราะห์ การแก้ปัญหา และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ในขณะเดียวกัน ทักษะการคำนวณทางคณิตศาสตร์ ถือเป็นทักษะพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการคิดเชิงตรรกะ การคิดอย่างเป็นระบบ และการแก้ปัญหา ซึ่งส่งผลต่อการเรียนรู้ในรายวิชาอื่นและการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2560)

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ในระดับประถมศึกษา ยังคงพบปัญหาด้านทักษะการคำนวณของผู้เรียน โดยเฉพาะเรื่องการคูณและการหารที่ผู้เรียนบางส่วนยังขาดความคล่องแคล่วและความเข้าใจในหลักการ ส่งผลให้ไม่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกัน การเรียนรู้พระพุทธศาสนาในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม แม้จะมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตอย่างมีสติ แต่การจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันยังคงเน้นการบรรยายและการท่องจำ ส่งผลให้ผู้เรียนขาดความสนใจและไม่สามารถเชื่อมโยงหลักธรรมกับสถานการณ์จริงได้

จากสภาพปัญหาดังกล่าว การจัดการเรียนรู้ควรมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ และการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองซึ่งช่วยส่งเสริมความเข้าใจเชิงลึกและพัฒนากระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ (สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, 2560) โดยการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐาน (Game-Based Learning) เป็นแนวทางหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจ เนื่องจากสามารถส่งเสริมแรงจูงใจในการเรียนรู้ การมีส่วนร่วม การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหา ตลอดจนช่วยสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่สนุกและเหมาะสมกับผู้เรียนระดับประถมศึกษา (ทิตินา แคมมณี, 2560)

ถึงจะพบงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานและบอร์ดเกมทางการศึกษาในรายวิชาคณิตศาสตร์ หรือการพัฒนากิจกรรมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา แต่จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า งานวิจัยส่วนใหญ่มีมุ่งพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหรือทักษะเฉพาะด้านเพียงด้านใดด้านหนึ่ง กล่าวคือ เน้นการพัฒนาทักษะทางคณิตศาสตร์ หรือเน้นการส่งเสริมความรู้และคุณธรรมทางพระพุทธศาสนาแยกจากกัน ขณะที่การศึกษาที่บูรณาการการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเข้ากับการพัฒนาทักษะการคำนวณผ่านบอร์ดเกมยังมีอยู่อย่างจำกัด และแม้ว่าพระพุทธศาสนาและคณิตศาสตร์จะเป็นศาสตร์ที่มีลักษณะแตกต่างกัน แต่ต่างก็มีพื้นฐานร่วมกัน คือการใช้เหตุผล การคิดอย่างเป็นระบบ และการพิจารณาความสัมพันธ์ของข้อมูล การบูรณาการทั้งสองศาสตร์ผ่านบอร์ดเกมจึงเป็นแนวทางที่น่าสนใจ เนื่องจากบอร์ดเกมสามารถออกแบบให้ผู้เรียนต้องใช้ทักษะการคำนวณ การวางแผน การตัดสินใจ และการแก้ปัญหาควบคู่ไปกับการเรียนรู้และประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ในเวลาเดียวกัน อันเป็นการเชื่อมโยงการพัฒนาด้านสติปัญญาและคุณธรรมเข้าด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรม และแนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งมุ่งพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และสติปัญญาอย่างเป็นระบบ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2559) อันนำไปสู่การส่งเสริมให้ผู้เรียนมีวินัยในการเรียนรู้ มีสมาธิในการคิดวิเคราะห์ และสามารถใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม

ดังนั้น การพัฒนาบอร์ดเกม “เส้นทางแห่งปัญญา” จึงมิได้มุ่งเพียงการสร้างสื่อการเรียนรู้ที่สนุกสนานเท่านั้น แต่ยังเป็นการนำเสนอแนวทางใหม่ของการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ต่างสาขาเข้าด้วยกัน โดยส่งเสริมทั้งการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ทักษะการคำนวณ และกระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ผ่านมา ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา เพื่อส่งเสริมความเข้าใจในเนื้อหาพระพุทธศาสนาและพัฒนาทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยบูรณาการเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาเข้ากับกิจกรรมการคำนวณผ่านรูปแบบเกม ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ทักษะการคิด และคุณธรรมจริยธรรมไปพร้อมกัน ทั้งนี้ผลการศึกษานำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการในระดับประถมศึกษา รวมทั้งส่งเสริมการใช้บอร์ดเกมเป็นสื่อการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในสถานศึกษา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อพัฒนาและหาคุณภาพของบอร์ดเกมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5
2. เพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน
3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐานเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) ร่วมกับการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-Experimental Research) แบบกลุ่มเดียว วัดผลก่อนและหลังการทดลอง (One-Group Pretest-Posttest Design) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่กำลังศึกษาอยู่ในภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2568 สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 2

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านแม่ย้อย (เจียร-สมศรี วังทองคำ) สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาเชียงใหม่ เขต 2 ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2568 จำนวน 24 คน ซึ่งได้มาโดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อใช้เป็นกลุ่มทดลองในการศึกษาผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐานที่มีต่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณ

2. ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐานการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และทักษะการคำนวณ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดและพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

3. พัฒนาบอร์ดเกม “เส้นทางแห่งปัญญา” ตามกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) ประกอบด้วย

3.1 ขั้นการวิเคราะห์ (Analysis) ศึกษาทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่เกี่ยวข้องกับการใช้บอร์ดเกมเพื่อการเรียนรู้ รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำข้อมูลมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเครื่องมือและกำหนดกรอบแนวคิดของการวิจัย

3.2 ขั้นการออกแบบ (Design) กำหนดแนวทางในการสร้างบอร์ดเกมที่มุ่งส่งเสริมทักษะการคำนวณและความรู้ด้านพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยออกแบบเนื้อหาให้สอดคล้องกับตัวชี้วัดตามหลักสูตร กำหนดรูปแบบของเกม กฎ กติกา วิธีการเล่น จำนวนผู้เล่น ตลอดจนเงื่อนไขการได้รับชัยชนะในเกม

3.3 ขั้นการพัฒนา (Development) ดำเนินการสร้างบอร์ดเกมตามรูปแบบที่ได้ออกแบบไว้ จากนั้นนำเครื่องมือไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหาและประเมินคุณภาพของบอร์ดเกม โดยใช้แบบประเมินคุณภาพชนิดมาตราประมาณค่า (Rating Scale)

3.4 ขั้นการทดลองใช้ (Implementation) นำบอร์ดเกมที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้กับกลุ่มทดลองที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง เพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของกิจกรรม จากนั้นนำผลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ ก่อนนำไปใช้ทดลองกับกลุ่มตัวอย่างจริง

3.5 ขั้นการประเมินผล (Evaluation) เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างเพื่อนำมาวิเคราะห์ผลการวิจัย พร้อมทั้งให้นักเรียนประเมินความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัยต่อไป

4. สร้างและตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

4.1 แผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 2 แผน แผนละ 2 ชั่วโมง ประกอบด้วย

แผนที่ 1 เรื่อง พระรัตนตรัยและศรัทธา: เข้าใจองค์ประกอบพระรัตนตรัย (พระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์) และการปฏิบัติตนตามหลักศรัทธา 4

แผนที่ 2 เรื่อง หลักธรรมพื้นฐาน: การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา), โอวาท 3 (ไม่ทำชั่ว, ทำความดี, ทำจิตใจให้บริสุทธิ์)

จากนั้นให้ผู้เรียนเล่นบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา นอกเวลาเพิ่มเติม จำนวน 8 ชั่วโมง

4.2 บอร์ดเกม “เส้นทางแห่งปัญญา” เป็นบอร์ดเกมที่พัฒนาขึ้นเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยผู้เล่นจะต้องวางเบี้ยบนกระดานให้เรียงเป็นเส้นตรงติดต่อกันจำนวน 4 ช่อง ในแนวนอน แนวตั้ง หรือแนวทแยง เรียกว่า “เส้นทางแห่งปัญญา” ผู้เล่นที่สามารถสร้างเส้นทางดังกล่าวได้ก่อนถือเป็นผู้ชนะ วิธีการเล่นเริ่มจากผู้เล่นแต่ละคนได้รับเบี้ยคนละ 4 อัน จากนั้นกรรมการสุ่มแจกการ์ดตัวเลขให้ผู้เล่นคนละ 3 ใบต่อรอบ ผู้เล่นต้องใช้ตัวเลขทั้ง 3 ใบในการคำนวณโดยใช้การบวก การลบ การคูณ หรือการหาร เพื่อให้ได้คำตอบตรงกับตัวเลขบนกระดานเกม (0-99) ภายในเวลา 1 นาที แล้วนำเบี้ยไปวางในช่องคำตอบที่คำนวณได้ เมื่อผู้เล่นวางเบี้ยครบทุกคนแล้ว จะต้องอธิบายวิธีการคำนวณต่อกรรมการ หากคำนวณผิด กรรมการจะนำเบี้ยออกจากกระดาน กรณีผู้เล่นวางเบี้ยในช่องจำนวนเฉพาะ (สีเขียว) และคำนวณได้ถูกต้อง จะได้รับสิทธิ์เปิด “การ์ดความรู้” ซึ่งเป็นคำถามเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา หากตอบถูกจะได้รับเบี้ยเพิ่ม 1 อัน ทั้งนี้ หากผู้เล่นไม่มีเบี้ยเหลืออยู่ในมือ สามารถย้ายเบี้ยของตนเองบนกระดานจำนวน 1 อัน ไปยังช่องใหม่ที่คำนวณได้ เกมจะสิ้นสุดเมื่อมีผู้เล่นสามารถสร้าง “เส้นทางแห่งปัญญา” ได้สำเร็จ

4.3 แบบประเมินคุณภาพบอร์ดเกม แบ่งออกเป็น 3 ด้าน ประกอบด้วย ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านการออกแบบเกม และด้านการใช้ประโยชน์ ที่มีต่อคุณภาพของบอร์ดเกมเป็นแบบมาตราประมาณค่า กำหนดค่าคะแนนเป็น 5 ระดับตามวิธีของลิเคิร์ต (Likert scale) (บุญชม ศรีสะอาด, 2560)

4.4 แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนพระพุทธศาสนา เป็นแบบปรนัย 4 ตัวเลือก จำนวน 30 ข้อ ใช้วัดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

4.5 แบบประเมินทักษะการคำนวณ เป็นแบบปรนัย แบบ 4 ตัวเลือก จำนวน 20 ข้อ ใช้วัดทักษะการคำนวณของนักเรียน

4.6 แบบสอบถามความพึงพอใจของนักเรียน เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า กำหนดค่าคะแนนเป็น 5 ระดับ ตามวิธีของลิเคิร์ต จำนวน 13 ข้อ ใช้ประเมินความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกม

5. นำเครื่องมือทั้งหมดให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และหาค่าดัชนีความสอดคล้องระหว่างข้อคำถามกับวัตถุประสงค์ (IOC) ก่อนนำไปใช้ในการวิจัย ผลการตรวจสอบพบว่า แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนพระพุทธศาสนามีค่า IOC เท่ากับ 1.00 แบบประเมินทักษะการคำนวณมีค่า IOC เท่ากับ 1.00 และแบบสอบถามความพึงพอใจมีค่า IOC เท่ากับ 0.87 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถนำไปใช้ในการวิจัยได้

6. ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนบ้านแม่ย้อย (เจียร-สมศรี วังทองคำ) ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2568 จำนวน 24 คน โดยมีขั้นตอนดังนี้

6.1 ทดสอบก่อนเรียน (Pretest) ด้วยแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนพระพุทธศาสนาและแบบประเมินทักษะการคำนวณ

6.2 จัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแผนการจัดการเรียนรู้ จำนวน 2 แผน รวม 4 ชั่วโมง

6.3 ให้นักเรียนเล่นเกม “เส้นทางแห่งปัญญา” เพิ่มเติมนอกเวลาเรียน จำนวน 8 ชั่วโมง

6.4 ทดสอบหลังเรียน (Posttest) ด้วยแบบทดสอบชุดเดิม

6.5 ให้นักเรียนตอบแบบสอบถามความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน

7. วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้สถิติ ดังนี้

7.1 วิเคราะห์คุณภาพของบอร์ดเกมโดยใช้ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

7.2 เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนพระพุทธศาสนา ก่อนและหลังการทดลอง โดยใช้สถิติ t-test แบบ Dependent Samples

7.3 เปรียบเทียบทักษะการคำนวณ ก่อนและหลังการทดลอง โดยใช้สถิติ t-test แบบ Dependent Samples

7.4 วิเคราะห์ความพึงพอใจของนักเรียนโดยใช้ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังขั้นตอนต่อไปนี้

1. ขั้นตอนการทดลอง ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลก่อนการเรียนรู้ โดยให้กลุ่มตัวอย่างทำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องพระพุทธศาสนา และแบบประเมินทักษะการคำนวณ

2. ขั้นตอนการทดลอง ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมตามแผนการจัดการเรียนรู้ โดยใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญาที่สร้างขึ้น และให้นักเรียนฝึกเล่นเกมเส้นทางแห่งปัญญานอกเวลาเรียนเพิ่มเติมอีกจำนวน 8 ชั่วโมง โดยในแต่ละชั่วโมงจะใช้การวัดความรู้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ตารางแสดงการใช้การวัดความรู้ในการเล่นบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญานอกเวลาเรียน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

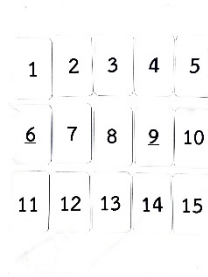
ชั่วโมงที่ 1	ชั่วโมงที่ 2	ชั่วโมงที่ 3	ชั่วโมงที่ 4	ชั่วโมงที่ 5	ชั่วโมงที่ 6	ชั่วโมงที่ 7	ชั่วโมงที่ 8
พระรัตนตรัย	ศรัทธา 4	หลักไตรสิกขา	โอวาท 3	พระรัตนตรัย	ศรัทธา 4	หลักไตรสิกขา	โอวาท 3
ศีล 5	ศีล 5	ศีล 5	ศีล 5	ศีล 5	ศีล 5	ศีล 5	ศีล 5

กระดานเกม

เบี้ย

การ์ดตัวเลข

การ์ดความรู้

นาฬิกาทราย 1M

ภาพที่ 1 ส่วนประกอบของบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา

ภาพที่ 2 ผู้เรียนเล่นบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญานอกเวลาเพิ่มเติม

3. ขั้นหลังการทดลอง ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลหลังการเรียนรู้ โดยให้กลุ่มตัวอย่างทำแบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเรื่องพระพุทธศาสนา แบบประเมินทักษะการคำนวณ และให้กลุ่มตัวอย่างทำแบบสอบถามความพึงพอใจของนักเรียนต่อการใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การหาคุณภาพของบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย () และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.)

2. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที (t-test) แบบกลุ่มตัวอย่างไม่เป็นอิสระต่อกัน (Dependent Samples)

3. การศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน พร้อมทั้งกำหนดเกณฑ์และแปลผลตามเกณฑ์ของ (บุญชม ศรีสะอาด, 2560) ดังนี้ ค่าเฉลี่ย 4.51–5.00 หมายถึง พึงพอใจมากที่สุด, 4.01–4.50 หมายถึง พึงพอใจมาก, 3.01–4.00 หมายถึง พึงพอใจปานกลาง, 2.01–3.00 หมายถึง พึงพอใจน้อย และ 1.00–2.00 หมายถึง พึงพอใจน้อยที่สุด

ผลการวิจัย

การจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐานเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 มีผลการวิจัย ดังนี้

1. ผลการพัฒนาและหาคุณภาพของบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

ผลการประเมินคุณภาพของบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านการออกแบบเกม และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ ปรากฏดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ผลการประเมินคุณภาพของบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

รายการ	ผลการประเมิน		ระดับคุณภาพ
		S.D.	
1. ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้	4.72	0.46	มากที่สุด
2. ด้านการออกแบบเกม	4.67	0.48	มากที่สุด
3. ด้านการใช้ประโยชน์	4.78	0.39	มากที่สุด
รวม	4.72	0.45	มากที่สุด

จากตารางที่ 2 ผลการประเมินคุณภาพของบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (= 4.72, S.D. = 0.45) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการใช้ประโยชน์ มีค่าเฉลี่ยสูงที่สุด อยู่ในระดับมากที่สุด (= 4.78, S.D. = 0.39) รองลงมา ได้แก่ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ อยู่ในระดับมากที่สุด (= 4.72, S.D. = 0.46) และ ด้านการออกแบบเกม อยู่ในระดับมากที่สุด (= 4.67, S.D. = 0.48) ตามลำดับ

สะท้อนให้เห็นว่า บอร์ดเกม “เส้นทางแห่งปัญญา” มีคุณภาพอยู่ในระดับมากที่สุดในทุกด้าน โดยเฉพาะด้านการนำไปใช้ประโยชน์ที่ได้รับการประเมินสูงสุด แสดงให้เห็นว่าสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความเหมาะสมต่อการนำไปใช้ในสถานศึกษา

2. การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน

ผู้วิจัยนำคะแนนเฉลี่ยจากแบบทดสอบก่อนเรียนมาเปรียบเทียบกับคะแนนจากแบบทดสอบหลังเรียน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การทดสอบค่าที (t-test) สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่เป็นอิสระต่อกัน (Dependent Samples) ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติ .05 ผลการวิเคราะห์ปรากฏดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังเรียนโดยใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา

รายการ	n	(คะแนนเต็ม 30)	S.D.	t	sig
ก่อนเรียน (pretest)	24	11.71	2.71	24.74	.00
หลังเรียน (posttest)	24	23.67	2.73		

จากตารางที่ 3 ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนพระพุทธศาสนาของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา พบว่า คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน ($= 23.67$, $S.D. = 2.73$) สูงกว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน ($= 11.71$, $S.D. = 2.71$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($t = 24.74$, $p < .001$) โดยพิจารณาจากค่า Sig ซึ่งมีค่าเท่ากับ .00 แสดงให้เห็นว่าคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนก่อนและหลังเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ตารางที่ 4 ผลการเปรียบเทียบทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังเรียนโดยใช้บอร์ดเกมบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา

รายการ	n	(คะแนนเต็ม 20)	S.D.	t	sig
ก่อนเรียน (pretest)	24	10.17	2.48	21.07	.00
หลังเรียน (posttest)	24	17.54	1.96		

จากตารางที่ 4 ผลการเปรียบเทียบทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา พบว่า คะแนนเฉลี่ยหลังเรียน ($= 17.54$, $S.D. = 1.96$) สูงกว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนเรียน ($= 10.17$, $S.D. = 2.48$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ($t = 21.07$, $p < .001$) โดยพิจารณาจากค่า Sig ซึ่งมีค่าเท่ากับ .00 แสดงให้เห็นว่าคะแนนทักษะการคำนวณก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากตารางที่ 3 และตารางที่ 4 แสดงให้เห็นว่าบอร์ดเกมช่วยพัฒนาผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. ผลการศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน

ผลการศึกษาความพึงพอใจของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และพัฒนาทักษะการคำนวณโดยใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา ปรากฏดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน

รายการประเมิน		S.D.	ระดับความพึงพอใจ
1. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ช่วยส่งเสริมทักษะการคำนวณที่ดี	4.63	0.65	มากที่สุด
2. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ช่วยส่งเสริมกระบวนการคิดและการแก้ปัญหา	4.46	0.72	มาก
3. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้มีสถานการณ์/เนื้อหาเชิงธรรมะในเกมอย่างเหมาะสม	4.58	0.50	มากที่สุด
4. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ช่วยส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และพุทธจริยธรรม	4.33	0.87	มาก
5. การกำหนดกติกาเข้าใจง่าย เหมาะกับผู้เรียน	4.50	0.66	มากที่สุด
6. การออกแบบกระดาน/อุปกรณ์ น่าสนใจและปลอดภัย	4.75	0.53	มากที่สุด
7. ระยะเวลาที่ใช้ในการเล่นมีความเหมาะสม	4.46	0.59	มาก
8. บอร์ดเกมมีความสนุก ท้าทาย และกระตุ้นการคิด	4.83	0.38	มากที่สุด
9. บอร์ดเกมช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม	4.67	0.70	มากที่สุด
10. บอร์ดเกมช่วยสร้างแรงจูงใจให้กลับมาเล่นอีก	4.58	0.88	มากที่สุด
11. บอร์ดเกมช่วยให้การเรียนรู้คณิตศาสตร์น่าสนใจขึ้น	4.63	0.58	มากที่สุด
12. บอร์ดเกมช่วยให้การเรียนรู้พุทธศานาน่าสนใจขึ้น	4.38	0.82	มาก
13. บอร์ดเกมมีประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้และคุณธรรม	4.71	0.86	มากที่สุด
รวม	4.58	0.69	มากที่สุด

จากตารางที่ 5 พบว่า ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (= 4.58, S.D. = 0.69) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า รายการที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ บอร์ดเกมมีความสนุก ท้าทาย และช่วยกระตุ้นการคิด อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด (= 4.83, S.D. = 0.38) รองลงมา คือ การออกแบบกระดานและอุปกรณ์มีความน่าสนใจและปลอดภัย อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด (= 4.75, S.D. = 0.53) และบอร์ดเกมมีประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้และคุณธรรม ซึ่งมีระดับความพึงพอใจมากที่สุดเช่นกัน (= 4.71, S.D. = 0.86) ตามลำดับ สะท้อนให้เห็นว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกม “เส้นทางแห่งปัญญา” ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าบอร์ดเกมสามารถสร้างความสนุกและกระตุ้นการคิดของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังมีความเหมาะสมทั้งด้านการออกแบบและสามารถส่งเสริมการเรียนรู้ได้ทั้งด้านความรู้และคุณธรรมอย่างเป็นรูปธรรม

อภิปรายผล

1. ผลการวิจัยพบว่า คุณภาพของบอร์ดเกม “เส้นทางแห่งปัญญา” ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ด้านการออกแบบเกม และด้านการนำไปใช้ประโยชน์ อยู่ในระดับมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าบอร์ดเกมที่พัฒนาขึ้นมีคุณภาพและสามารถนำไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งในการส่งเสริมความรู้ทางพระพุทธศาสนาและการพัฒนาทักษะการคำนวณ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากการออกแบบกิจกรรมภายในเกมที่เอื้อต่อการฝึกทักษะการคำนวณควบคู่กับการสอดแทรกเนื้อหาพระพุทธศาสนา รวมทั้งการจัดกิจกรรมในลักษณะเกมกลุ่มที่ช่วยกระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน เปิดโอกาสให้ได้ลงมือปฏิบัติจริง และมีการร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของคำตอบ ผลการวิจัยดังกล่าวยังสอดคล้องกับแนวคิดของ (Lev Vygotsky, 1978) ที่อธิบายว่าการเรียนรู้จะเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพเมื่อผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ได้รับการสนับสนุนจากผู้อื่น และมีโอกาสเรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่อยู่ในบริบทที่มีความหมาย และสอดคล้องกับงานวิจัยของบุญส่ง และคณะ ที่พบว่าการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานช่วยส่งเสริมการมีส่วนร่วม แรงจูงใจ และการเรียนรู้ที่มีความหมายของผู้เรียน อีกทั้งยังช่วยพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (บุญส่ง และคณะ, 2025)

2. ผลการเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้พระพุทธศาสนาและทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก่อนและหลังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐาน พบว่า หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนทั้งสองด้าน โดยด้านพระพุทธศาสนาอาจเนื่องมาจากการใช้บอร์ดเกมที่ช่วยกระตุ้นความสนใจ ส่งเสริมการมีส่วนร่วม และเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง ผ่านการใช้การ์ดความรู้และการตอบคำถาม ทำให้ผู้เรียนเข้าใจและจดจำเนื้อหาได้ดีขึ้น อีกทั้งสามารถเชื่อมโยงหลักธรรมกับสถานการณ์ในเกมได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับแนวคิดไตรสิกขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2559) และแนวคิดการเรียนรู้ผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของ (Lev Vygotsky, 1978)

ในส่วนของทักษะการคำนวณ พบว่าคะแนนหลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าบอร์ดเกมสามารถพัฒนาทักษะการคำนวณได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากผู้เรียนต้องใช้การคำนวณจากการ์ดตัวเลข การวางแผน และการตัดสินใจในการเล่น ส่งผลให้เกิดทักษะการคำนวณที่ดี รู้จักคิดวิเคราะห์ และรู้จักการวางแผน และแก้ปัญหาอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งยังช่วยเพิ่มแรงจูงใจในการเรียนรู้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ (วงศ์แก้ว และสรรพกิจจานนท์, 2568), (นลินี, 2564) ที่ว่ารูปแบบการจัดกิจกรรมที่สามารถกระตุ้นแรงจูงใจทั้งภายในและภายนอกของผู้เรียน และนักเรียนได้เรียนรู้ผ่านการเล่น การทดลอง การตัดสินใจ และการแก้ปัญหา ซึ่งช่วยกระตุ้นความสนใจและแรงจูงใจในการเรียนรู้ และ ที่พบว่าการจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานช่วยพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและทักษะการคิดของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการที่เกมมีลักษณะของการให้ผลตอบกลับแบบทันทีและการเรียนรู้จากความผิดพลาดจึงเอื้อต่อการพัฒนาทักษะการคิดคำนวณอย่างมีประสิทธิภาพ และการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานมีลักษณะที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้เรียนอย่างกระตือรือร้น (สีกา และคณะ, 2568)

3. ความพึงพอใจของนักเรียนต่อการจัดกิจกรรมการเรียนรู้พระพุทธศาสนาโดยใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า รายการที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 3 อันดับแรก ได้แก่ บอร์ดเกมมีความสนุก ท้าทาย และช่วยกระตุ้นการคิด ซึ่งมีระดับความพึงพอใจมากที่สุด รองลงมา คือ การออกแบบกระดานและอุปกรณ์มีความน่าสนใจและปลอดภัย อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด และบอร์ดเกมมีประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้และคุณธรรม ซึ่งมีระดับความพึงพอใจมากที่สุดเช่นกัน ผลดังกล่าวอาจเกิดจากลักษณะของกิจกรรม

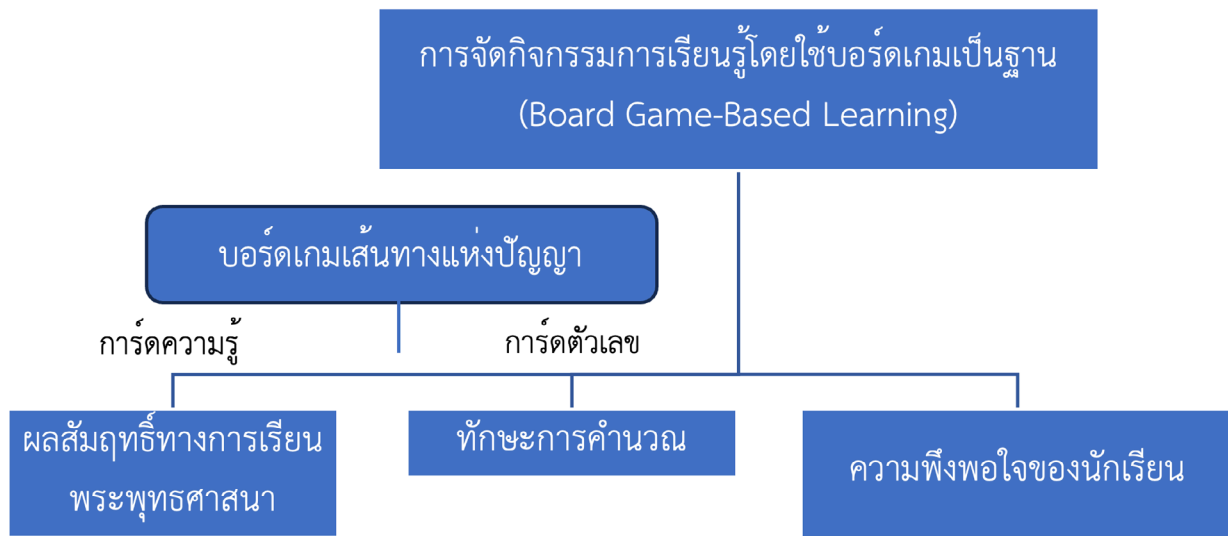
การเรียนรู้ที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการเล่นเกม ส่งผลให้เกิดความสนใจและแรงจูงใจในการเรียนมากขึ้น นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังสะท้อนให้เห็นถึง “ความย้อนแย้งที่ลงตัว” ของการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ กล่าวคือ บอร์ดเกมสามารถช่วยลดความตึงเครียดที่มักเกิดขึ้นในการฝึกทักษะการคำนวณได้ เนื่องจากผู้เรียนได้ฝึกคิดคำนวณผ่านการเล่นเกม การแข่งขัน และการแก้ปัญหาในสถานการณ์ที่สนุกสนาน ทำให้การคำนวณไม่ถูกมองว่าเป็นเพียงการทำแบบฝึกหัดที่ซ้ำซาก แต่เป็นส่วนหนึ่งของการบรรลุเป้าหมายในเกม ส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความกล้าในการคิดและทดลองหาคำตอบมากขึ้น อีกทั้งกระบวนการเล่นเกมยังช่วยกระตุ้นการคิดและการมีส่วนร่วมของผู้เรียน ทำให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาอย่างแม่นยำและนำไปสู่การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ จึงทำให้ผู้เรียนมีทัศนคติที่ดีและเกิดความพึงพอใจต่อรูปแบบการจัดกิจกรรมดังกล่าว และผลการวิจัยนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ (ตั้งภักดี, 2565) ที่พบว่า การนำบอร์ดเกมมาใช้ในการจัดการเรียนรู้สามารถช่วยเพิ่มแรงจูงใจในการเรียน และส่งเสริมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น และงานวิจัยของ (บุญทอง และลิมตศิริ, 2568) ที่กล่าวว่าบอร์ดเกมมักถูกออกแบบมาให้มีความสนุกสนานและท้าทายซึ่งช่วยลดความเครียดและทำให้นักเรียนรู้สึกผ่อนคลายในการเรียนรู้ การเรียนรู้ในบรรยากาศที่ไม่เครียดสามารถกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้นนักเรียนจะมีความกระตือรือร้นและพร้อมที่จะเรียนรู้มากขึ้นส่งผลให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงขึ้นและผู้เรียนมีเจตคติที่ดีต่อบอร์ดเกม

องค์ความรู้จากงานวิจัย

จากการวิจัยเรื่องการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้บอร์ดเกมเป็นฐานเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และทักษะการคำนวณของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่จากการพัฒนานวัตกรรม คือ บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา ซึ่งเป็นสื่อการเรียนรู้ที่ออกแบบโดยการบูรณาการเนื้อหาพระพุทธศาสนาเข้ากับทักษะการคำนวณผ่านกระบวนการเล่นเกมอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญมายังสะท้อนแนวคิดการเรียนรู้แบบบูรณาการ (Integrated Learning) ที่สามารถลดความแยกส่วนของรายวิชา และช่วยให้ผู้เรียนเห็นความเชื่อมโยงของความรู้ในชีวิตจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังสามารถกระตุ้นแรงจูงใจในการเรียนรู้ ลดความตึงเครียดในรายวิชาที่มีลักษณะเป็นนามธรรม และส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในกระบวนการเรียนรู้

ทั้งนี้ นวัตกรรมดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ในรายวิชาอื่นได้ โดยสามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาและโจทย์ในเกมให้สอดคล้องกับสาระการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรือ สังคมศึกษา ทำให้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญาเป็นนวัตกรรมการเรียนรู้ที่มีความยืดหยุ่น สามารถพัฒนาและต่อยอดได้ในบริบททางการศึกษาที่หลากหลาย

ภาพที่ 3 องค์ความรู้จากการศึกษา
ที่มา : ผู้วิจัย

สรุป

ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นว่า บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญาไม่ได้ทำหน้าที่เป็นเพียงสื่อประกอบการเรียนรู้ แต่เป็นกลไกที่เชื่อมโยงการพัฒนาทักษะการคำนวณและการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเข้าด้วยกันผ่านกระบวนการเล่นเกม ผู้เรียนต้องใช้การคิดคำนวณ การวางแผน และการตัดสินใจเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของเกม ขณะเดียวกันก็ต้องเรียนรู้และตอบคำถามเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อรับสิทธิประโยชน์ภายในเกม กระบวนการดังกล่าวสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา กล่าวคือ ผู้เรียนฝึกศีลผ่านการปฏิบัติตามกติกา ฝึกสมาธิผ่านการจดจ่อและวางแผนการเล่น และฝึกปัญญาผ่านการใช้เหตุผล การคิดวิเคราะห์ และการประยุกต์ใช้ความรู้ในการแก้ปัญหา จึงก่อให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไปพร้อมกัน

ผลที่เกิดขึ้นดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การบูรณาการเนื้อหาพระพุทธศาสนาเข้ากับทักษะการคำนวณผ่านบอร์ดเกม เป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนาผู้เรียนได้อย่างรอบด้าน ทั้งด้านความรู้ ทักษะกระบวนการคิด และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ โดยผู้เรียนสามารถเรียนรู้หลักธรรมควบคู่ไปกับการฝึกทักษะการคำนวณในบริบทเดียวกัน ซึ่งเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงบูรณาการและการพัฒนาผู้เรียนแบบองค์รวม

ทั้งนี้ข้อจำกัดของงานวิจัยคือกลุ่มตัวอย่างมีขนาดเล็กและอยู่ในพื้นที่เดียว ทำให้การอ้างอิงผลไปใช้ในบริบทอื่นยังมีข้อจำกัดมากในเชิงการพัฒนาเป็นโมเดลนอกจากนี้ยังเป็นการทดลองในระยะสั้น จึงควรมีการศึกษาระยะยาวหรือขยายกลุ่มตัวอย่างเพื่อยืนยันผลในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

1. ครูผู้สอนสามารถนำบอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญาไปประยุกต์ใช้กับผู้เรียนกลุ่มเป้าหมายอื่นได้ โดยปรับปรุงเนื้อหาในบัตรคำถามหรือการ์ดความรู้ให้สอดคล้องกับสาระการเรียนรู้ รายวิชา และระดับชั้นของผู้เรียน เพื่อให้เหมาะสมกับบริบทการจัดการเรียนรู้และส่งเสริมการพัฒนาทักษะที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ
2. ครูผู้สอนสามารถส่งเสริมการใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญา หรือบอร์ดเกมอื่นๆ เป็นสื่อการเรียนรู้เพิ่มเติมนอกเวลาเรียน เพื่อเป็นการทบทวนความรู้ สร้างความเพลิดเพลินในการเรียนรู้ และเสริมสร้างความคงทนของความรู้ที่ผู้เรียนได้รับจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในชั้นเรียน
3. ครูผู้สอนควรศึกษาผลของการใช้บอร์ดเกมเส้นทางแห่งปัญญาในระยะยาว เพื่อประเมินผลต่อเจตคติทางพระพุทธศาสนา การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และพฤติกรรมเชิงพุทธของผู้เรียน ควบคู่กับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). **ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2560)**. กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ณิกานต์ วงศ์แก้ว, กรวิภา สรรพกิจจานง. (2568). การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาคณิตศาสตร์ เรื่องเศษส่วนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยใช้บอร์ดเกม ชุดภารกิจพิชิตดินแดนเศษส่วน. *Journal of Buddhist Education and Research (JBER)*. 11(1), 427-437. Link : <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jber/article/view/281979/188054>
- ทศนา แคมมณี. (2560). **ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. (พิมพ์ครั้งที่ 20). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นลินี ดวงเนตร. (2564). ผลการจัดการเรียนรู้คณิตศาสตร์ตามแนวคิดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานที่มีต่อการคิดเชิงคำนวณของนักเรียนประถมศึกษา. *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญชม ศรีสะอาด. (2560). **การวิจัยเบื้องต้น**. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รัชนิวรรณ ตั้งภักดี. (2565). รูปแบบการพัฒนาบอร์ดเกมเพื่อการศึกษาในประเทศไทย. *วารสารศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช*. 15(2), 85-98. Link : https://so05.tci-thaijo.org/index.php/ed-jour_stou/article/view/257826/177320
- วรศักดิ์ สีกา, ปวีณา ชันธิศา, ประภาพร หนองหารพิทักษ์. (2568). การจัดการเรียนรู้โดยใช้เกมเป็นฐานเพื่อพัฒนาทักษะการคิดคำนวณ เรื่องการคูณ การหารทศนิยม สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5. *วารสารครุศาสตร์ราชภัฏ เชียงใหม่*. 4(3), 65-78. Link : <https://so07.tci-thaijo.org/index.php/cmredujo/article/view/6112/5847>

- วีรวิทย์ บุญส่ง, อารยา จาตุรงค์พงศา, จุฑามณี ชันดี. (2025). การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน เรื่อง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยใช้วิธีการจัดการเรียนรู้แบบเกมเป็นฐาน (Game Based Learning) สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนค่ายบางระจันวิทยาคม. *ศึกษาศาสตร์ มมร.* 13(1). Link : <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/edj/article/view/269759>
- สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. (2560). *คู่มือครูรายวิชาคณิตศาสตร์ ระดับประถมศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สสวท.
- สิรินทิพย์ บุญทอง, อรุณช ลิ้มศิริ. (2568). การพัฒนาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาภาษาอังกฤษโดยใช้บอร์ดเกมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ด้านคำศัพท์ภาษาอังกฤษสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านหนองคล้า. *Journal of Buddhist Education and Research (JBBER)*. 11(1), 121-131. Link : <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jber/article/view/281076/188053>
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge MA: Harvard University Press.

An Analysis of the Concepts of Vegetarianism and Non-killing as Found in the *Śūraṅgama Sūtra*

SU ZHENZHEN¹, Yueng Pannengpetch¹

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus¹

Corresponding Author, E-mail: s15205430703@gmail.com

Article Info

Research Article

Received: 28/01/2026

Revised: 23/06/2026

Accepted: 25/06/2025

Published online: 25/06/2026

Abstract

This article examines the concepts of vegetarianism and non-killing as articulated in the *Śūraṅgama Sūtra*, with the aim of clarifying their ethical and soteriological significance within *Mahāyāna* Buddhism. The study pursues three objectives: 1) to study the foundational Buddhist principles of vegetarianism and non-killing. 2) to explore the historical background, main content, and significance of the *Śūraṅgama Sūtra*. 3) to analyze the concepts of vegetarianism and Non-killing as found in the *Śūraṅgama Sūtra*. Employing textual and doctrinal analysis, this documentary study demonstrates that non-killing, grounded in the first precept, constitutes the ethical foundation of Buddhist moral discipline, while vegetarianism functions as its practical extension, embodying compassion and karmic responsibility.

Its results revealed that 1) On the foundational Buddhist principles of vegetarianism and non-killing, it was found that Buddhist ethics takes non-killing as its fundamental principle, aiming to respect life, purify body and mind, and weaken the afflictions that sustain *Samṣāra*. Within this ethical framework, vegetarianism functions as the concrete daily practice of non-killing, and *Mahāyāna* Buddhism, grounded in

Keywords: Buddhist Ethics, Non-killing, Vegetarianism, The *Śūraṅgama Sūtra*.

universal compassion, establishes it as an active ethical responsibility rather than a merely optional moral choice. The doctrines of karma and rebirth further confer soteriological significance upon dietary conduct, as meat consumption perpetuates karmic continuity and **samsāra**, whereas vegetarianism helps interrupt cycles of harm. 2) Through close textual analysis, it was found that Buddhist ethical cultivation is inseparable from meditative and liberative aims. Ethical purity is not treated as an external moral requirement, but as a necessary condition for the purification of consciousness and the realization of authentic meditation, thereby integrating dietary ethics into the broader path of liberation. 3) On the concepts of vegetarianism and non-killing as found in the **Śūraṅgama Sūtra**, it was found that the text explicitly affirms vegetarianism as an indispensable condition for genuine **samādhi**, wisdom, and liberation. As a seminal scripture integrating moral discipline (**śīla**), meditative concentration (**samādhi**), and wisdom (**prajñā**), the **Śūraṅgama Sūtra** clearly states that those who fail to eradicate the mind of killing and continue to consume meat cannot attain authentic meditation or liberation, thereby establishing vegetarianism as a necessary prerequisite for release from **samsāra**.

Introduction

1.1 Research Background and Significance

The **Śūraṅgama Sūtra** occupies a central position in East Asian **Mahāyāna** Buddhism and has long been regarded as a normative text for doctrinal orthodoxy and authentic practice (Welch 1968). Since the Tang dynasty, it has exerted sustained influence particularly within the Chan and Tiantai traditions through its rigorous integration of karmic causality, moral discipline (**śīla**), meditative concentration (**samādhi**), and wisdom (**prajñā**), grounding liberation firmly in ethical purification (Buddhist Text Translation Society 1977–2009; 2009). Within this framework, the sutra’s uncompromising stance on non-killing and vegetarianism constitutes one of its most distinctive ethical positions, explicitly identifying abstention from killing and meat consumption as prerequisites for **samādhi** and liberation, most clearly articulated in the *Four Clear and Definitive Instructions on Purity* (Kapleau 1981; Buddhist Text Translation Society 2009, 264–267). Dietary conduct is thus treated not as a morally neutral choice but as a decisive factor in karmic production, mental transformation, and liberation (Phelps 2004).

Against both **Theravāda** allowances for “pure meat” (Walshe 1995) and modern ethical pluralism, this study employs textual and doctrinal analysis to demonstrate that the **Śūraṅgama Sūtra** unequivocally rejects the possibility of authentic meditative realization while consuming meat, identifying killing-related karmic tendencies as a fundamental obstruction to liberation (Buddhist Text Translation Society 2009, 234–235). In dialogue with contemporary discussions of animal ethics,

ecological responsibility, and systemic harm, the sutra's integration of ethics and soteriology reveals its enduring relevance to modern debates on non-violence and moral accountability (Schmithausen 1991; Waldau 2001). This article argues that the **Śūraṅgama Sūtra articulates** one of the most stringent ethical models in **Mahāyāna** Buddhism, in which vegetarianism and non-killing are not contingent moral ideals but structurally necessary conditions for authentic **samādhi** and liberation.

Objectives of research

- 1 to study the foundational Buddhist principles of non-killing and vegetarianism.
- 2 to explore the historical background and doctrinal significance of the **Śūraṅgama Sūtra**.
- 3 to analyze the concepts of vegetarianism and Non-killing as found in the **Śūraṅgama Sūtra**.

Research Methodology

This study employs a document-based qualitative research approach to systematically examine the doctrinal construction of vegetarianism and non-killing in the **Śūraṅgama Sūtra**. Through close analysis of the original Chinese text and authoritative English translations, with particular attention to key passages such as the Four Clear and Definitive Instructions on Purity, it explores the intrinsic relationship between dietary ethics, karmic causality, and liberative practice. Drawing on contemporary scholarship in Buddhist ethics, the study further situates these teachings within a broader theoretical framework and evaluates their relevance to modern ethical discourse.

Results

1. Vegetarianism and Non-Killing in Buddhist Ethical Thought

1.1 The Buddhist Ethics of Non-Killing

Buddhist ethics conceives morality not as a rule-based system but as a causal process that shapes consciousness and future experience. Acts of killing generate karmic imprints that reinforce afflictive mental states and sustain **saṃsāra**, whereas non-killing functions as a fundamental practice for weakening the defilements that obstruct liberation (Phelps, 2004).

Within the structure of Buddhist moral discipline, this principle is codified as the first of the Five Precepts (**pāṇātipātā veramaṇī**), forming the ethical foundation for lay practice alongside the prohibitions against stealing, sexual misconduct, false speech, and intoxicants. Together, these precepts aim at the purification of body, speech, and mind (Walshe 1995).

Accordingly, non-killing occupies a central position in Buddhist ethical thought and spiritual cultivation. By emphasizing respect for life and the avoidance of harm, it prevents the cultivation of hatred and domination that accompany violent action, which explains why classical

Buddhist sources consistently regard killing as among the gravest unwholesome deeds (Walshe, 1995).

1.2 Vegetarianism as the Extension of Non-Killing

Vegetarianism extends the principle of non-killing into daily consumption. Although early canonical sources permit “pure meat” under limited conditions, such allowances aim to minimize involvement in killing and preserve purity of intention (*cetanā*) (Walshe 1995). With the rise of **Mahāyāna** Buddhism and the bodhisattva ideal, non-killing was reframed as an active ethical commitment grounded in universal compassion (*mahākaruṇā*), rendering vegetarianism a practical expression of sentient equality and the alleviation of suffering (Watson 1993; Kapleau 1981).

1.3 Karma, Rebirth, and Moral Responsibility

The doctrines of karma and rebirth constitute the fundamental causal framework of Buddhist ethics, according to which all actions generate enduring moral consequences. In this view, wholesome actions give rise to wholesome results, while unwholesome actions produce unwholesome effects. Behaviors connected with killing, violence, or indifference to the suffering of sentient beings accumulate negative karma and thereby sustain and intensify **saṃsāric** existence.

From this perspective, dietary practice is not morally neutral. Participation in meat consumption implicates one in the causal continuum of killing, reinforcing afflictive tendencies and karmic continuity. By contrast, vegetarianism, grounded in non-harming and compassion, reduces the accumulation of unwholesome karma, cultivates wholesome karma, and contributes to the purification of consciousness. It thus functions not as a symbolic or merely ritual observance, but as a concrete ethical practice aimed at interrupting karmic entanglement and weakening the conditions of rebirth (Phelps 2004).

2 The Historical background and doctrinal significance of the **Śūraṅgama Sūtra**

2.1 History of the **Śūraṅgama Sūtra**

The transmission history of the **Śūraṅgama Sūtra** is distinctive within the **Mahāyāna** canon and reflects the complex processes of Buddhist textual transmission across cultural and linguistic boundaries. According to traditional Buddhist accounts, the sutra was preserved in the Dragon Palace and later retrieved by **Nāgārjuna** after the Buddha’s **parinirvāṇa**, though it did not initially circulate widely in the human realm (Buddhist Text Translation Society 1977–2009). In the Chinese context, its eventual arrival was later associated with devotional narratives—most notably the prolonged supplication of the Tiantai master Zhizhe—which symbolically framed the karmic conditions for its transmission (Welch 1968).

Historically, the **Śūraṅgama Sūtra** was translated into Chinese in 705 CE during the Tang

dynasty in Guangzhou, under the direction of the Indian monk **Prajñā**, with Fang Yong serving as the principal literary editor (Buddhist Text Translation Society 2009). From the Tang period onward, the sutra exerted sustained influence on East Asian Buddhist traditions, particularly Chan, Tiantai, and Pure Land. Although modern scholarship has raised questions regarding its authenticity and possible Chinese composition, comparative analysis of early transmission records, together with the text's doctrinal coherence and long-standing authoritative reception, indicates that it cannot be conclusively classified as an apocryphal work (Welch 1968; Buddhist Text Translation Society 1977–2009). Regardless of debates concerning its provenance, the **Śūraṅgama Sūtra** has functioned historically as an authoritative **Mahāyāna** scripture, shaping Buddhist ethical thought and meditative practice in East Asia.

2.2 Doctrinal Content of the **Śūraṅgama Sūtra**

Doctrinally, the **Śūraṅgama Sūtra** presents an integrated framework uniting moral discipline (**śīla**), meditative concentration (**samādhi**), and wisdom (**prajñā**). Rather than functioning as a speculative or purely philosophical treatise, the sutra consistently frames itself as a guide for concrete spiritual cultivation. Central themes include the eradication of delusion, the realization of one's true nature, and the stabilization of authentic **samādhi**.

A defining doctrinal feature of the sutra is its insistence that meditative realization is inseparable from ethical purification. **Samādhi** is not treated as a morally neutral technique, but as a transformed state of consciousness that can arise only when violent intentions, habitual attachments, and defiled mental tendencies have been fundamentally eliminated (Buddhist Text Translation Society 2009).

2.3 The Significance of the **Śūraṅgama Sūtra**

The significance of the **Śūraṅgama Sūtra** lies in its rigorous integration of ethics and soteriology. By explicitly linking moral purity to the possibility of genuine meditative attainment, the sutra establishes a strict normative standard for Buddhist practice. Its uncompromising stance on non-killing and vegetarianism is grounded in this ethical–soteriological framework, asserting that liberation and true **samādhi** cannot be achieved without the complete eradication of harmful intentions.

For this reason, the **Śūraṅgama Sūtra** has long been valued not only as a doctrinal authority but also as a practical manual for safeguarding the integrity of Buddhist cultivation. Its influence across multiple traditions reflects its enduring role in shaping understandings of ethical discipline, meditative practice, and the path toward liberation within East Asian **Mahāyāna** Buddhism.

3 Vegetarianism and Non-Killing in the *Śūraṅgama Sūtra*

3.1 The Four Clear and Definitive Instructions on Purity

The *Śūraṅgama Sūtra* articulates one of the most explicit and uncompromising positions on vegetarianism within the *Mahāyāna* canon. In the section known as the “Four Clear and Definitive Instructions on Purity,” the Buddha instructs practitioners cultivating *samādhi* to permanently sever all involvement with killing. Meat consumption is identified as incompatible with genuine meditative realization, and apparent states of concentration attained under such conditions are dismissed as illusory or demonic rather than liberative (Buddhist Text Translation Society 2009, 264–267).

The sutra further emphasizes that killing-related practices generate cycles of karmic debt and retribution that bind beings to *samsāra*. Even indirect participation—such as consuming the flesh of animals killed by others—is said to perpetuate these cycles. In this way, the text deliberately collapses the distinction between direct and indirect violence, articulating a holistic conception of ethical responsibility grounded in karmic causality (Buddhist Text Translation Society 2009, 234–235).

3.2 Rejection of Conditional or Selective Vegetarianism

Notably, the *Śūraṅgama Sūtra* rejects retrospective justifications for meat-eating based on earlier disciplinary concessions. Although acknowledging that the Buddha once permitted “five kinds of pure meat” under exceptional circumstances, the text insists that such allowances cannot legitimize continued consumption after the Buddha’s *parinirvāṇa*. Appeals to emptiness (*śūnyatā*) or non-duality are explicitly criticized as doctrinal distortions when employed to excuse ethical compromise and normalize desire or aggression (Buddhist Text Translation Society 2009, 264–267).

Extending this critique, the sutra also prohibits the consumption of the “five pungent plants” (*wu xin*), not for ritualistic reasons but due to their direct impact on mental affliction: when cooked, they stimulate sexual desire; when raw, they intensify anger. Their consumption is further associated with karmic impurity and the erosion of spiritual conditions necessary for genuine *samādhi*, thereby undermining meditative integrity (Buddhist Text Translation Society 2009, 234–235).

Accordingly, true purity is defined not through selective restraint but through a comprehensive transformation of bodily conduct, dietary practice, and intention. Vegetarianism, together with the avoidance of substances that inflame desire and hostility, functions as a criterion for authentic spiritual aspiration, indicating whether afflictive tendencies have been genuinely relinquished or merely displaced into subtler forms (Buddhist Text Translation Society 2009).

3.3 Dietary Ethics and the Transformation of Consciousness

Underlying the sutra’s position is what may be understood as an implicit theory of embodied consciousness, according to which dietary practices shape mental dispositions, emotional

patterns, and perceptual habits. Meat-eating is associated with the coarsening of awareness and the persistence of aggressive tendencies, whereas vegetarian discipline supports mental clarity and emotional equanimity. Ethical conduct at the level of consumption thus directly conditions the possibility of **samādhi** and liberative insight (Buddhist Text Translation Society 2009).

Discussion

1. The researcher found that vegetarianism may be understood as a practical extension of the Buddhist principle of non-killing. While early Buddhism permitted the consumption of “pure meat” under certain conditions to avoid direct involvement in killing, **Mahāyāna** Buddhism expanded this ethic through the bodhisattva ideal and universal compassion (**mahākaruṇā**). Consequently, vegetarianism became a concrete expression of compassion, non-harming, and respect for all sentient beings that related to Kapleau work on “To Cherish All Life: A Buddhist Case for Becoming Vegetarian. From the perspectives of karma, rebirth, and moral responsibility, food choices carry ethical significance because meat consumption may be indirectly linked to the cycle of killing. Vegetarianism, therefore, promotes compassion, generates wholesome karma, purifies consciousness, and supports the practitioner’s progress toward liberation that coincides with idea of Phelps in *The Great Compassion: Buddhism and Animal Rights*.

2. The **Śūraṅgama Sūtra** presents a comprehensive path of Buddhist cultivation that integrates moral discipline (**śīla**), meditative concentration (**samādhi**), and wisdom (**prajñā**). It emphasizes that genuine spiritual realization depends on ethical purification, asserting that moral conduct forms the indispensable foundation for meditation and enlightenment. A distinctive teaching of the sutra is that attachment, violence, and impure intentions obstruct the attainment of authentic **samādhi** and the realization of Buddha-nature. Its enduring significance lies in its integration of ethics and soteriology, particularly through its teachings on non-killing and vegetarianism as essential expressions of compassion and spiritual discipline. Consequently, the **Śūraṅgama Sūtra** has served as both a doctrinal authority and a practical guide, profoundly influencing Chan, Tiantai, and Pure Land traditions in shaping East Asian Buddhist understandings of ethical practice, meditation, and liberation. From the above mentioned it coincides with idea of Welch, H. showing in *The Practice of Chinese Buddhism*.

3. The **Śūraṅgama Sūtra** strongly advocates vegetarianism as an essential expression of the Buddhist principle of non-killing. In its “Four Clear and Definitive Instructions on Purity,” the sutra teaches that genuine **samādhi** requires the complete abandonment of killing and meat consumption, since participation in the cycle of violence perpetuates karmic bondage and obstructs spiritual realization. The text rejects conditional justifications for eating meat and emphasizes that true wisdom must be grounded

in moral discipline. It also recommends avoiding the “five pungent plants,” which are believed to stimulate desire and anger, thereby hindering meditation. More broadly, the sutra views dietary practices as directly influencing consciousness: meat consumption reinforces attachment and aggression, whereas vegetarianism fosters compassion, mental clarity, and inner tranquility. Consequently, vegetarianism is presented not only as an ethical commitment to non-harming but also as a practical method for cultivating the purity of mind necessary for *samādhi* and liberation. From this it goes hand in hand with the core concept found in the Buddhist Text Translation Society on The *Śūraṅgama Sūtra*.

In addition, Buddhist ethics regards non-killing as a fundamental principle, with vegetarianism serving as its practical expression through compassion, karmic responsibility, and the reduction of suffering. Ethical purity is inseparable from meditation and liberation, as the purification of consciousness depends upon moral discipline and daily conduct. The *Śūraṅgama Sūtra* explicitly affirms vegetarianism as an essential prerequisite for genuine *samādhi*, wisdom, and liberation, maintaining that those who continue to consume meat cannot attain complete freedom from *saṃsāra*.

Knowledge

This research has yielded several significant new insights into the *Śūraṅgama Sūtra*’s teachings on vegetarianism and non-killing, challenging conventional interpretations and deepening our understanding of *Mahāyāna* ethical soteriology.

First, this study shows that the *Śūraṅgama Sūtra* redefines vegetarianism and non-killing as structural prerequisites for liberation rather than optional virtues. Rejecting earlier allowances for “pure meat,” the sutra condemns even indirect participation in killing, identifying meat consumption as a continuation of violence that generates karmic debt and obstructs mental purification, thereby linking dietary ethics directly to *samādhi* attainment (Buddhist Text Translation Society 2009, 264–267).

Second, the research clarifies the sutra’s rejection of conditional vegetarianism and doctrinal misuses of emptiness. Appeals to early disciplinary concessions or non-dual philosophy are criticized as ethical distortions that legitimize meat-eating, positioning dietary purity as a normative safeguard in the Dharma-ending age (Buddhist Text Translation Society 2009, 264–267).

Third, comparative analysis highlights the sutra’s distinctive rigor in contrast to *Theravāda* volitional ethics and *Mahāyāna* compassion-based justifications. By uniquely linking vegetarian discipline to meditative authenticity and liberation from *saṃsāra*, the sutra integrates ethics and soteriology in ways directly relevant to contemporary concerns about moral distance, systemic violence, and ecological responsibility (Waldau 2001).

Conclusions

This study has demonstrated that the **Śūraṅgama Sūtra** presents vegetarianism and non-killing not as optional moral ideals or culturally contingent disciplines, but as indispensable conditions for authentic Buddhist practice and liberation from **samsāra**. By integrating dietary ethics with karmic causality, mental cultivation, and wisdom realization, the sutra establishes an inseparable relationship between ethical integrity and spiritual awakening.

From a contemporary standpoint, these teachings acquire renewed urgency amid ecological crisis and increasing moral distance between consumption and harm. The **Śūraṅgama Sūtra** challenges modern assumptions that ethical responsibility can be fragmented or outsourced, insisting instead on a holistic accountability that encompasses intention, action, and systemic participation. In doing so, it offers a classical yet profoundly relevant framework for rethinking non-violence, consumption, and moral responsibility in an interconnected world. Future research may further explore how the **Śūraṅgama Sūtra's** ethical rigor was received, adapted, or contested across different East Asian Buddhist communities and historical contexts.

References

- Buddhist Text Translation Society (trans.). (2009). **The Śūraṅgama Sūtra: A New Translation**. Ukiah, CA: Buddhist Text Translation Society.
- Buddhist Text Translation Society (trans.). (1977–2009). **The Śūraṅgama Sūtra with Commentary by the Venerable Master Hsuan Hua (multi-volume edition)**. Ukiah, CA: Buddhist Text Translation Society.
- Kapleau, P. (1981). **To Cherish All Life: A Buddhist View of Animal Slaughter and Meat Eating**. Rochester, NY: The Zen Center.
- Phelps, N. (2004). **The Great Compassion: Buddhism and Animal Rights**. New York: Lantern Books.
- Schmithausen, L. (1991). **Buddhism and Nature: The Lecture Delivered on the Occasion of the EXPO 1990**. Tokyo: The International Institute for Buddhist Studies.
- Waldau, P. (2001). **The Specter of Speciesism: Buddhist and Christian Views of Animals**. Oxford: Oxford University Press.
- Walshe, M. (trans.). (1995). **The Long Discourses of the Buddha: A Translation of the Dīgha Nikāya**. Boston: Wisdom Publications.
- Watson, B. (trans.). (1993). **The Lotus Sutra**. New York: Columbia University Press.
- Welch, H. (1968). **The Buddhist Revival in China**. Cambridge, MA: Harvard University Press.

บทบาทและแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ ในการบริหารการศึกษาของ
ชุมชนภาคเหนือตอนบน

Roles and Approaches for Promoting Buddhist Monks' Participation in Community
Educational Management in Upper Northern Thailand

พระธรรณี จอเจน¹, ธนกร สิริสุคันธา², นิตยา วงศ์ยศ², พิมาย วงศ์ท่า²

Phra Thanee Jongjen¹, Thanakorn Sirisugandha², Nittaya Wongyos², Phimine Wongtha²

มูลนิธิสถานธรรมป्लीกวิเวก¹, มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง²

Pleekwiwek Dharma Center Foundation¹, Lampang Rajabhat University²

Corresponding Author, E-mail: tnjongjen@hotmail.com

Article Info

Academic Article

Received: 17/04/2026

Revised: 09/06/2026

Accepted: 16/06/2026

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์และนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน โดยอาศัยการศึกษาจากเอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และหลักพุทธธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษา ภายใต้บริบทสังคมวัฒนธรรมล้านนาซึ่งวัดยังคงมีบทบาทเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชน

ผลการวิเคราะห์พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางคุณธรรม กัลยาณมิตรทางปัญญา และศูนย์กลางการประสานความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน โดยการมีส่วนร่วมปรากฏใน 3 มิติ ได้แก่ การมีส่วนร่วมด้านการกำหนดทิศทางการศึกษา การสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ และการส่งเสริมการกำกับดูแลทางคุณธรรมของชุมชน ทั้งนี้ หลักพุทธธรรมที่สนับสนุนบทบาทดังกล่าว ได้แก่ กัลยาณมิตรธรรม สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 และสัปปุริสธรรม 7 ซึ่งเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาความร่วมมือและการบริหารจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้จากบทความนี้ คือ รูปแบบการบริหารการศึกษาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการบนฐานความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน ซึ่งมุ่งส่งเสริมคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืนทางการศึกษา อันสอดคล้องกับแนวคิด “บวร” (บ้าน-วัด-โรงเรียน) และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของภาคเหนือตอนบน

คำสำคัญ: พระสงฆ์, การบริหารการศึกษา, การมีส่วนร่วมของชุมชน, พุทธบูรณาการ, ภาคเหนือตอนบน

Abstract

This academic article aims to analyze the roles of Buddhist monks and propose guidelines for enhancing their participation in educational administration within communities in the Upper Northern Region of Thailand. The study is based on a review and synthesis of academic literature, related research, and Buddhist principles applicable to educational administration within the socio-cultural context of Lanna society, where temples continue to function as important centers of learning and community development.

The analysis reveals that Buddhist monks play significant roles as moral leaders, spiritual friends (Kalyanamitta), and facilitators of collaboration among temples, educational institutions, and local communities. Their participation is manifested in three key dimensions: involvement in educational policy and direction-setting, support for educational resources and learning opportunities, and the promotion of moral and ethical governance within communities. These roles are grounded in core Buddhist principles, including Kalyanamitta (spiritual friendship), the Four Bases of Social Solidarity (Sanghavadthu), the Four Sublime States of Mind (Brahmavihara), the Four Bases of Success (Iddhipada), and the Seven Qualities of a True Person (Sappurisadhamma). Together, these principles provide a foundation for fostering collaboration and educational management that is responsive to community contexts.

The key contribution of this article is the development of a Buddhist-Integrated Community Educational Management Model, founded upon collaborative partnerships among temples, educational institutions, and local communities. The model aims to promote educational quality, equity, and sustainability in ways that are consistent with the Thai “Bowon” concept (Home–Temple–School Partnership) and the socio-cultural characteristics of communities in the Upper Northern Region.

Keywords: Buddhist Monks, Educational Administration, Community Participation, Buddhist-integrated approach, Upper Northern Thailand.

บทนำ

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 ระบบการศึกษาต้องเผชิญกับความท้าทายที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา การเข้าถึงทรัพยากรการเรียนรู้ และการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก โดยเฉพาะภายหลังสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVID-19) ซึ่งส่งผลให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาปรากฏอย่างชัดเจนในพื้นที่ชนบทและพื้นที่ห่างไกล (กรองจันทร์ จันทรพาหา, 2566: 78-97; ชีราภรณ์ สุขจิตต์ และคณะ, 2568: 49-68) ในบริบทดังกล่าว การพัฒนาการศึกษาจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคม โดยเฉพาะสถาบัน

พระพุทธศาสนา ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการจัดการศึกษาไทยมาตั้งแต่อดีต วัดมิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจ หากยังเป็นแหล่งเรียนรู้ ศูนย์กลางการถ่ายทอดองค์ความรู้ และพื้นที่หล่อหลอมคุณธรรมของชุมชน พระสงฆ์จึงเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงการพัฒนาการศึกษากับการพัฒนาคนและสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การบริหารการศึกษาในปัจจุบันมิได้มุ่งเน้นเพียงการบริหารจัดการโดยภาครัฐ หากแต่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม โดยเฉพาะการบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Governance) และการบริหารแบบร่วมมือ (Collaborative Governance) ซึ่งมุ่งเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทาง การตัดสินใจ และการพัฒนาการศึกษาาร่วมกัน (Ansell & Gash, 2008: 543-571; Emerson, Nabatchi, & Balogh, 2012: 1-29) อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนการบริหารการศึกษาในระดับพื้นที่ยังคงเผชิญข้อจำกัดด้านศักยภาพของชุมชนและการขาดกลไกที่สามารถเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2555: 45-78)

ในบริบทของประเทศไทยซึ่งมีรากฐานทางสังคมและวัฒนธรรมที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง พระสงฆ์จึงมิได้ทำหน้าที่เพียงเป็นผู้นำทางศาสนา แต่ยังเป็นผู้นำทางสังคมและเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของชุมชน โดยสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างวัด สถานศึกษา และประชาชนในพื้นที่ได้อย่างใกล้ชิด (พระพรหมพิริยะ มัลลย์รักษ์, 2566: 71-83; พระครูสมุทรกัมแพง ชยานนโท และคณะ, 2567: 350-362)

เมื่อพิจารณาตามหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับบทบาทของกัลยาณมิตรในการพัฒนาชีวิตและปัญญาของมนุษย์ โดยทรงแสดงว่ากัลยาณมิตรเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการพัฒนาปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 15 ข้อ 2) นอกจากนี้ หลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ยังเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมการส่งเสริมการสร้างความร่วมมือ และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลในสังคม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 11 ข้อ 140) ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ใช้เป็นฐานคิดในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารการศึกษาในระดับชุมชนได้อย่างเหมาะสม

สำหรับพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ซึ่งมีบริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนาที่โดดเด่น วัดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนา การเรียนรู้ และการพัฒนาชุมชน โดยความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนมิได้จำกัดอยู่เพียงการประกอบศาสนกิจ หากแต่เชื่อมโยงผ่านระบบคุณค่าและวิถีปฏิบัติที่เรียกว่า “ฮีตฮอยล้านนา” ซึ่งเป็นจารีตทางสังคมและวัฒนธรรมที่หล่อหลอมให้วัดเป็นศูนย์กลางของความร่วมมือในชุมชน ทั้งในด้านการศึกษา การอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน นอกจากนี้ วัดในสังคมล้านนายังทำหน้าที่เป็นแหล่งสืบต่อดังความรู้ด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ภาษา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และประเพณีท้องถิ่น ผ่านเครือข่ายคณะศรัทธาวัดและองค์กรชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้พระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นผู้เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน (พระพรหมพิริยะ มัลลย์รักษ์, 2566: 71-83; ภานุพงศ์ สุดพิงยาง และคณะ, 2566: 31-44)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนและการศึกษามาอย่างต่อเนื่อง แต่งานวิชาการส่วนใหญ่ยังมุ่งอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา ขณะที่การวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะกลไกสำคัญในการสร้างความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชนยังมีอยู่ค่อนข้างจำกัด บทความวิชาการนี้จึงมุ่งวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน และ

นำเสนอแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์โดยอาศัยการบูรณาการหลักพุทธธรรมร่วมกับแนวคิดการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วม เพื่อสนับสนุนการพัฒนาการศึกษาของชุมชนให้มีคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืน สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่

หลักพุทธธรรมในการพัฒนาการศึกษา

จากการศึกษาบทบาทและแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชน ภาคเหนือตอนบนในบทความนี้ มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ผ่านกรอบพุทธศาสตร์ร่วมกับแนวคิดการบริหารการศึกษาแบบมีส่วนร่วม โดยพิจารณาพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางคุณธรรมและกัลยาณมิตรของชุมชน อันเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับวิถีสังคมไทยและวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งวัดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. หลักกัลยาณมิตรกับการพัฒนาการศึกษา

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับกัลยาณมิตรในฐานะปัจจัยสำคัญของการพัฒนามนุษย์ โดยพระพุทธเจ้าตรัสว่า กัลยาณมิตรเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 15 ข้อ 2) หลักกัลยาณมิตรสะท้อนบทบาทของบุคคลผู้เป็นแบบอย่างทางปัญญา ผู้ให้คำแนะนำและผู้ส่งเสริมการเรียนรู้ที่ถูกต้อง

ในบริบทของการบริหารการศึกษา พระสงฆ์จึงมิได้มีบทบาทเพียงผู้ประกอบศาสนกิจ หากยังเป็นผู้ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพของบุคคลและชุมชนผ่านการให้คำปรึกษา การอบรมคุณธรรม จริยธรรม และการสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษาในหลากหลายรูปแบบ บทบาทดังกล่าวสอดคล้องกับสถานะของพระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางสังคม ที่ได้รับความไว้วางใจจากชุมชน และเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงการพัฒนาคนกับการพัฒนาชุมชน (พระพรหมพิริยะ มัลลย์รักษ์, 2566: 71-83; ภาณุพงศ์ สุดพิงยาง และคณะ, 2566: 31-44) นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้เชิงรุกที่หลากหลาย ทันสมัย และต่อเนื่อง ซึ่งสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนและชุมชนในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปได้เหมาะสม (พระครูสมุห์กำแพง ชยานนโท และคณะ, 2567: 350-362)

2. หลักสังคหวัตถุ 4 กับการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

สังคหวัตถุ 4 ประกอบด้วย ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา เป็นหลักธรรมที่มุ่งสร้างความสามัคคีและความร่วมมือในสังคม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 11 ข้อ 140)

หลักธรรมดังกล่าวสามารถอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาได้อย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ทานสะท้อนการสนับสนุนทรัพยากรเพื่อการศึกษา ปิยวาจาส่งเสริมการสื่อสารและการประสานความร่วมมือ อตถจริยาสะท้อนการปฏิบัติงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และสมานัตตตาเป็นการสร้างความเสมอภาคและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมในชุมชน

ด้วยเหตุนี้ สังคหวัตถุ 4 จึงถือเป็นฐานคิดสำคัญของการมีส่วนร่วมทางการศึกษาในระดับชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม

3. หลักพรหมวิหาร 4 กับภาวะผู้นำทางคุณธรรม

พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นหลักธรรมสำหรับการครองตนและครองคน ซึ่งช่วยส่งเสริมภาวะผู้นำที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมและความปรารถนาดีต่อผู้อื่น

ในบริบทของการบริหารการศึกษา หลักพรหมวิหาร 4 ช่วยอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะผู้ส่งเสริมบรรยากาศแห่งการเรียนรู้ การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาส การสนับสนุนความสำเร็จของผู้เรียน และการวางตนอย่างเป็นกลางในการกำกับดูแลกิจกรรมของชุมชน

บทบาทดังกล่าวส่งผลให้พระสงฆ์ได้รับการยอมรับจากประชาชนในฐานะผู้นำทางคุณธรรมที่สามารถประสานความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4. หลักอิทธิบาท 4 กับการบริหารจัดการศึกษา

อิทธิบาท 4 ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นหลักธรรมแห่งความสำเร็จในการดำเนินงาน สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการศึกษาได้ทั้งในระดับบุคคลและองค์กร

ฉันทะช่วยสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของการศึกษา วิริยะส่งเสริมความเพียรในการดำเนินงาน จิตตะช่วยให้เกิดความเอาใจใส่ต่อภารกิจ และวิมังสาส่งเสริมการพัฒนาและปรับปรุงงานอย่างต่อเนื่อง หลักธรรมดังกล่าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการบริหารการศึกษาที่มุ่งสู่คุณภาพและความยั่งยืน

5. พระสงฆ์กับการบริหารการศึกษาโดยชุมชน

แนวคิดการบริหารการศึกษาโดยชุมชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรในพื้นที่ในการกำหนดทิศทางและพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2555: 45-78)

เมื่อพิจารณาร่วมกับหลักพุทธธรรม จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์สามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน ผ่านบทบาทของกัลยาณมิตร ผู้ประสานความร่วมมือ และผู้นำทางคุณธรรม โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่วัดยังคงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของประชาชน (ภาณุพงศ์ สุดพังยาง และคณะ, 2566: 31-44)

บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน

1. พระสงฆ์ในฐานะผู้นำทางคุณธรรมและกัลยาณมิตร

พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำทางคุณธรรมของชุมชน โดยเฉพาะในบริบทของภาคเหนือตอนบนซึ่งมีความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนอย่างแนบแน่น บทบาทดังกล่าวมิได้เกิดจากอำนาจทางการบริหารหรือสถานะทางสังคมเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากความศรัทธา ความน่าเชื่อถือ และการประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย จนได้รับการยอมรับจากประชาชนในฐานะผู้ให้คำปรึกษาและแบบอย่างแห่งการดำเนินชีวิต

เมื่อพิจารณาตามหลักพุทธศาสนา บทบาทดังกล่าวสอดคล้องกับหลักกัลยาณมิตร ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 15 ข้อ 2) พระสงฆ์จึงทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรทางปัญญา ส่งเสริมให้ประชาชนและเยาวชนเกิดการเรียนรู้ พัฒนาคุณธรรม และสามารถดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมในสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ในบริบทของสังคมล้านนา บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรได้รับการสนับสนุนจากระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ยึดโยงกับวัดผ่านเครือข่ายคณะศรัทธาวัด ซึ่งประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี เยาวชน และประชาชนในพื้นที่ ความสัมพันธ์ดังกล่าวช่วยให้พระสงฆ์สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ คุณธรรม และค่านิยมที่เหมาะสมแก่คนในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และการพัฒนาคนตามแนวทางพระพุทธศาสนา

ด้านการบริหารการศึกษา พระสงฆ์จึงเป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างคุณค่าทางศาสนาและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมีบทบาทในการสร้างทัศนคติที่ดีต่อการศึกษา การปลูกฝังคุณธรรม และการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนในชุมชน

2. พระสงฆ์กับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการศึกษา

การพัฒนาการศึกษาในระดับชุมชนจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งสถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้ปกครอง และประชาชน พระสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความร่วมมือและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน

บทบาทดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านหลักสังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ซึ่งเป็นหลักธรรมแห่งการสงเคราะห์และการผูกใจคนให้เกิดความสามัคคี (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 11 ข้อ 140) พระสงฆ์ใช้หลักธรรมดังกล่าวในการประสานความร่วมมือ สร้างความเข้าใจ และกระตุ้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษาร่วมกัน

การมีส่วนร่วมของชุมชนจะเกิดขึ้นอย่างเข้มแข็งได้เมื่อประชาชนตระหนักถึงคุณค่าและประโยชน์ร่วมกันของการดำเนินงานเพื่อส่วนรวม โดยอาศัยกระบวนการสร้างความร่วมมือ การสื่อสาร และการประสานงานระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในชุมชน เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับชุมชน เกิดขึ้นได้จากการเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการคิด ตัดสินใจ ดำเนินกิจกรรม และรับผลประโยชน์ร่วมกัน อันนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนและการพัฒนาที่ยั่งยืน (ธนกร สิริสุคันธา และคณะ, 2561) ในบริบทการบริหารการศึกษาชุมชน พระสงฆ์จึงสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ประสานความร่วมมือและสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมระหว่างวัด สถานศึกษา และประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมคิด ร่วมดำเนินงาน และร่วมรับผิดชอบต่อการพัฒนาการศึกษาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ผ่านกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีท้องถิ่น และกิจกรรมพัฒนาสังคม ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการศึกษาอย่างต่อเนื่อง อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน การมีส่วนร่วมดังกล่าวปรากฏอย่างชัดเจนในกิจกรรมทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนล้านนา เช่น การจัดกิจกรรมทางศาสนา ประเพณีท้องถิ่น และการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ร่วมกันของวัด สถานศึกษา และชุมชน อันสะท้อนบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ช่วยสนับสนุนการบริหารการศึกษาของชุมชน

3. พระสงฆ์กับการสนับสนุนทรัพยากรและเครือข่ายการเรียนรู้

วัดในสังคมล้านนามิได้เป็นเพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจ แต่ยังเป็นศูนย์กลางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ทำหน้าที่รวบรวม อนุรักษ์ และถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชน ทั้งด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม ภาษา ประเพณี และภูมิปัญญาพื้นบ้าน วัดจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญซึ่งสนับสนุนการจัดการศึกษาของชุมชนทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย

พระสงฆ์มีบทบาทในการระดมทรัพยากรทั้งในรูปแบบของทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทรัพยากรทางการศึกษา เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสถานศึกษาและชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชน

นอกจากการสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษาแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนผ่านความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม โดยอาศัยทุนทางสังคมและความศรัทธาที่ชุมชนมีต่อวัดเป็นฐานในการประสานความร่วมมือ การดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น และการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน (พระพรหมพิริยะ มาลยาธิรักษ์, 2566: 71-83; พระครูสมุห์กำแพง ขยานโน และคณะ, 2567: 350-362) ทั้งนี้ ในบริบทของสังคมล้านนา เครือข่ายคณะศรัทธาวัดยังเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเชื่อมโยงการมีส่วนร่วมของประชาชนเข้ากับกิจกรรมทางการศึกษาและการพัฒนาชุมชน อันสะท้อนบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางการเรียนรู้และศูนย์รวมความร่วมมือของชุมชน (ภาณุพงศ์ สุดพังยาง และคณะ, 2566: 31-44)

การดำเนินงานดังกล่าวสอดคล้องกับหลักสังคหวัตถุ 4 ในมิติของการให้และการเกื้อกูลกันในสังคม รวมทั้งหลักอิทธิบาท 4 ซึ่งประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา อันเป็นหลักแห่งความสำเร็จในการดำเนินงาน พระสงฆ์จึงมิได้เป็นเพียงผู้สนับสนุนทรัพยากรเท่านั้น แต่ยังเป็นผู้ส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายความร่วมมือและการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน

4. พระสงฆ์กับการกำกับดูแลทางคุณธรรมของชุมชน

นอกจากบทบาทด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และการสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษาแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทสำคัญในการกำกับดูแลทางคุณธรรมของชุมชน อันเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยเสริมสร้างสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะในบริบทของภาคเหนือตอนบนที่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของประชาชน

การกำกับดูแลทางคุณธรรมของพระสงฆ์ได้อยู่ในลักษณะของการใช้อำนาจควบคุม หากแต่เป็นการชี้นำทางจริยธรรมผ่านการอบรมสั่งสอน การเป็นแบบอย่างที่ดี และการสร้างค่านิยมร่วมของชุมชนให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรับผิดชอบ ความเสียสละ และการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมของเด็ก เยาวชน และประชาชนในพื้นที่

เมื่อพิจารณาตามหลักพุทธศาสนา บทบาทดังกล่าวสามารถอธิบายได้ผ่านหลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับการครองตนและครองคน โดยพระสงฆ์ใช้หลักเมตตาและกรุณาในการส่งเสริมและช่วยเหลือผู้เรียน ใช้หลักมุทิตาในการสนับสนุนความสำเร็จและความก้าวหน้าของบุคคล และใช้หลักอุเบกขาในการวางตนอย่างเป็นธรรมและเป็นกลางต่อทุกฝ่าย นอกจากนี้ หลักสัปปริสธรรม 7 ยังสะท้อนคุณลักษณะของผู้นำที่มีปัญญาและคุณธรรม ซึ่งช่วยอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการชี้แนะแนวทางที่เหมาะสมแก่ชุมชน ตลอดจนการส่งเสริมให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่า ของการศึกษาและการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

เมื่อพิจารณาในมิติของการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ในการกำกับดูแลทางคุณธรรมยังสอดคล้องกับหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างเป็นองค์รวม โดยพระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง การพัฒนาจิตใจ และการสร้างปัญญาให้แก่ผู้เรียนและประชาชนในชุมชน อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาการศึกษาในมิติทางพุทธศาสตร์ บทบาทการกำกับดูแลทางคุณธรรมดังกล่าวส่งผลให้พระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชุมชน และเป็นกลไกสำคัญในการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน

ของคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาการศึกษาในระยะยาว

แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษา

จากการวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน พบว่าพระสงฆ์มีศักยภาพในการเป็นกลไกสำคัญของการพัฒนาการศึกษา ทั้งในด้านการส่งเสริมคุณธรรม การสร้างความร่วมมือ การสนับสนุนทรัพยากร และการกำกับดูแลทางสังคม ดังนั้น แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์จึงควรดำเนินการอย่างเป็นระบบและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

ประการแรก ควรส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยบูรณาการองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมล้านนา และภูมิปัญญาชุมชนเข้ากับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษา ตลอดจนสนับสนุนการมีส่วนร่วมของเครือข่ายคณะครูธำวดีในการพัฒนาการศึกษาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สอง ควรพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน โดยใช้ศักยภาพของวัดในการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของประชาชนทุกช่วงวัย

ประการที่สาม ควรส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารการศึกษา โดยเฉพาะหลักกัลยาณมิตร สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 และอิทธิบาท 4 เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาความร่วมมือ การสร้างแรงจูงใจ และการเสริมสร้างคุณธรรมในกระบวนการจัดการศึกษา

ประการที่สี่ ควรสนับสนุนการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ สถานศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคประชาสังคม เพื่อร่วมกันระดมทรัพยากร แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และพัฒนากิจกรรมทางการศึกษาที่ตอบสนองต่อบริบทของแต่ละพื้นที่

ประการสุดท้าย ควรส่งเสริมบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรทางปัญญาและผู้นำทางคุณธรรมของชุมชน โดยสนับสนุนกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาศักยภาพของเด็ก เยาวชน และประชาชนให้มีความรู้ควบคู่คุณธรรม อันจะนำไปสู่การพัฒนาการศึกษาที่มีคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืนในระยะยาว

แนวทางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า การบริหารการศึกษาของชุมชนจะเกิดประสิทธิผลได้เมื่อทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ โดยมีพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงคุณค่าทางศาสนา คุณธรรม และการพัฒนาสังคมเข้ากับกระบวนการจัดการศึกษาอย่างเหมาะสมตามบริบทของพื้นที่ภาคเหนือตอนบน

องค์ความรู้จากบทความ

องค์ความรู้ที่ได้จากบทความนี้ คือ รูปแบบการบริหารการศึกษาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการ ซึ่งอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะแกนกลางของการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน ผ่านการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาอย่างยั่งยืน

รูปแบบดังกล่าวประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ ได้แก่

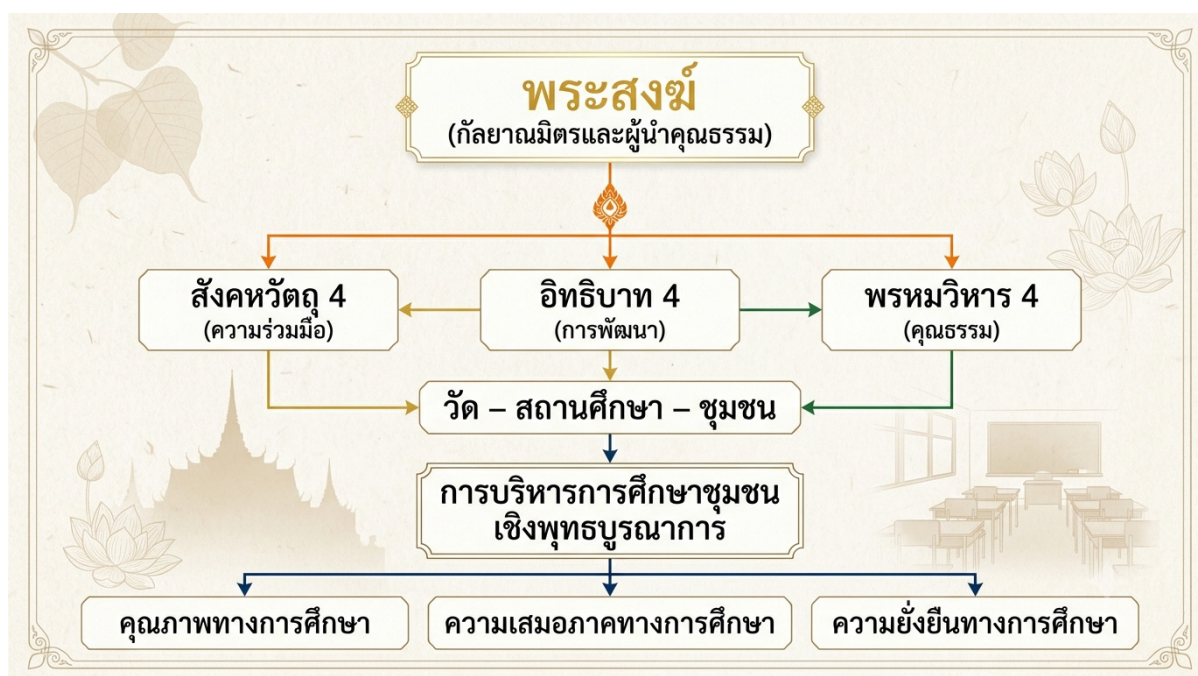
1. พระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรและผู้นำทางคุณธรรม ทำหน้าที่ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาคุณธรรมของประชาชน

2. การสร้างความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน โดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 เป็นฐานของการมีส่วนร่วม

3. การพัฒนากระบวนการบริหารและการเรียนรู้ตามหลักอิทธิบาท 4 เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและความต่อเนื่องของการดำเนินงาน

4. การกำกับดูแลทางคุณธรรมตามหลักพรหมวิหาร 4 และสัปปริสธรรม 7 เพื่อสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ที่ตั้งอยู่บนคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคม

องค์ความรู้ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า พระสงฆ์ได้มีบทบาทเพียงผู้สนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา หากแต่เป็นกลไกสำคัญในการบูรณาการคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเข้ากับการบริหารการศึกษาของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ความเข้มแข็งของชุมชน และความยั่งยืนของระบบการศึกษาในระดับพื้นที่ ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 รูปแบบการบริหารการศึกษาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการ (Buddhist-Integrated Community Educational Management Model)

ที่มา: พระฐานิ จองเจน

จากภาพที่ 1 แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน โดยอาศัยหลักกัลยาณมิตร สังคหวัตถุ 4 อิทธิบาท 4 พรหมวิหาร 4 และสัปปริสธรรม 7 เป็นฐานในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม การพัฒนาการเรียนรู้ และการกำกับดูแลทางคุณธรรม ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืนทางการศึกษาในระดับชุมชน

สรุป

บทความวิชาการนี้มุ่งวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน โดยอาศัยการศึกษาและสังเคราะห์องค์ความรู้จากเอกสารทางวิชาการ หลักพุทธธรรม และงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์เป็นสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการศึกษาของชุมชน ทั้งในด้านการเป็นผู้นำทางคุณธรรม การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การสนับสนุนทรัพยากรทางการศึกษา และการกำกับดูแลทางจริยธรรมของสังคม

บทบาทดังกล่าวมิได้เกิดจากอำนาจตามโครงสร้างองค์กร หากเกิดจากความศรัทธา ความน่าเชื่อถือ และการยอมรับของชุมชนที่มีต่อพระสงฆ์ในฐานะกัลยาณมิตรทางปัญญาและผู้นำทางคุณธรรม ซึ่งสามารถเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชนให้เกิดการขับเคลื่อนการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบพุทธศาสตร์ พบว่า หลักกัลยาณมิตร สังคหวัตถุ 4 พรหมวิหาร 4 อิทธิบาท 4 และสัปปริสสรธรรม 7 สามารถใช้อธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ โดยหลักกัลยาณมิตรช่วยอธิบายบทบาทด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ สังคหวัตถุ 4 ช่วยอธิบายการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชน พรหมวิหาร 4 สนับสนุนการกำกับดูแลทางคุณธรรม อิทธิบาท 4 เป็นฐานของการพัฒนางานอย่างมีประสิทธิภาพ และสัปปริสสรธรรม 7 สะท้อนภาวะผู้นำที่ตั้งอยู่บนปัญญาและคุณธรรม

นอกจากนี้ ผลการวิเคราะห์ยังสะท้อนให้เห็นว่า บริบททางสังคมและวัฒนธรรมล้านนา โดยเฉพาะระบบฮีดฮอยล้านนา เครือข่ายคณะศรัทธาวัด และบทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชน ขณะเดียวกันหลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ยังเป็นฐานสำคัญของการพัฒนาคนตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งช่วยให้การบริหารการศึกษามุ่งสู่การพัฒนาผู้เรียนอย่างสมดุลทั้งด้านความรู้ คุณธรรม และคุณภาพชีวิต

ดังนั้น การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาควรดำเนินการบนฐานความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน โดยมุ่งพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ส่งเสริมการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการจัดการศึกษา และสร้างเครือข่ายความร่วมมือเพื่อพัฒนาคุณภาพ ความเสมอภาค และความยั่งยืนทางการศึกษา อันจะนำไปสู่การพัฒนาคนและสังคมตามแนวทางพระพุทธศาสนาอย่างสมดุลและยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

บทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาของชุมชนภาคเหนือตอนบน สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของวัดในฐานะแหล่งเรียนรู้และศูนย์กลางความร่วมมือของชุมชน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการพัฒนาการศึกษาอย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่

ในระดับปฏิบัติ ควรสนับสนุนความร่วมมือระหว่างวัด สถานศึกษา และชุมชน ผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรม การเรียนรู้ตลอดชีวิต และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งทางการศึกษาและสังคมในระดับชุมชน

ในระดับวิชาการ ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์เพิ่มเติมเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการบริหารการศึกษาในบริบทพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้และขยายผลการประยุกต์ใช้รูปแบบการบริหารการศึกษาชุมชนเชิงพุทธบูรณาการให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับความหลากหลายของชุมชนไทย

เอกสารอ้างอิง

- กรองจันทน์ จันทรพาหา. (2566). ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของไทยหลังสถานการณ์ COVID-19. **วารสารเอเชียตะวันออกเฉียงและอาเซียนศึกษา**. 23(1), 78–97. Link: <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/eascramJ/article/view/266941/174117>
- จิราภรณ์ สุขจิตต์, สัมฤทธิ์ แสงทอง, และกาญจนา บุญส่ง. (2568). ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่ส่งผลต่อคุณภาพของโรงเรียนขนาดเล็กในจังหวัดเพชรบุรี. **วารสารครุทรรศน์**. 5(3), 49–68. Link: <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/JER/article/view/283291/191915>
- ธนกร สิริสุคันธา, รัชศรี เกียรติบุตร, และสุพัตรา วรรณสืบเชื้อ. (2561). การมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในการขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐในพื้นที่อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง. **วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง**. 7(2), 1–14. Link: <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NBJ/article/view/252926/171730>
- พระครูพิบูลย์พัฒนพิมล (ปัญญาวโร ทัศนรัช). (2566). บทบาทของพระสงฆ์กับการศึกษาสังคมสงเคราะห์. **วารสารภาวนาสารปริทัศน์**. 3(1), 17–30. Link: <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/WJR/article/view/265835/173545>
- พระครูสมุทรกำแพง ชยานนโท (ชำนาญไพโร), พระมหากังวาล อธิธมโม, และ พระครูวาทีวรวัฒน์. (2567). การส่งเสริมศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนของพระสงฆ์วัดนินสุราษฎร์ เขตบางบอน กรุงเทพมหานคร. **วารสารบรรณการศึกษาและมนุษยสังคมศาสตร์**. 5(3), 350–362. Link: https://so03.tci-thaijo.org/index.php/JOB_EHS/article/view/280135/186898
- พระพรหมพิริยะ มัลลย์รักษ์. (2566). พระสงฆ์ไทยกับการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา. **วารสาร มจร พุทธโสธรปริทรรศน์**. 3(1), 71–83. Link: https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JMBR_sothon/article/view/263582/176674
- ภาณุพงศ์ สุดพังยาง, ยุวดี นาอินทร์, เสกสรรค์ สนวา, และสุพัฒนา ศรีบุตรดี. (2566). บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่นด้านการศึกษาและวัฒนธรรม: กรณีศึกษาพระครูสุนทรปัญญาวิมล. **วารสารราชภัฏสุรินทร์วิชาการ**. 1(1), 31–44. Link: <https://so10.tci-thaijo.org/index.php/jasrru/article/view/359/327>
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2555). **รูปแบบกลไกการส่งเสริมการกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษาสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา**. กระทรวงศึกษาธิการ. Link: <http://back office.onec.go.th/uploads/Book/1103-file.pdf>
- Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. **Journal of Public Administration Research and Theory**. 18(4), 543–571. Link: <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Emerson, K., Nabatchi, T., & Balogh, S. (2012). An integrative framework for collaborative governance. **Journal of Public Administration Research and Theory**. 22(1), 1–29. Link: <https://doi.org/10.1093/jopart/mur011>

ความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการ

The Legal Status of Ecclesiastical Administrators as Public Officials Under the Thai Penal Code

ชุตีพงศ์ สมทรัพย์

Chutipong Somsap

คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ

Faculty of Law, Payap University

Corresponding Author, E-mail: chusomsap@gmail.com

Article Info

Academic Article

Received: 12/08/2025

Revised: 27/01/2026

Accepted: 29/01/2026

Published online: 25/06/2026

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ นำเสนอการวิเคราะห์สถานะทางกฎหมายของพระสังฆาธิการ ในฐานะที่เป็นผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กำหนดให้เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา อันส่งผลให้พระสังฆาธิการได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย โดยผู้ที่กระทำความผิดต่อพระสังฆาธิการในฐานะเจ้าพนักงาน ย่อมมีโทษทางอาญา ขณะเดียวกัน หากพระสังฆาธิการในฐานะเจ้าพนักงานกระทำความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ ก็ย่อมมีโทษทางอาญาเช่นเดียวกัน

Abstract

This article examines the legal status of Phra Sangkhathikan (ecclesiastical administrators) who hold governing positions within the monastic hierarchy in accordance with the regulations of the Maha Thera Samakhom (Sangha Supreme Council). Under the Sangha Act, these administrators are classified as public officials within the meaning of the Thai Penal Code. This legal designation affords them protection under the law, such that any person who commits an offense against them in the performance of their official duties is subject to criminal punishment. Conversely, if Phra Sangkhathikan, in their capacity as public officials, commit offenses related to their official duties, they are equally subject to criminal liability under the same legal framework.

คำสำคัญ: ประมวลกฎหมายอาญา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์, กฎมหาเถรสมาคม, เจ้าพนักงาน, พระสังฆาธิการ

Keywords: Penal Code, Sangha Act, Maha Thera Samakhom Regulations, Public Officials, Ecclesiastical Administrators (Phra Sangkhathikan)

บทนำ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอการวิเคราะห์ความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการ ซึ่งกฎหมายอาญาฉบับใหม่กำหนดให้พระสังฆาธิการเป็นผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์กำหนดให้พระภิกษุที่ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ว่ามีสถานะความเป็นเจ้าพนักงาน อำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ และการคุ้มครองตามประมวลกฎหมายอาญาอย่างไร โดยทำการวิเคราะห์ภายใต้หลักการสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ (1) หลักการคุ้มครองการปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของเจ้าพนักงาน และ (2) หลักการคุ้มครองผู้ที่ได้รับผลจากการปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของเจ้าพนักงาน

ทั้งนี้ เนื่องจากยังมีความเข้าใจที่ไม่ชัดเจนเกี่ยวกับสถานะความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการใน 2 ประเด็น ได้แก่ (1) ความเข้าใจที่ว่าพระสังฆาธิการมิใช่ข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ จะมีสถานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาได้หรือไม่ และ (2) หากพระสังฆาธิการมีสถานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา จะได้รับการคุ้มครองและมีความรับผิดชอบอย่างไร ซึ่งประเด็นดังกล่าวมีความสำคัญต่อการปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของพระสังฆาธิการและผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างยิ่ง เพราะหากพระสังฆาธิการไม่มีความเข้าใจที่ชัดเจนในสถานะความเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย อาจส่งผลให้ปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองโดยฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมายได้ และอาจมีความรับผิดทางอาญา อันเป็นไปตามหลักการคุ้มครองผู้ที่ได้รับผลจากการปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของเจ้าพนักงาน ในขณะเดียวกัน ผู้ที่กระทำโดยฝ่าฝืนบทบัญญัติของกฎหมายต่อพระสังฆาธิการในฐานะที่เป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย ก็อาจมีความรับผิดทางอาญาได้เช่นเดียวกัน อันเป็นไปตามหลักการคุ้มครองการปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของเจ้าพนักงาน

ดังนั้น ขอบเขตในการวิเคราะห์ความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการในบทความนี้ จึงมุ่งตอบคำถามสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ (1) พระสังฆาธิการมีสถานะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาหรือไม่ และ (2) การคุ้มครองและความรับผิดชอบของเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญามีอย่างไร โดยในการวิเคราะห์ ผู้เขียนได้นำสาระหลักเกี่ยวกับการปกครองตามประมวลกฎหมายอาญาและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มาวิเคราะห์ตีความอย่างเป็นระบบ แล้วนำผลลัพธ์ที่ได้รับจากการวิเคราะห์มาทำการสังเคราะห์ให้ได้มาซึ่งความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับสถานะความเป็นเจ้าพนักงาน อำนาจหน้าที่ ความรับผิดชอบ และการคุ้มครองตามประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการ อันเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของบทความนี้

ภารกิจและโครงสร้างของประมวลกฎหมายอาญา

ประมวลกฎหมายอาญาเป็นกฎหมายสารบัญญัติที่มีภารกิจ 3 ประการ ได้แก่ ภารกิจในการคุ้มครองสังคม ภารกิจในการปราบปรามและป้องกันการกระทำความผิด และภารกิจในการคุ้มครองคุณธรรมทางกฎหมายและคุณภาพของการกระทำ โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

1. ภารกิจในการคุ้มครองสังคม

คือภารกิจในการคุ้มครองการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในสังคม ซึ่งอาจกระทบกระทั่งกันได้ไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง แม้ในสังคมมนุษย์จะมีระเบียบสังคมเป็นเครื่องมือควบคุมความประพฤติของมนุษย์ แต่ก็ขาดสภาพบังคับอย่างเพียงพอที่

จะทำให้มั่นใจได้ว่าสังคมจะสงบเรียบร้อย ด้วยเหตุนี้จึงมีกฎหมายเข้ามาเสริม เพื่อให้มีสภาพเชิงบังคับ และกฎหมายอาญา จัดเป็นกฎหมายที่มีสภาพเชิงบังคับรุนแรงที่สุด (คณิต ณ นคร, 2543: 31)

2. การกึ่งในการปราบปรามและป้องกันการกระทำความผิด

คือการกึ่งในการใช้กฎหมายอาญาลงโทษผู้กระทำความผิด เพื่อให้เห็นว่าสังคมไม่ยอมรับการกระทำของเขา ขณะเดียวกันก็เตือนบุคคลทั่วไปว่าหากมีการกระทำเช่นนั้นจะได้รับการลงโทษเช่นเดียวกัน (คณิต ณ นคร, 2543: 32)

3. การกึ่งในการคุ้มครองคุณค่าพื้นฐานทางกฎหมายและคุณภาพของการกระทำ

คือการกึ่งในการคุ้มครองคุณค่าพื้นฐาน (Basic Value) ของระเบียบสังคม อันได้แก่การคุ้มครองชีวิต ความปลอดภัยของร่างกาย เสรีภาพ ทรัพย์สิน ตลอดจนสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดของมนุษย์ ซึ่งกฎหมายอาญารับเอาคุณค่าเหล่านั้นไว้ในกรอบแห่งการคุ้มครองในฐานะที่เป็นคุณธรรมทางกฎหมาย (legal interest) ขณะเดียวกันก็คุ้มครองคุณภาพของการกระทำไปพร้อมกันด้วย โดยการกระทำที่ก่อให้เกิดความเสียหายและทำให้ผู้อื่นสูญเสียความเชื่อมั่นในความปลอดภัยต่อคุณค่าพื้นฐาน อันเป็นปทัสถานในทางอาญา เพราะมีเจตนาไม่เคารพต่อกฎหมาย ย่อมเป็นการกระทำที่ไม่มีคุณภาพ ซึ่งกฎหมายอาญาจะไม่ให้ความคุ้มครองแก่การกระทำนั้น (คณิต ณ นคร, 2543: 33-35)

4. โครงสร้างของประมวลกฎหมายอาญา

ประมวลกฎหมายอาญามีโครงสร้างแบ่งเป็น 3 ภาค ได้แก่ ภาค 1 ว่าด้วยบทบัญญัติทั่วไป ซึ่งประกอบด้วยบทนิยาม การใช้กฎหมายอาญา โทษและวิธีการเพื่อความปลอดภัย ความรับผิดชอบในทางอาญา การพยายามกระทำความผิด ตัวการและผู้สนับสนุน การกระทำความผิดหลายบทหรือหลายกระทง การกระทำความผิดอีก และอายุความ ภาค 2 ว่าด้วยความผิด ซึ่งประกอบด้วย ความผิดเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร การก่อการร้าย การปกครอง การยุติธรรม การศาสนา ความสงบสุขของประชาชน การก่อให้เกิดภัยอันตรายต่อประชาชน การปลอมและการแปลง การค้า เพศ ชีวิตและร่างกาย เสรีภาพและชื่อเสียง ทรัพย์สิน และศพ ภาค 3 ว่าด้วยโทษ ซึ่งเป็นความผิดที่แม้กระทำได้โดยไม่มีเจตนาก็เป็นความผิด มีระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 เดือน หรือปรับไม่เกิน 1 หมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ตัวอย่างเช่น การส่งเสียงหรือทำให้เกิดเสียงหรือกระทำความอื้ออึงโดยไม่มีเหตุอันสมควรจนทำให้ประชาชนตกใจหรือเดือดร้อน การเสพสุราหรือของเมาอย่างอื่นจนเป็นเหตุให้ตนเมา ประพฤติชั่วร้ายหรือครองสติไม่ได้ขณะอยู่ในถนนสาธารณะหรือสาธารณสถาน เป็นต้น

แนวคิด ความหมาย และขอบเขตของเจ้าพนักงาน

ประมวลกฎหมายอาญาบัญญัติให้ “ความผิดเกี่ยวกับเจ้าพนักงาน” เป็น “ความผิดเกี่ยวกับการปกครอง” ซึ่งมีแนวคิด ความหมาย และขอบเขตของเจ้าพนักงาน ดังนี้

1. แนวคิดในการบัญญัติความผิดเกี่ยวกับเจ้าพนักงาน

แนวคิดในการบัญญัติความผิดเกี่ยวกับเจ้าพนักงาน เกิดขึ้นจากความมุ่งหมายเพื่อให้การปกครองบ้านเมืองเป็นไปด้วยความเรียบร้อย แต่เนื่องจากการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงานอาจให้คุณหรือให้โทษแก่บุคคลได้ ดังนั้นกฎหมายอาญาจึงต้องคุ้มครองประชาชนมิให้ถูกแทรกแซงด้วยเหตุอันไม่สมควร ขณะเดียวกันก็คุ้มครองเจ้าพนักงานให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ด้วยความมั่นใจ ไม่ต้องหวั่นเกรงต่ออิทธิพลหรือภัยอันตรายอันอาจเกิดขึ้นจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น ทั้งนี้ ในการบรรลุความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองประชาชนและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงาน กฎหมายอาญาจึงมุ่งควบคุมใน 2 ด้าน ได้แก่ (1) ควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานให้เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย และ (2) ควบคุมบุคคลมิ

ให้กระทำต่อเจ้าพนักงานในทางที่เป็นผลร้ายแก่การปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งประมวลกฎหมายอาญาได้บัญญัติไว้เป็นความผิดต่อเจ้าพนักงาน และความผิดต่อหน้าที่ราชการ (คณพล จันทน์หอม, 2565: 99)

2. ความหมายและขอบเขตของเจ้าพนักงาน

โดยที่ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 1 (16) บัญญัติว่า “เจ้าพนักงาน หมายความว่า บุคคลซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นเจ้าพนักงานหรือได้รับแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ไม่ว่าจะเป็นประจำหรือครั้งคราวและไม่ว่าจะได้รับการค่าตอบแทนหรือไม่” ดังนั้น เจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาจึงมี 2 ประเภท ได้แก่ (1) บุคคลซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นเจ้าพนักงาน และ (2) บุคคลซึ่งได้รับแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ทั้งนี้ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นเจ้าพนักงานประจำหรือไม่ และจะได้รับการค่าตอบแทนหรือไม่ ซึ่งวิเคราะห์ความได้ดังนี้

2.1 บุคคลซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นเจ้าพนักงาน

จากบทบัญญัติในมาตรา 1 (16) ที่บัญญัติว่า “เจ้าพนักงาน หมายความว่า บุคคลซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นเจ้าพนักงาน...” นั้น ย่อมหมายความว่าบุคคลซึ่งมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นเจ้าพนักงาน โดยไม่ต้องคำนึงว่าบุคคลนั้นจะเป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่ ตัวอย่างเช่น พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกรตามมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 สมาชิกสภาตำบลตามมาตรา 21 แห่งพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 พนักงานการรถไฟแห่งประเทศไทยตามมาตรา 18 แห่งพระราชบัญญัติการรถไฟแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2494 เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บุคคลบางประเภทซึ่งแม้ในกฎหมายมิได้บัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา แต่กฎหมายบัญญัติให้มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าพนักงาน บุคคลนั้นก็ย่อมเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาด้วย แต่หากบุคคลนั้นไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นเจ้าพนักงาน และไม่มีกฎหมายบัญญัติให้มีอำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับเจ้าพนักงาน บุคคลนั้นย่อมไม่เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1787/2524 ซึ่งวินิจฉัยว่า “เจ้าพนักงาน ย่อมหมายถึงบุคคลผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการโดยได้รับแต่งตั้งตามกฎหมาย กล่าวคือในการแต่งตั้งนั้นมีกฎหมายระบุถึงวิธีการแต่งตั้งไว้และได้มีการแต่งตั้งถูกต้องตามกฎหมายที่ระบุไว้นั้น จำเลยที่ 1 เป็นกำนัน จำเลยที่ 2 เป็นแพทย์ประจำตำบล จำเลยที่ 3 เป็นผู้ใหญ่บ้าน โดยได้รับแต่งตั้งตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ฯ จำเลยทั้งสามจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงาน... จำเลยที่ 4 และที่ 5 เป็นกรรมการสภาตำบลผู้ทรงคุณวุฒิตามประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 326 หาใช่ข้าราชการหรือได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายอย่างใดไม่ แม้ได้รับแต่งตั้งตามโครงการดังกล่าวด้วย แต่ระเบียบว่าด้วยการปฏิบัติตามโครงการพัฒนาท้องถิ่นฯ มิใช่กฎหมาย ถึงแม้จำเลยทั้งสองจะได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการก็หาใช่เจ้าพนักงานไม่” (คณพล จันทน์หอม, 2565: 100-101)

ทั้งนี้ เจ้าพนักงานตามที่บัญญัติในมาตรา 1 (16) แห่งประมวลกฎหมายอาญา อาจมีความรับผิดชอบเกี่ยวกับการปกครองตามประมวลกฎหมายอาญาได้ ไม่ว่าจะเป็นความเป็นเจ้าพนักงานของบุคคลนั้นจะมีขึ้นด้วยอำนาจของกฎหมายใด และไม่ว่ากฎหมายนั้นจะบัญญัติไว้อย่างชัดเจนให้เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาหรือไม่ ตัวอย่างเช่น พระราชบัญญัติเทศบาล พ.ศ. 2496 มาตรา 48 เอกวิสติ ซึ่งบัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า “ในการปฏิบัติหน้าที่ให้นายกเทศมนตรี รองนายกเทศมนตรี และพนักงานเทศบาลเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา” ในขณะที่พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2551 แม้ไม่มีบทบัญญัติกำหนดไว้อย่างชัดเจนให้ข้าราชการพลเรือนเป็นเจ้าพนักงาน แต่เมื่อพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนมีบทบัญญัติแต่งตั้งให้ข้าราชการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ดังนั้น ข้าราชการพลเรือนจึงเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาด้วย

2.2 บุคคลซึ่งได้รับแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ

จากบทบัญญัติในมาตรา 1 (16) ที่บัญญัติว่า “เจ้าพนักงาน หมายความว่า บุคคลซึ่ง... ได้รับแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ...” นั้น ย่อมหมายความว่าบุคคลซึ่งไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรงให้เป็นเจ้าพนักงาน แต่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ โดยไม่ต้องคำนึงว่าบุคคลนั้นจะเป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่ ทั้งนี้ “ข้าราชการ” ถือเป็นส่วนหนึ่งของเจ้าพนักงาน เพราะได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายเพื่อปฏิบัติหน้าที่ราชการ ดังนั้น จึงเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ตัวอย่างเช่น ข้าราชการพลเรือน ข้าราชการฝ่ายอัยการ ข้าราชการฝ่ายตุลาการ เป็นต้น ในส่วนของ “บุคคลที่ไม่ใช่ข้าราชการ” แต่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ดังนั้น จึงเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา เฉพาะในหน้าที่ราชการซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้ปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น บุคคลที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าหน้าที่ของศาลฎีกา ลูกจ้างชั่วคราวของส่วนราชการซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นการถาวรรับพัสดุ เป็นต้น อนึ่ง คำว่า “ปฏิบัติหน้าที่ราชการ” ย่อมหมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของรัฐ ดังนั้น บุคคลซึ่งไม่มีอำนาจหน้าที่ทางการบริหาร บุคคลซึ่งเป็นพนักงานในหน่วยงานอื่นของรัฐที่มีใช้ราชการ จึงมิใช่เจ้าพนักงานตามมาตรา 1 (16) (คณพล จันทน์หอม, 2565: 101)

2.3 บุคคลซึ่งไม่ถือเป็นเจ้าพนักงาน

คือบุคคลซึ่งไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งให้เป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา หรือมิใช่บุคคลซึ่งมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรงให้เป็นเจ้าพนักงาน หรือมิใช่บุคคลซึ่งได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ย่อมไม่ถือเป็นเจ้าพนักงานตามมาตรา 1 (16) และไม่ต้องรับผิดชอบเกี่ยวกับการปกครองตามประมวลกฎหมายอาญา ตัวอย่างเช่น สมาชิกสภานิติบัญญัติ สมาชิกสภาจังหวัด หรือสมาชิกสภาเทศบาล ไม่ถือเป็นเจ้าพนักงาน เพราะไม่มีอำนาจหน้าที่ทางการบริหาร หรือพนักงานรัฐวิสาหกิจ ไม่ถือเป็นเจ้าพนักงาน เพราะรัฐวิสาหกิจมิใช่ราชการ เป็นต้น ดังคำพิพากษาศาลฎีกาที่ 4347/2558 ซึ่งวินิจฉัยว่า “จำเลยที่ 2 เป็นลูกจ้างประจำ ตำแหน่งนักการเทศบาลตำบลจักราช มิใช่ข้าราชการที่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายหรือเป็นผู้ดำรงตำแหน่งซึ่งมีกฎหมายระบุไว้โดยเฉพาะให้ถือเป็นเจ้าพนักงาน จำเลยที่ 2 จึงมิใช่เจ้าพนักงานตามกฎหมาย” (คณพล จันทน์หอม, 2565: 102, 104)

2.4 การปฏิบัติหน้าที่ราชการ

โดยที่คำว่า “ปฏิบัติหน้าที่ราชการ” หมายถึงการปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของรัฐ ซึ่งบุคคลที่ไม่มีอำนาจหน้าที่ทางการบริหาร บุคคลที่เป็นพนักงานในหน่วยงานอื่นของรัฐซึ่งมิใช่ราชการ ย่อมมิใช่เจ้าพนักงานตามมาตรา 1 (16) ดังนั้น บุคคลซึ่งเป็นเจ้าพนักงานจึงต้องปฏิบัติหน้าที่ราชการ หากมีการแต่งตั้งเป็นเจ้าพนักงาน แต่มิได้ปฏิบัติราชการ เช่น ไปช่วยงานส่วนตัว (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 82 ถึง 86/2506 น. 56, อ้างถึงใน ทวีเกียรติ มินะกะนิษฐ, 2554: 275) หรือปฏิบัติราชการ แต่ไม่ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าพนักงาน เช่น ผู้ที่ช่วยเจ้าพนักงานในการปฏิบัติการตามหน้าที่ หรือสมาชิกสภาตำบลที่ได้รับแต่งตั้งให้ไปปฏิบัติราชการพัฒนาท้องถิ่น ย่อมมิใช่เจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 3057/2523 น. 2394, อ้างถึงใน ทวีเกียรติ มินะกะนิษฐ, 2554: 275)

2.3 ความผิดต่อเจ้าพนักงาน

ความผิดต่อเจ้าพนักงานเป็นความผิดที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา ภาค 2 ลักษณะ 2 ว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการปกครอง หมวด 1 ความผิดต่อเจ้าพนักงาน ตั้งแต่มาตรา 136 จนถึงมาตรา 146 อาทิเช่น ความผิดฐานดูหมิ่นเจ้าพนักงานซึ่งกระทำการตามหน้าที่ ความผิดฐานต่อสู้อย่างผิดกฎหมายเจ้าพนักงานในการปฏิบัติการตามหน้าที่ ความผิดฐานข่มขืนใจเจ้าพนักงานให้ปฏิบัติการอันมิชอบด้วยหน้าที่หรือให้ละเว้นการปฏิบัติการตามหน้าที่โดยใช้กำลัง

ประทุษร้ายหรือขู่เข็ญว่าจะใช้กำลังประทุษร้าย ความผิดฐานทำให้เสียหาย ทำลาย ซ่อนเร้น เอาไปเสียหรือทำให้สูญหาย หรือไร้ประโยชน์ซึ่งทรัพย์สินหรือเอกสารใดๆ อันเจ้าพนักงานได้ยึด รักษาไว้ หรือสั่งให้ส่งเพื่อเป็นพยานหลักฐาน ความผิดฐานเรียกรับหรือยอมจะรับทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดสำหรับตนเองหรือผู้อื่นเป็นการตอบแทนในการจงใจหรือได้จงใจเจ้าพนักงานโดยวิธีอันทุจริตหรือผิดกฎหมายหรือโดยอิทธิพลของตนให้กระทำการหรือไม่กระทำการในหน้าที่อันเป็นคุณหรือเป็นโทษแก่บุคคลใด เป็นต้น ทั้งนี้ ความผิดต่อเจ้าพนักงานดังกล่าว ไม่จำกัดว่าผู้กระทำความผิดจะเป็นใคร แต่ผู้ถูกกระทำความผิดต้องเป็นเจ้าพนักงาน ส่วนเงื่อนไขแห่งการลงโทษ ย่อมเป็นไปตามที่บัญญัติไว้ในแต่ละฐานความผิด ตัวอย่างเช่น ความผิดฐานดูหมิ่นเจ้าพนักงานซึ่งกระทำการตามหน้าที่ มีเงื่อนไขแห่งการลงโทษโดยต้องมีข้อเท็จจริงว่าเจ้าพนักงานนั้น “กระทำการตามหน้าที่หรือเพราะได้กระทำการตามหน้าที่” หรือความผิดฐานต่อสู้อหรือขัดขวางเจ้าพนักงานในการปฏิบัติการตามหน้าที่ มีเงื่อนไขแห่งการลงโทษโดยต้องมีข้อเท็จจริงว่าเจ้าพนักงานนั้น “ปฏิบัติการตามหน้าที่” เป็นต้น (คณิต ณ นคร, 2535: 298-301)

2.4 ความผิดต่อหน้าที่ราชการ

ความผิดต่อหน้าที่ราชการเป็นความผิดที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา ภาค 2 ลักษณะ 2 ว่าด้วยความผิดเกี่ยวกับการปกครอง หมวด 2 ความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ตั้งแต่มาตรา 147 จนถึงมาตรา 166 อาทิเช่น ความผิดฐานเป็นเจ้าพนักงานใช้อำนาจในตำแหน่งโดยมิชอบ ช่มชู้ใจหรือจงใจให้บุคคลใดมอบให้หรือหามาให้ซึ่งทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดแก่ตนเองหรือผู้อื่น ความผิดฐานเป็นเจ้าพนักงานเรียกรับ หรือยอมจะรับทรัพย์สินหรือประโยชน์อื่นใดสำหรับตนเองหรือผู้อื่นโดยมิชอบเพื่อกระทำการหรือไม่กระทำการอย่างใดในตำแหน่ง ความผิดฐานเป็นเจ้าพนักงานปฏิบัติหรือละเว้นปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบเพื่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้หนึ่งผู้ใด หรือปฏิบัติหรือละเว้นการปฏิบัติหน้าที่โดยทุจริต ความผิดฐานเป็นเจ้าพนักงานมีหน้าที่ทำเอกสาร กรอกข้อความลงในเอกสารหรือดูแลรักษาเอกสาร กระทำการปลอมเอกสารโดยอาศัยโอกาสที่ตนมีหน้าที่นั้น เป็นต้น ทั้งนี้ ความผิดต่อหน้าที่ราชการดังกล่าว จำกัดเฉพาะผู้กระทำความผิดที่เป็นเจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้ง หรือเป็นบุคคลซึ่งมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรงให้เป็นเจ้าพนักงาน หรือเป็นบุคคลซึ่งแม้ไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาหรือบัญญัติไว้โดยตรงว่าเป็นเจ้าพนักงาน แต่บุคคลนั้นได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ โดยมีต้องคำนึงว่าบุคคลนั้นจะเป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่ ดังนั้น ความผิดต่อหน้าที่ราชการทุกฐานความผิด จึงมีเฉพาะแต่ผู้ที่เป็นเจ้าพนักงานเท่านั้นที่จะกระทำความผิดได้ บุคคลธรรมดาที่ร่วมกระทำความผิดกับเจ้าพนักงานเป็นได้เพียงผู้สนับสนุน อันเป็นไปตามคุณธรรมทางกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองความบริสุทธิ์แห่งอำนาจรัฐหรือแห่งตำแหน่ง (คณิต ณ นคร, 2535: 315)

ภารกิจและโครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์มีสถานะเป็นกฎหมายบ้านเมือง ซึ่งมีการกิจเพื่อให้การคุ้มครองพระพุทธศาสนา อันถือเป็นภารกิจในการคุ้มครองสังคม ปราบปรามและป้องกันการกระทำความผิด และคุ้มครองคุณธรรมทางกฎหมายของกฎหมายอาญา โดยอุปถัมภ์และดูแลการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยด้วยความเรียบร้อย ดังนั้นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์จึงมีลักษณะในทางอาญา โดยมีบทกำหนดโทษจำคุกและปรับสำหรับผู้กระทำความผิด ดังปรากฏในหมวด 7 มาตรา 42 จนถึงมาตรา 44 ตรี อนึ่ง แม้ว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์จะตราขึ้นและได้รับการปรับปรุงมาแล้วถึง 4 ครั้ง ได้แก่ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 พระราช

บัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2561 แต่ภารกิจหลักของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพื่อให้การคุ้มครองพระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ก็ไม่เปลี่ยนแปลง โดยมีหลักการสำคัญดังนี้

1. ภารกิจในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา

คือภารกิจเพื่อให้การอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา โดยมุ่งให้การดูแลการปกครองคณะสงฆ์เป็นไปเพื่อรักษาพระธรรมวินัย ส่งเสริมการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาให้เกิดการพัฒนาจิตใจและปัญญา อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสและศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป

2. ภารกิจในการปกครองคณะสงฆ์

คือภารกิจในการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ซึ่งครอบคลุมเฉพาะบรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร ดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 5 ทวิ ว่า “คณะสงฆ์ หมายความว่า บรรดาพระภิกษุที่ได้รับบรรพชาอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือตามกฎหมายที่ใช้บังคับก่อนพระราชบัญญัตินี้ ไม่ว่าจะปฏิบัติศาสนกิจในหรือนอกราชอาณาจักร” ทั้งนี้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไม่มีภารกิจในการปกครองคณะสงฆ์อื่น อันได้แก่บรรดาบรรพชิตจีนิกาย หรือ “อนัมนิกาย” (คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย, 2563)

ในการปกครองคณะสงฆ์นั้น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์กำหนดโครงสร้างการปกครองไว้ในหมวด 3 ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่มาตรา 20 จนถึงมาตรา 23 ซึ่งได้แก่การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ การกำหนดอำนาจหน้าที่ทางปกครองของเจ้าคณะใหญ่ การกำหนดเขตปกครองคณะสงฆ์ในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุอันเกี่ยวกับตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตำแหน่งอื่นๆ และไวยาวัจกร อย่างไรก็ตาม การปกครองคณะสงฆ์ตามหมวด 3 มีความสัมพันธ์กับหมวดอื่นด้วย ดังนั้น จึงควรแก่การแสดงให้เห็นถึงสถานภาพ ภารกิจ และอำนาจหน้าที่ในทางปกครองที่เชื่อมโยงกันในโครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน

3. โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

โครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์แบ่งเป็น 8 หมวด ได้แก่ **หมวด 1** ว่าด้วยสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงมีอำนาจบัญชาการคณะสงฆ์และทรงตราพระบัญชาโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัยและกฎหมายมหาชน **หมวด 2** ว่าด้วยมหาเถรสมาคม ซึ่งมีสาระหลักเกี่ยวกับการแต่งตั้ง วาระและการพ้นจากตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม รวมทั้งอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคม โดยมีบทบัญญัติที่สำคัญคือมาตรา 15 ตรี ว่าด้วยอำนาจหน้าที่ของมหาเถรสมาคมในการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย การรักษาหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา และตรากฎหมายมหาชน ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ หรือประกาศ โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย และมาตรา 15 จัตวา ซึ่งบัญญัติให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาชน เพื่อกำหนดโทษหรือวิธีลงโทษทางปกครองสำหรับภิกษุและสามเณรที่ประพฤติให้เกิดความเสียหายแก่พระพุทธศาสนาและการปกครองของคณะสงฆ์ก็ได้ เพื่อรักษาหลักพระธรรมวินัยและเพื่อความเรียบร้อยดีงามของคณะสงฆ์ **หมวด 3** ว่าด้วยการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งบัญญัติสาระหลักเกี่ยวกับคณะสงฆ์ ว่าต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาชน การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาคให้มีเจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครอง

คณะสงฆ์ และการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคให้มีภิกษุเป็นผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับ ดังนี้ (1) เจ้าคณะภาค (2) เจ้าคณะจังหวัด (3) เจ้าคณะอำเภอ และ (4) เจ้าคณะตำบล **หมวด 4** ว่าด้วยนิคหกรรมและการสละสมณเพศ โดยมีบทบัญญัติที่สำคัญคือมาตรา 25 ซึ่งบัญญัติให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคม กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ เพื่อให้การลงนิกหกรรมเป็นไปโดยถูกต้อง สะดวก รวดเร็วและเป็นธรรม และให้ถือว่าเป็นการชอบด้วยกฎหมายที่มหาเถรสมาคมจะกำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคมให้มหาเถรสมาคมหรือพระภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ตำแหน่งใดเป็นผู้มีอำนาจลงนิกหกรรมแก่พระภิกษุผู้ล่วงละเมิดพระธรรมวินัย กับทั้งการกำหนดให้การวินิจฉัยการลงนิกหกรรมให้เป็นการยุติในชั้นใด ๆ นั้นด้วย **หมวด 5** ว่าด้วยวัด ซึ่งมีสาระหลักเกี่ยวกับ (1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และ (2) สำนักสงฆ์ และมีข้อกำหนดที่สำคัญ คือการกำหนดให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคลโดยอำนาจของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มีใช้โดยอำนาจของประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์หรือกฎหมายอื่น และมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป **หมวด 6** ว่าด้วยศาสนสมบัติ ซึ่งมีสาระหลักเกี่ยวกับ (1) ศาสนสมบัติกลาง และ (2) ศาสนสมบัติของวัด **หมวด 7** ว่าด้วยบทกำหนดโทษ โดยมีบทบัญญัติที่สำคัญคือมาตรา 44 ทวิ ซึ่งบัญญัติให้ผู้ใดหมิ่นประมาท ดูหมิ่น หรือแสดงความอาฆาตมาดร้ายสมเด็จพระสังฆราช ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 2 หมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และมาตรา 44 ตรี ซึ่งบัญญัติให้ผู้ใดใส่ความคณะสงฆ์ อันอาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียหรือความแตกแยก ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกิน 1 ปี หรือปรับไม่เกิน 2 หมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ และ **หมวด 8** ว่าด้วยเบ็ดเตล็ด ซึ่งบัญญัติสถานะของพระภิกษุในตำแหน่งทางปกครอง โดยบทบัญญัติที่สำคัญคือมาตรา 45 ที่บัญญัติให้พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาวัจกร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา

พระสังฆาธิการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

คำว่า “พระสังฆาธิการ” ไม่มีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ แต่โดยที่มาตรา 15 ตรี กำหนดให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมใช้บังคับได้ ดังนั้น กฎมหาเถรสมาคมจึงได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมาย ทั้งนี้ กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 24 (พ.ศ. 2541) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ แก้ไขเพิ่มเติม ครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2563) หมวด 1 บททั่วไป ข้อ 4 บัญญัติความหมายของพระสังฆาธิการไว้ว่า “ในกฎหมายมหาเถรสมาคมนี้ พระสังฆาธิการ หมายถึงพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ดังต่อไปนี้ ๑. เจ้าคณะใหญ่ ๒. เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค ๓. เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด ๔. เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ ๕. เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล ๖. เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ส่วนตำแหน่งอื่นที่เรียกชื่ออย่างอื่น จะได้มีระเบียบมหาเถรสมาคมกำหนดเทียบ กับตำแหน่งที่กล่าวแล้ว” ด้วยเหตุนี้ พระสังฆาธิการจึงมีฐานะเป็นผู้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ และมีสถานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ อย่างไรก็ตาม พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ มิได้มีเพียงพระสังฆาธิการเท่านั้น ดังจะได้วิเคราะห์ดังนี้

1. พระสังฆาธิการในฐานะผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์

โดยที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ มาตรา 8 บัญญัติให้สมเด็จพระสังฆราชเป็นผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งทรงมีอำนาจทางปกครองในการบัญชาคณะสงฆ์ พระสังฆราชจึงเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามมาตรา 45 แต่ไม่ทรงเป็นพระสังฆาธิการความหมายของกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 24 และโดยที่มาตรา 12 กำหนดให้มหาเถรสมาคมเป็นผู้มีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ มาตรา 15 ตรี กำหนดให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะ

สงฆ์ให้เป็นไปโดยเรียบร้อยดีงาม วรรคสองกำหนดให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมเพื่อปกครองคณะสงฆ์ และจะมอบให้พระภิกษุรูปใดหรือคณะกรรมการหรือคณะอนุกรรมการตามมาตรา 19 เป็นผู้ใช้อำนาจหน้าที่เช่นนั้นก็ได้ ประกอบกับมาตรา 20 กำหนดให้คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม มาตรา 20/1 กำหนดให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และมาตรา 22 กำหนดให้พระภิกษุซึ่งเป็นเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ดังนั้น หากพิจารณาจากบทบัญญัติในมาตรา 8 มาตรา 12 มาตรา 15 ตรี มาตรา 20 มาตรา 20/1 และมาตรา 22 ประกอบกันแล้ว อำนาจทรงบัญชาคณะสงฆ์ของสมเด็จพระสังฆราชในทางปกครอง จึงกระทำโดยมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล ภายใต้กฎหมายมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ และประกาศของมหาเถรสมาคม และเมื่อพิจารณาประกอบกับกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 24 ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ข้อ 4 ที่บัญญัติให้พระสังฆาธิการ อันได้แก่ เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระภิกษุที่ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งเรียกชื่ออย่างอื่นตามระเบียบมหาเถรสมาคม กำหนดเทียบได้กับตำแหน่งผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ เป็น “ผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์” แล้ว สมเด็จพระสังฆราชจึงมีใช้ “พระสังฆาธิการ” ผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม แม้จะทรงเป็นผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ก็ตาม

2. อำนาจหน้าที่ของพระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์

โดยที่กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 23 ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ กำหนดให้พระสังฆาธิการซึ่งมีตำแหน่งในทางการปกครองชั้นเจ้าอาวาสขึ้นไป มีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รวมทั้งพระอุปัชฌาย์ จึงเป็นพระภิกษุที่มีอำนาจหน้าที่ในทางปกครอง โดยดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช หรือตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาเหนือตน วินิจฉัยลงนิคหกรรม ข้ออุทธรณ์คำสั่งหรือคำวินิจฉัยชั้นภาค ชั้นจังหวัด ชั้นอำเภอ หรือชั้นตำบล และระงับอธิกรณ์ แล้วแต่กรณี รวมทั้งการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พ.ศ. 2550 ด้วย

พระสังฆาธิการในฐานะเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

โดยที่พระสังฆาธิการตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 24 ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ข้อ 4 กำหนดให้พระสังฆาธิการคือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ และมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 23 ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น พระสังฆาธิการที่มีอำนาจหน้าที่ทางปกครอง จึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หรืออาจกล่าวได้ว่าความเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา สืบเนื่องมาจากผลของกฎหมายที่บัญญัติไว้โดยชัดแจ้งนั่นเอง ทั้งนี้ แม้ว่าพระสังฆาธิการจะมีใช้ราชการ แต่ด้วยเหตุที่พระสังฆาธิการอาจได้รับการแต่งตั้งให้ปฏิบัติราชการได้โดยอำนาจของกฎหมาย จึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาดังที่พระราชบัญญัติ

คณะสงฆ์กำหนด อย่างไรก็ตาม มีประเด็นปัญหาว่าพระสังฆาธิการจะต้องปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยหรือไม่ เนื่องจากบุคคลซึ่งเป็นเจ้าพนักงานจะต้องปฏิบัติหน้าที่ราชการ จึงจะถือเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา สำหรับประเด็นปัญหานี้ หากพิจารณาจากสถานะของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ซึ่งเป็นกฎหมายบ้านเมืองในมาตรา 5 ตรี ที่บัญญัติให้พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้ง สถาปนา และถอดถอนสมณศักดิ์ของพระภิกษุในคณะสงฆ์ และแต่งตั้งกรรมการมหาเถรสมาคม และในมาตรา 6 ที่บัญญัติให้นายกรัฐมนตรีรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้ และให้มีอำนาจออกกฎกระทรวงเพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ดังนั้น การจัดทำเนียบกิจการคณะสงฆ์จึงถือเป็นการดำเนินการกิจการในการกิจของรัฐภายใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ผ่านทางนายกรัฐมนตรี และเมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับคำว่า “ราชการ” ตามพจนานุกรมแห่งราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งให้ความหมายว่า “การทำงานของประเทศหรือของพระเจ้าแผ่นดิน” (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2523: 770) จึงอาจกล่าวได้ว่าการจัดทำเนียบกิจการคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ย่อมถือเป็นการปฏิบัติราชการ และส่งผลให้การปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของพระสังฆาธิการถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่ราชการไปพร้อมกันด้วย เมื่อการปฏิบัติหน้าที่ในทางปกครองของพระสังฆาธิการถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่ราชการ พระสังฆาธิการจึงถือเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา

อนึ่ง ด้วยเหตุที่บทบัญญัติในมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ดังนั้น ในกรณีของสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งแม้มิใช่พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ในกฎหมายมหาเถรสมาคม แต่เนื่องจากทรงเป็นพระภิกษุซึ่งที่บัญญัติในมาตรา 11 ว่าสมเด็จพระสังฆราชทรงพ้นจากตำแหน่ง เมื่อพ้นจากความเป็นพระภิกษุ และในมาตรา 8 ที่กำหนดให้ทรงเป็นผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ และทรงมีอำนาจบัญชาคณะสงฆ์ อันถือเป็นอำนาจทางปกครองสมเด็จพระสังฆราชจึงทรงถือเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาด้วย

1. ความผิดต่อพระสังฆาธิการในฐานะเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา

เมื่อพระสังฆาธิการถือเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ดังนั้น จึงได้รับการคุ้มครองตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายอาญาเกี่ยวกับความผิดต่อเจ้าพนักงาน ตัวอย่างเช่น ความผิดฐานดูหมิ่นเจ้าพนักงาน ความผิดฐานแจ้งข้อความอันเป็นเท็จแก่เจ้าพนักงาน ความผิดฐานต่อสูหรือขัดขวางเจ้าพนักงาน ความผิดฐานข่มขืนใจเจ้าพนักงาน ความผิดฐานทำอันตรายทรัพย์สินหรือเอกสารที่เป็นพยานหลักฐาน ความผิดฐานให้สินบนเจ้าพนักงาน เป็นต้น อนึ่ง ความผิดต่อพระสังฆาธิการนั้น ไม่จำกัดว่าผู้กระทำความผิดจะเป็นใคร แต่ผู้ถูกกระทำความผิดต้องเป็นพระสังฆาธิการซึ่งปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา

2. ความผิดต่อหน้าที่ราชการ

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าการปฏิบัติหน้าที่ทางปกครองของพระสังฆาธิการในฐานะเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ย่อมถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่ราชการไปพร้อมกันด้วย ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ทางปกครองของพระสังฆาธิการจึงอยู่ในบังคับของประมวลกฎหมายอาญา คือความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ ตัวอย่างเช่น ความผิดฐานเป็นเจ้าพนักงานยกยอกทรัพย์ กรรโชกทรัพย์ เรียกรับหรือยอมจะรับสินบน ความผิดฐานเป็นเจ้าพนักงานใช้อำนาจในตำแหน่งโดยทุจริต ความผิดฐานเป็นเจ้าพนักงานปลอมเอกสาร รับรองหลักฐานเท็จ ความผิดฐานเป็นเจ้าพนักงานละทิ้งงาน เป็นต้น (คณิต ฒ นคร, 2535: 314-315) อนึ่งความผิดต่อหน้าที่ราชการ จำกัดเฉพาะพระสังฆาธิการผู้กระทำความผิดในฐานะที่เป็นเจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการเท่านั้น

องค์ความรู้จากการศึกษา

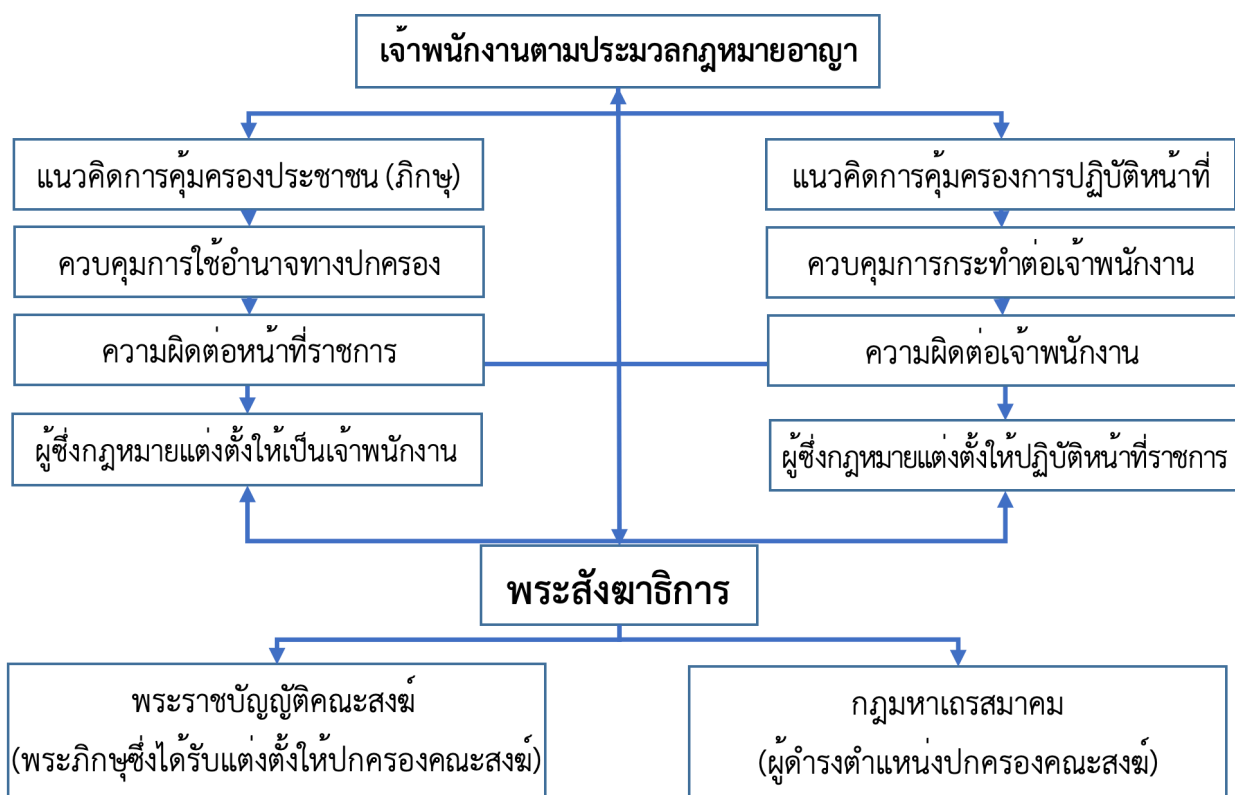
องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิเคราะห์สถานะและอำนาจหน้าที่ความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการ พบว่าแนวคิดเกี่ยวกับความผิดเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา เกิดขึ้นจากการที่รัฐต้องมีเจ้าพนักงานเป็นตัวแทนในการบริหารจัดการภารกิจของรัฐ ดังนั้น ประมวลกฎหมายอาญาจึงคุ้มครองประชาชนมิให้ถูกแทรกแซงด้วยเหตุอันไม่สมควรจากเจ้าพนักงาน ด้วยการควบคุมการใช้อำนาจของเจ้าพนักงานให้เป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย ขณะเดียวกันก็คุ้มครองการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าพนักงาน โดยควบคุมมิให้ผู้ใดกระทำต่อเจ้าพนักงานในทางที่เป็นผลร้ายแก่การปฏิบัติหน้าที่ ซึ่งประมวลกฎหมายอาญากำหนดไว้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนของความผิดต่อเจ้าพนักงาน และส่วนของความผิดต่อหน้าที่ราชการ ทั้งนี้ เจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญามี 2 ประเภท ได้แก่ บุคคลซึ่งกฎหมายบัญญัติว่าเป็นเจ้าพนักงาน กล่าวคือเป็นบุคคลซึ่งมีกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้งว่าเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา กับบุคคลซึ่งได้รับแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ กล่าวคือเป็นบุคคลซึ่งไม่มีกฎหมายบัญญัติไว้โดยตรงให้เป็นเจ้าพนักงาน แต่ได้รับการแต่งตั้งตามกฎหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ โดยมีต้องคำนึงว่าบุคคลนั้นจะเป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่ อย่างไรก็ตาม ความผิดต่อเจ้าพนักงานไม่จำกัดว่าผู้กระทำความผิดจะเป็นผู้ใด แต่ผู้กระทำความผิดต้องเป็นเจ้าพนักงาน ส่วนความผิดต่อหน้าที่ราชการจะจำกัดเฉพาะผู้กระทำความผิดที่เป็นเจ้าพนักงานซึ่งกฎหมายแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการเท่านั้น โดยมีต้องคำนึงว่าบุคคลนั้นจะเป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือไม่

ในส่วนของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น จากการวิเคราะห์เจตนารมณ์และเนื้อหาที่สำคัญ พบว่าพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เป็นกฎหมายฝ่ายบ้านเมืองซึ่งมีภารกิจเพื่อให้การคุ้มครองพุทธศาสนา โดยดูแลการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยด้วยความเรียบร้อย และเป็นกฎหมายที่มีโทษทางอาญาสำหรับผู้ที่กระทำการฝ่าฝืน อย่างไรก็ตาม คำว่า “พระสังฆาธิการ” ไม่มีบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ แต่บัญญัติในกฎหมายอาญา มาตรา 24 ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระสังฆาธิการ ซึ่งได้แก่เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระภิกษุที่ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ซึ่งเรียกชื่ออย่างอื่นตามระเบียบมหาเถรสมาคม ทั้งนี้ สมเด็จพระสังฆราชมิใช่พระสังฆาธิการผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมายอาญา แต่ทรงเป็นผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

สำหรับอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการ พบว่าพระสังฆาธิการมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมายอาญา โดยถือเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาซึ่งกฎหมายบัญญัติไว้โดยชัดแจ้ง ทั้งนี้ แม้สถานะทางกฎหมายของพระสังฆาธิการจะมีใช่ข้าราชการ แต่หากได้รับแต่งตั้งให้ปฏิบัติราชการโดยอำนาจของกฎหมาย พระสังฆาธิการนั้นย่อมถือเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ดังนั้น ผู้ใดกระทำความผิดต่อพระสังฆาธิการในฐานะที่เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ผู้นั้นย่อมมีความผิดและโทษตามที่ประมวลกฎหมายอาญาบัญญัติ โดยไม่จำกัดว่าผู้กระทำความผิดจะเป็นใคร แต่ผู้กระทำความผิดต้องเป็นพระสังฆาธิการ ในขณะเดียวกัน พระสังฆาธิการก็อาจมีความผิดและโทษได้ หากปฏิบัติหน้าที่โดยฝ่าฝืนต่อตำแหน่งหน้าที่ราชการ เพราะเหตุว่าการปฏิบัติหน้าที่ทางปกครองของพระสังฆาธิการถือเป็นการปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วย อย่างไรก็ตาม การปฏิบัติหน้าที่ทางปกครองย่อมจำกัดเฉพาะพระสังฆาธิการผู้ซึ่งกฎหมายแต่งตั้งให้

ปฏิบัติหน้าที่ราชการเท่านั้น

จากองค์ความรู้ที่ได้รับดังกล่าวข้างต้น สามารถสังเคราะห์ได้ว่าการที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์กำหนดให้พระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญานั้น ก็ด้วยเหตุผลที่กฎหมายประสงค์จะคุ้มครองพระภิกษุทั่วไปให้ถูกแทรกแซงด้วยเหตุอันไม่สมควรจากพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางปกครอง ขณะเดียวกันก็มุ่งคุ้มครองป้องกันพระภิกษุซึ่งได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งทางปกครอง มิให้ผู้ใดกระทำการอันเป็นผลร้ายแก่การปฏิบัติหน้าที่ด้วย เมื่อพระสังฆาธิการมีอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมายเถรสมาคม ดังนั้น จึงได้รับการคุ้มครองในฐานะเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา ดังสรุปได้ตามแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ 1 แผนภูมิแสดงสถานะความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการ

ที่มา: ชุตินพงศ์ สมทรัพย์

สรุป

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์มีสถานะเป็นกฎหมายฝ่ายบ้านเมือง ซึ่งมุ่งคุ้มครองพระพุทธศาสนาในด้านการดูแลปกครองคณะสงฆ์เพื่อการรักษาพระธรรมวินัย ดังนั้น จึงให้การคุ้มครองการปฏิบัติหน้าที่ของพระภิกษุซึ่งได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์ โดยให้ถือว่าเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา อันส่งผลให้การกระทำความผิดต่อพระภิกษุซึ่งดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์เป็นความผิดต่อเจ้าพนักงานและมีโทษอาญา ขณะ

เดียวกันก็กำหนดให้พระภิกษุซึ่งดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์มีความผิดต่อตำแหน่งหน้าที่ด้วย และโดยที่พระสังฆาธิการ คือพระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ตามกฎหมายเถรสมาคมซึ่งรับรองโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ดังนั้น พระสังฆาธิการจึงมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาซึ่งได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย

จากบทสรุปดังกล่าว ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะให้มีการนำเอาความรู้ความเข้าใจในความเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญาของพระสังฆาธิการไปปรับใช้ในทางปฏิบัติให้ถูกต้องด้วยความระมัดระวัง เพราะแม้ว่าพระสังฆาธิการจะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย แต่ก็ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้องและชอบด้วยกฎหมายด้วย อนึ่ง สำหรับข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป ควรศึกษาในประเด็นความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของไวยาวัจกร เพื่อขยายองค์ความรู้ให้ครอบคลุมถึงบุคคลตามที่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์กำหนดไว้ในมาตรา 45 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำบทความนี้ไปใช้ประโยชน์ ได้แก่ (1) พระสังฆาธิการนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ปฏิบัติหน้าที่ทางปกครองอย่างถูกต้องและระมัดระวัง (2) การนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปศึกษาเพิ่มเติม เพื่อขยายผลให้ได้องค์ความรู้ใหม่ที่สนับสนุนหรือโต้แย้ง อันจะเป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป
2. ข้อเสนอแนะในการเขียนบทความวิชาการครั้งต่อไป ได้แก่ บทความวิชาการ เรื่อง “ความเป็นเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญาของไวยาวัจกร”

เอกสารอ้างอิง

- คณพล จันทน์หอม (2559). คำอธิบายกฎหมายอาญาภาคความผิด เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- คณะสงฆ์อนัมนิกายแห่งประเทศไทย. (10 มีนาคม 2563). เรื่องตำนานพระอนัมนิกาย (พระญวน) พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สืบค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2568, จาก <https://www.anamnikayathai.com/ecclesiastical/history-of-anam-sect>
- คณิต ณ นคร. (2535). กฎหมายอาญาภาคความผิด. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- คณิต ณ นคร. (2543). กฎหมายอาญาภาคทั่วไป. กรุงเทพฯ: วิญญูชน.
- ทวีเกียรติ มีนะกนิษฐ. (2554). ประมวลกฎหมายอาญา ฉบับอ้างอิง. (พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- ประเสริฐ ลิ้มประเสริฐ และ วรพจน์ ถนอมกุล. (2565). สถานภาพทางกฎหมายของพระสังฆาธิการ ในพระพุทธศาสนา ศึกษากรณีพระสังฆาธิการในประเทศไทย. วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ. 7 (5). 416-432. Link : <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JSBA/article/view/259914/176112>
- พระครูพิบูลรัตนกร (สมศักดิ์ ฐานธมโม/มงคลกัณฑ์), พระสิทธินิติธาดา และวรพจน์ ถนอมกุล. (2565). มาตรการทางกฎหมายการเป็นเจ้าพนักงานของเจ้าอาวาสตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กับเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์. 10 (1), 11-24. Link : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jgsnsbc-journal/article/view/256415/172233>
- พระครูวินัยธร ภาณุมาศ ภาณุปาโณ. (2567). การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของการบริหารวิชาการโรงเรียนประถมศึกษา

ตามแนวคิดพลังการเรียนรู้ของนักเรียน. *Journal of Roi Kaensarn Academi*. 9 (12), 1557-1572. Link : <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JRKSA/article/view/274491/183630>

ราชบัณฑิตยสถาน. (2523). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน 2493. (พิมพ์ครั้งที่ 17).** กรุงเทพมหานคร: นนทชัย.
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2564). **คู่มือพระสังฆาธิการ ฉบับพระสังฆาธิการ. (พิมพ์ครั้งที่ 5).** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
หยุด แสงอุทัย. (2523). **กฎหมายอาญา ภาค 1.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.